

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Valvottu koevapaus päihdehoidossa -seminaari Viranomaisyhteistyön kehittäminen

Saarenpää, Jasmine

2016 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Yhdessä enemmän

Valvottu koevapaus päihdehoidossa -seminaari Viranomaisyhteistyön kehittäminen

Saarenpää, Jasmine
Sosiaalialan koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Maaliskuu, 2016

Jasmine Saarenpää

Valvottu koevapaus päihdehoidossa -seminaari - viranomaisyhteistyön kehittäminen

Vuosi 2016

Sivumäärä 84

Valvottu koevapaus on vuonna 2006 käyttöön otettu hallitun vapauttamisen järjestelmä, jossa vanki sijoitetaan valvotusti vankilan ulkopuolelle ennen ehdonalaista vapauttamista tai rangais-
tuksen päättymistä. Koevapauteen sisällytetään toimintavelvollisuus, joka voi yksilöllisesti olla
muun muassa työtä, opiskelua tai kuntoutusta. Tämä opinnäytetyö toteutettiin osana Laurea-
ammattikorkeakoulun ja A-klinikkasäätiön yhteistä Valvottu koevapaus päihdehoidossa -kehittä-
mishanketta, jonka tavoitteena oli rikosseuraamusasiakkaiden päihdekuntoutuksen kehittä-
minen. Erityisesti hanke kohdentui valvotun koevapauden suorittamiseen päihdehoidossa. Val-
taosa Suomen vangeista on päihdeongelmaisia, ja muuta väestöä heikomman yhteiskunnallisen
aseman johdosta rikosseuraamusasiakkaiden voidaan katsoa olevan päihdeongelmaisten margi-
naaliryhmässä.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tukea valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämiseen
liittyvää toimijoiden yhteistyötä seminaaritoiminnan keinoin. Tavoitteena oli toteuttaa kehittä-
mis- ja vaikuttamistoimintaan pyrkivä Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen loppu-
seminaari, joka toimisi foorumina koevapauksien ja päihdehoidon toimijoille, tarjoaisi mahdol-
lisuuden verkostoitumiseen ja vuoropuheluun sekä esittelisi hankkeen tutkimustulokset. Lisäksi
seminaarissa toteutettiin workshop-toimintaa, jonka tavoitteena oli mahdollistaa monialainen
keskustelu, jossa tarkasteltaisiin yhdistettyyn koevapauteen ja päihdehoitoon liittyviä hyviä
käytäntöjä, haasteita ja mahdollisuuksia sekä viranomaisyhteistyön kehittämistä. Osana toi-
mintaa toteutettiin myös kvantitatiivinen kysely. Se toimi sekä seminaari- ja workshop-toimin-
nan palautelomakkeena että kartoitti seminaariosallistujien näkemyksiä valvotun koevapauden
ja päihdehoidon yhdistämisen kehittämisestä oman työn näkökulmasta sekä oman yksikön ka-
pasiteetista vastata päihdehoidossa olevien koevapauslaisten tarpeisiin.

Palautekysely osoitti että seminaari koettiin hyödyllisenä ja onnistuneena. Seminaarin aihetta
pidettiin tärkeänä, se toi valvottuun koevapauteen ja päihdekuntoutukseen liittyviä uusia nä-
kökulmia ja palveli verkostoitumista. Workshop-toiminta koettiin toimivasti järjestetyksi, ja
työskentelyssä oli mahdollista tarkastella monialaisesti valvotun koevapauden ja päihdehoidon
yhdistämiseen liittyviä kehittämisentarpeita, hyviä käytäntöjä, yhteistyön kehittämistä sekä
heikkouksia ja vahvuuksia. Workshopien aikataulu nähtiin tiukkana. Yhdistetyn koevapauden ja
päihdehoidon kehittämisen sekä organisaatiokohtaisten valmiuksien osalta voitiin havaita sel-
keitä kokonaisuuksia. Suurimpien kehittämisen tarpeiden ja onnistumisen edellytysten nähtiin
olevan pitkälti samoja; valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistäminen edellyttää tiivistä
ja onnistunutta toimijoiden välistä yhteistyötä, huolellista suunnittelua, kattavaa informointia
ja käytäntöjen yhtenäistämistä niin yksikkö- kuin valtakunnallisella tasolla.

Asiasanat: Valvottu koevapaus, päihdehoito, kuntoutuminen, viranomaisyhteistyö

Jasmine Saarenpää

**Final Seminar of The Supervised Probationary Freedom Project
- development of interagency cooperation**

Year	2016	Pages	84
------	------	-------	----

Supervised probationary freedom is a controlled release system brought to bear in 2006. It is an arrangement in which an offender can be placed outside the prison to serve the maximum of 6 last months of the sentence, prior to conditional release or the release from the whole sentence. Supervised probationary freedom requires the obligation to participate in an activity, which can individually be for example working, studying or participating in rehabilitation activities. This bachelor thesis was carried out as a part of the Supervised Probationary Freedom Project, which was a development project executed in cooperation between Laurea University of Applied Sciences and A-clinic Foundation. The aim of the project was to develop the rehabilitation possibilities of offenders. The project was specifically targeted in researching offenders who were participating substance abuse treatment during their supervised probationary freedom. The majority of prisoners in Finland suffer from substance dependence. Due to the weaker sociological position compared to other citizens, it can be argued offenders are a marginal group among substance abusers.

The purpose of this thesis was to support development of interagency cooperation related to combined supervised probation freedom and substance abuse rehabilitation. Thesis aim was to organize the final seminar of Supervised Probationary Freedom Project and arrange workshop-action during the seminar. The goal of the seminar was to act as a forum for professionals connected to combined supervised probation freedom and substance abuse treatment. Furthermore the seminar aimed to offer possibility for dialogue and networking between multidisciplinary professionals and to bring out the research results of the Supervised Probationary Freedom Project. The purpose of the workshop-action was to support multidisciplinary dialogue about good practices, challenges, possibilities and development of interagency cooperation related to supervised probationary freedom which includes substance abuse treatment. As a part of these development activities, a quantitative questionnaire was also executed. The questionnaire's function was to collect feedback from the participants of the seminar, about the quality and contents of the seminar and workshops. Moreover the function was to survey participants' opinions about development of combined supervised probationary freedom and substance abuse rehabilitation from the perspective of their own occupation and organization.

The questionnaire indicated that the seminar was experienced as useful and successful, and the seminar topic was considered important. The questionnaire also showed that the seminar offered new perspectives and supported networking. Workshop-action was seen as successfully organized and the action offered possibilities to survey development needs, good practices, interagency cooperation, strengths and weaknesses related to combined supervised probationary freedom and substance abuse rehabilitation from multidisciplinary perspective. The survey of opinions about development of combined supervised probationary freedom and substance abuse rehabilitation from the perspective of own occupation and organization showed several coherent themes. The biggest development needs and prerequisites of success were seem to be similar: successful substance abuse rehabilitation during supervised probationary freedom requires intensive and active cooperation, careful preparations, open informing and standardization of practices, in both local and national levels.

Keywords: supervised probationary freedom, substance abuse treatment, rehabilitation, interagency cooperation

Sisällys

1	Johdanto.....	7
2	Rikosseuraamusasiakkaiden kuntoutuminen ja hoitojatkumot.....	9
2.1	What works -suuntaus ja kuntoutuksen käsityksiä	10
2.2	Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulma	11
2.3	Päihteet ja vankien päihdekuntoutus	13
2.4	Desistanssi ja hallittu vapautuminen yhteiskuntaan integroitumisessa	18
2.5	Vapautuva vanki palvelujärjestelmässä	20
3	Valvottu koevapaus	22
3.1	Tausta, tarkoitus ja tilastotietoa.....	22
3.2	Sisältö, edellytykset ja toimintavelvollisuus	23
3.3	Valvottu koevapaus päihdehoitojatkumona	26
3.4	Koevapauden valvonta ja päättymisen.....	28
3.5	Koevapauteen verrattavat järjestelmät Pohjoismaissa ja Virossa	29
4	Valvotun koevapauden toimijoiden yhteistyö.....	30
4.1	Yhteistyön haasteet ja kehittämistarpeet	32
4.2	Yhteistyön kehittämisen näkökulmia	34
5	Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hanke	36
6	Opinnäytetyön tarkoitus ja metodologia.....	39
6.1	Tarkoitus ja tavoitteet	39
6.2	Tutkimusorientaatio ja arviointiasetelma	41
6.3	Projektitutkijan arvioiva haastattelu.....	43
6.4	Kyselylomakkeen tutkimusasetelma ja rakenne	44
7	Opinnäytetyön toteutus.....	46
7.1	Orientaatioprosessi ja seminaari	46
7.2	Workshop-toiminta.....	50
7.3	Kyselylomakkeen analysointi ja johtopäätökset	59
8	Toiminnan arviointi ja eettisyys.....	65
8.1	Toiminnan eettisyys	65
8.2	Toiminnallisen toteutuksen arviointi	66
8.3	Projektitutkijan arvioiva haastattelu.....	68
8.4	Ammatillinen kasvu	69
9	Yhteenveto ja pohdinta	70
9.1	Opinnäytetyö tutkimuksellisena kehittämistoimintana	71
9.2	Päihdehoidon saatavuuden yhdenvertaisuus	72
9.3	Viranomaisyhteistyö, rikosseuraamusasiakkaat ja kehittäminen	73
9.4	Valvonnan ja tavoitteenasettelun merkitys kuntoutumiselle valvotussa koevapaudessa.....	74

Lähteet	77
Kuviot..	81
Liite 1: Kyselylomake	82
Liite 2: Valvottu koevapaus päihdehoidossa -seminaariohjelma	84

1 Johdanto

Rikosseuraamusasiakkaiden päihdehoidon ja hoitojatkumoiden kehittäminen on tärkeä rikosseuraamusalan sekä sosiaali- ja terveyspalveluiden yhteinen kehittämishaaste. Suomalaisessa päihdekuntoutuksessa on lähiaikoina korostettu hoidon vapaaehtoisuutta, ja painopiste on ollut erityisesti avohuollollisissa päihdepalveluissa. Nämä lähtökohdat eivät täysin kohtaa rikosseuraamusasiakkaiden palvelujen tarpeita ja edellytyksiä. (Valvottu koevapaus päihdehoidossa - tutkimussuunnitelma 2014.) Rikosseuraamusasiakkaiden sosiaaliset vaikeudet ovat usein monitahoisia, ja erityisesti niissä korostuvat päihteiden käyttöön liittyvät persoonallisuushäiriöt. Heillä voi esiintyä myös enemmän motivaation vaihtelua verrattuna muihin asiakasryhmiin, eikä päihdehoidon tarvetta aina tunnisteta. Rikosseuraamusasiakkaiden hoitoon sitoutuminen voi olla keskimääräistä heikompaa, jolloin hoidon velvoittavuus ja strukturointi korostuvat. (Kaukonen 2013, 48.) Avohuollollisuuden korostaminen voi johtaa siihen, etteivät rikosseuraamusasiakkaat välttämättä saa tarvitsemaansa päihdekuntoutusta. Vankien voidaankin katsoa olevan päihdeongelmista kärsivien ihmisten marginaaliryhmässä. (Valvottu koevapaus päihdehoidossa - tutkimussuunnitelma 2014.)

Tämän opinnäytetyön aiheena oli vankien päihdekuntoutus valvotussa koevapaudessa. Vuodesta 2006 käytössä ollut valvottu koevapaus tarkoittaa vangin päästämistä koeluontoiseen vapauteen valvonnan alaisena. Koevapaudessa olevaa vankia valvotaan sähköisesti, hänellä tulee olla asunto tai muu asumiseen soveltuva paikka, ja koevapaus edellyttää ehdotonta päihteettömyyttä. Keskeistä on valvottuun koevapauteen sisältyvä toimintavellisuus, joka voi olla esimerkiksi työtä, koulutusta tai kuntoutusta. (Valvottu koevapaus 2013.) Vankeinhoidon keskeiseksi tavoitteeksi on noussut rikoksesta tuomittujen hallittu vapauttaminen, ja järjestelmänä valvottu koevapaus on keskeinen pyrkimyksen toteuttamisessa.

Opinnäytetyö oli osa Laurea-ammattikorkeakoulun ja A-klinikkasäätiön Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hanketta, jonka tavoitteena oli rikosseuraamusasiakkaiden päihdekuntoutuksen kehittäminen. Erityisesti hanke kohdentui vankeihin, joiden valvottuun koevapauteen sisältyy päihdekuntoutusta. Päädyin mukaan hanketoimintaan erityisesti siksi, että opinnoissani päihdetyön tematiikka on ollut keskeistä, mutta perehtyminen rikosseuraamusasiakkaisiin ja heidän asemaansa julkisessa palvelujärjestelmässä on jäänyt koulutusohjelmassa vähäiseksi. Valvotun koevapauden suorittaminen päihdehoidossa oli aiheena mielenkiintoinen, osin siksi että se keskittyy vankien päihdekuntoutukseen vankilan ulkopuolella, osana julkisia palveluja. Lisäksi vankeinhoidon, kuntien ja kolmannen sektorin toimijoiden yhteistyö sektoreiden rajapinnoilla on valvotun koevapauden ydintä. Tämä toimialat ylittävä yhteistyö on ammatillisesti haastava ja antoisa teema.

Yhtenä tärkeimmistä kehittämisentarpeista valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisessä nähdään toimijoiden välisen viranomaisyhteistyön kehittäminen. Yhteistyö vankiloiden, kuntien, sekä yksityisten ja kolmannen sektorin päihdehuollon toimijoiden välillä on riittämätöntä. (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, 50.) Opinnäytetyöni tavoite oli tukea valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämiseen liittyvän yhteistyön kehittämistä. Opinnäytetyön tarkoituksena oli järjestää kehittämistoimintaa; osana hankeryhmää järjestin Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen loppuseminaarin, ja vastasin seminaarissa järjestetyn workshop-toiminnan toteuttamisesta.

Opinnäytetyön tietoperusta rakentuu rikosseuraamusasiakkaiden kuntoutuksen, porrastetun vapautumisvaiheen ja yhteiskuntaan integroitumisen, hoito- ja palvelujatkumoiden sekä valvotun koevapauden pohjalta. Kuntoutuksen erityisenä painopisteenä on päihdehoidollinen kuntoutus. Kokonaisuudessaan pyritään hahmottamaan rikosseuraamusjärjestelmään sidotun kuntoutuksen ja rangaistuksen, kuntoutus- ja palvelujärjestelmän sekä valvottuun koevapauteen liittyvien elementtien yhteys. Erityisesti pyritään tarkastelemaan koevapauden kautta vapautuvan vangin tarvitsemaa tuki- ja hoitoverkostoa sekä viranomaisyhteistyön keskeistä merkitystä tässä. Valvotun koevapauden teemaa käsitelläänkin juuri sen vankeuden ja vapauden välisen aseman, päihdekuntoutuksellisen sisällön sekä toimijoiden yhteistyössä rakennettavan hoito- ja tukijatkumon näkökulmasta.

Opinnäytetyön toteutuksen puitteet voidaan hahmottaa tutkimuksellisenä kehittämistoimintana, jota toteutettiin toimintatutkimuksellisella orientaatiolla. Toimijuus Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankeryhmässä oli opinnäytetyön keskeinen lähtökohta, ja koko prosessia tulee tarkastella Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen laajemman kehittämis- ja tutkimusprosessin kontekstissa. Opinnäytetyön ohjaavana opettajana toimi Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen projektipäällikkö, yliopettaja Teemu Rantanen. Työelämän ohjaajana toimi hankkeen projektitutkija, palveluesimies Minna Lindqvist A-klinikkasäätiöstä.

2 Rikosseuraamusasiakkaiden kuntoutuminen ja hoitojatkumot

Kaikkien rikosseuraamusten tavoiteltavana täytäntöönpanon lähtökohtana voidaan nähdä pyrkimys lisätä rikokseen syyllistyneen valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan ja yhteiskuntaan kiinnittymiseen. Tätä rikosseuraamusasiakkaan valmiuksien ja mahdollisuuksien realisointia ja tukemista, uusintarikollisuuden vähentämistä sekä rikoksettoman identiteetin omaksumista kutsutaan usein kuntoutumiseksi, johon rikosseuraamustyössä tapahtuvalla kuntoutuksella pyritään. (Laine 2011, 36-39.)

Kuntoutuksen voidaan katsoa olevan vankeinhoidon piirissä erityishenkilöstön toteuttamaa työtä, tai osa kaikkea rikosseuraamusalan toimintaa. Kuntouttavalla toiminnalla tarkoitetaan kaikkia toimintoja, joilla yksittäiseen vankiin pyritään vaikuttamaan niin, että hänen rikoksensa vapauduttua vähenevät ja hänen sijoittumismahdollisuutensa takaisin yhteiskuntaan paranevat. (Karsikas 2005, 19.) Vankeusaikana näihin tavoitteisiin pyritään vastaamaan järjestämällä vankilassa muun muassa päihdekuntoutusta, työ- ja koulutustoimintaa sekä kurssitoimintaa. Suuri osa vankiloiden kuntouttavasta toiminnasta on päihdekuntoutusta. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 16.)

Rikosseuraamusjärjestelmän kuntoutusta tarkasteltaessa on kuitenkin huomioitava, että Rikosseuraamuslaitos ei lainsäädännöllisesti ole kuntoutusorganisaatio eikä sen ensisijainen tarkoitus ole kuntouttava toiminta vaan rangaistusten täytäntöönpano (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, 5, 18). Kuntoutusohjelmat ja hoitoon ohjaaminen nähdäänkin usein ensisijaisesti vankeinhoidon perustavoitetta tukevinä toimintoina. Tämä voi osaltaan vaikuttaa kuntouttavien ohjelmien käytön resursointiin ja asemaan rikosseuraamusten osana sekä erityisesti rangaistuksen jälkeen. Kuntoutuksen saatavuuteen vaikuttaa mahdollisesti myös valtion tuottavuusohjelmasta johtunut henkilöstön vähentäminen tältä sektorilta. (Kaukonen 2013.)

Kriminaalipolitiikan näkökulmasta erityisesti päihteiden ongelmakäyttö ja rikollisuus korreloivat kuitenkin vahvasti keskenään, ja rangaistuksen täytäntöönpanon aika on tärkeä taitekohta niin päihdehoidollisen kuin muunkin kuntoutustarpeen tarkastelulle. Kokonaisuutena kuntoutus ja kuntoutuminen on siis tärkeä hahmottaa vankeinhoidon rangaistuksen ja kuntoutumisen välisen suhteen kontekstissa. Lähes kaikki rangaistusta suorittavat vangit tarvitsevat kuntouttavia palveluita päihteiden käytön, mielenterveydellisten tai somaattisten sairauksien vuoksi. Erityisesti hoidon tarve on usein päihdekuntoutuksellista. (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, 5, 18.)

2.1 What works -suuntaus ja kuntoutuksen käsityksiä

Vankiloissa toteutettavien kuntoutusohjelmien tausta on usein kognitiivis-behavioraalisuuteen perustuvaa. Keskeisinä kuntouttavina elementteinä voidaan pitää työhön kuntouttamista, päihdehoitoa, asumispalveluita sekä sosiaalityötä. Rikosseuraamusalan kuntoutuksessa vahvasti esillä ovat myös laajemmat kuntoutusjatkumot. Niihin pyritään esimerkiksi rangaistusajan suunnitelmilla jotka mahdollistavat tavoitteellisen ja suunnitelmallisen vankeusajan, sekä rakentamalla ja turvaamalla kuntoutusketjuja rikosentekijän vapautumisvaiheeseen. (Rantanen 2009, 108.) Menneinä vuosikymmeninä rikosseuraamusjärjestelmän sisällä on etsitty ja käyttöön otettu menetelmiä ja kuntouttavia ohjelmia, toimintamalleja, joilla pyritään vaikuttamaan rikosentekijän valmiuksiin selviytyä yhteiskunnassa. Tätä on kutsuttu ”what works-”, ”mikä toimii-” ajatteluksi (Laine 2011, 94-96), ja se on nähty rikosseuraamusalan kuntouttavan toiminnan keskeisenä tavoitteena (Rantanen 2009, 109).

90-luvulla muotoutunut what works -suuntaus korostaa standardisoituja ja näyttöön perustuvia kuntoutusmuotoja- ja toimintaa. Esimerkkeinä what works -suuntauksesta voidaan mainita empiiriseen näyttöön perustuvat meta-analyysit, yksittäiset vaikutustutkimukset, kuntoutusoptimismi sekä pyrkimys lisätä sosiaaliseen oppimiseen perustuvia ohjelmia rikosseuraamusalalla. Merkittävin what works -suuntauksen malli on ollut Andrews, Bonta ja Hogen vuonna 1990 julkistama RNR-malli (Risk-Need-Responsivity) eli riski-, tarve- ja vastaavuusperiaate. RNR-malli perustuu pääosin behavioristisista ja kognitiivisista teorioista vaikutteita saaneisiin sosiaalisen oppimisen teorioihin. (Andrews yms. 2011.) Mallin lähtökohtana on, että rikollinen käyttös on opittua, jolloin rikollisesta käyttäytymisestä on mahdollista myös oppia pois tai sen tilalle voidaan oppia uutta käyttäytymistä. Käyttäytyminen nähdään siis sosiaalisen vuorovaikutuksen oppimistuloksena, johon muutosvälineenä käytetään pääsääntöisesti kognitiivis-behavioraalisia interventioita. (Tyni 2015, 58-59.)

Kuntoutusohjelmien tuloksellisuuden arvioinnin kriteerinä on usein rikosten uusimattomuus. Tämä voidaan nähdä osin hieman karkeana mittarina, kun tarkastellaan yksilön käyttäytymisen muutosta. Tulisi huomioda, että vaikka kuntoutusmenetelmät saattavat saada aikaan positiivista muutosta, voi kuntoutumisen prosessin eteneminen keskeytyä esimerkiksi yksilön vapautumisolosuhteisiin. Lisäksi kuntoutuksessa alkanut muutos saattaa tehdä tulosta vasta vuosien kuluttua, kun prosessi on saanut aikaa kypsyä. Kehittämisen tarvetta nähdään siis vielä sekä kuntoutumisen arviointikriteereissä että jälkihuollossa. Jonkin määrätyn kuntoutusohjelman läpi käyneille vangeille ei aina riittävästi tehdä jälkiseurantaa tai arviointia. (Timonen 2009, 6.)

Myöhemmin, rikosseuraamusasiakkaiden kuntoutumista tutkivien tutkimusten valossa 90-luvun what works -ajattelun lähtökohdat on mielletty osin kapeiksi vastaamaan rikosseuraamustyön

ja vankeinhoidon tavoitteiden vaikuttavuuteen. Muun muassa Lavikkala (2011, 93-100) tarkastelee Gwen Robinsonin ja Peter Raynorin (2006) tutkimusta, jossa todetaan että kuntoutuksen käsitys what works -ajattelussa edustaakin vain yhtä, historiallista rikosseuraamustyön kuntoutuksen linjaa, ”korjaavaa mallia.” Siinä kuntoutuminen nähdään pääasiallisesti rikollisen asenteiden, ajattelun sekä ongelmallisen käyttäytymisen muuttamisena ohjelmien ja menetelmien avulla. Tällöin pyrkimys vaikuttaa yksilössä itsessään oleviin rikollisuuden syihin korostuu. (Lavikkala 2011, 93-100.) What works -suuntauksen kehityskaareen on mahdollisesti vaikuttanut myös vankeinhoidon joutuminen sopeutumaan valtion säästöohjelmiin. Osin säästöjen seurauksena vankilatoimintojen osuus väheni. Lähivuosina ohjelmatoiminnan on arvioitu pienentyneen. Esimerkkinä vuonna 2013 ohjelmatoimintaan osallistui Suomessa 5 % vangeista. (Tyni 2015, 68.)

Tämän päivän kriminaalipolitiikassa ja vankeinhoidossa kuntoutuksen voisi käsittää laajemmin; yksilön suhteita koskevaksi laaja-alaiseksi prosessiksi ennemmin kuin asiantuntijoiden johtamiksi interventioiksi. Kuntoutumisen nähdään tapahtuvan suhteessa ja vuorovaikutuksessa, ja kuntoutusprosessissa on kyse suhteiden rakentamisesta, rikollisen stigman poistamisesta, rikoksettoman, myönteisen identiteetin rakentamisesta ja vahvistamisesta sekä lainkuuliaisen, ”yhteiskuntaan integroituneen” statuksen tuottamisesta. (Lavikkala 2011, 93-100.)

Vaikuttaisikin osittain siltä, että kriminologian keskustelun sekä käytännön kriminaalipolitiikan kentällä ollaan ainakin joiltain osin palaamassa vanhempiin, lähihistoriassa käytettyihin kuntoutuksellisiin suuntauksiin, kuten työllistävän toiminnan sekä sosiaalityön korostumiseen. What works -suuntaisen, hoito-ohjelmiin painottuvan kuntoutusajattelun tilalle onkin esitetty ehdotus ”everything works”-tyyppisestä kuntoutusnäkemystä. Tätä voitaisiin kuvata humanistisena kuntoutusajatteluna, jonka keskiössä on kaikkien niiden prosessien tukeminen, jotka johtavat rikoksentekijän kuntoutumiseen ja rikollisuudesta irrottautumiseen. (Laine 2011, 36-38.)

2.2 Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulma

Sosiaaliselle kuntoutukselle nähdään nousseen keskeinen rooli tämän päivän rikosseuraamustyön painotusten kehittyessä (Rantanen 2009, 110-111). Sanana ”sosiaalinen” liitetään rikosseuraamusalalla sellaisiin auttamistyön menetelmiin, joilla pyritään tukemaan asiakkaan toimintakykyä, sosiaalista selviytymistä sekä hyvinvointia (Linderborg, Suonio & Lassila 2014, 5). Sosiaalisuuden näkökulma näyttäytyy kuntoutusajattelussa usein laajempänä verrattuna kuntouttaviin ohjelmatoimintoihin perustuvaan kuntoutukseen, ja se eroaa osaltaan niiden kognitiivis-behavioraalista tausta-ajatuksesta. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen voidaan sanoa olevan asiakkaan yksilöllisen tilanteen huomioiva sekä vaikeammin standardoitavissa oleva, ja se voidaan ymmärtää nimenomaan sosiaalisen tuen kautta. (Rantanen 2009, 110-111.)

Sosiaalisen kuntoutuksen yhteydessä voidaan puhua kuntouttavasta sosiaalityöstä (Rantanen 2009, 110-111). Sosiaalityön tavoitteena on tarjota sosiaalista tukea laaja-alaista osaamista ja menetelmiä hyödyntäen. Sosiaalinen tuki ei siis näydy vain konkreettisten toimintojen kautta, vaan se mielletään asiakkaan kokonaisvaltaisen tukemisen kenttänä. (Linderborg ym. 2014, 5.) Perinteinen sosiaalityö korostaa asiakkaan vahvuuksien kartoittamista ja hyödyntämistä. Suuntaus on noussut esille myös rikosseuraamusalan työssä, mutta sosiaalityöhön olennaisesti kuuluvan asiakkaan näkemyksien kartoittamisen nähdään osin tarvitsevan vankeinhoidossa kehittämistä. Sosiaalisen näkökulma korostuu kuitenkin rikosseuraamusalalla myös lain näkökulmasta. Sosiaalista kuntoutusta koskeva säännös otettiin vankeuslakiin vuonna 2005. (Karsikas 2014, 103-104.)

Sosiaaliselle kuntoutukselle ominainen työote on erityisesti korostunut rikosseuraamustyössä muun muassa riski- ja tarvearviointien sekä rangaistusajan suunnitelmien käytön muodossa - palveluohjauksellista työskentelyä on lähdetty tuomaan rikosseuraamustyöhön. Psykososiaalinen työote painottuu vahvimmin rikosseuraamusalan toimijoiden erityishenkilöstön, kuten sosiaalityöntekijöiden työorientaatiossa (Rantanen 2009, 110-111), ja sen ajatellaan käsittävän samanaikaisesti käytännöllisen avun, pedagogisen neuvonnan sekä terapeuttisen tukemisen kokonaisuuden (Karsikas 2014, 107).

Sosiaalista kuntoutusta tarkasteltaessa korostuvat tietyt kuntouttavan toiminnan näkökulmat. Yksi näistä on tavoitteellisuus ja tavoitteiden määrittelyyn liittyvät haasteet. Päihdekuntoutuksessa tavoitteet pyritään lähtökohtaisesti asettamaan yhteistyössä kuntoutujan kanssa, ja tavoitteet voivat olla yksilöllisesti hyvin vaihtelevia. Kuitenkin tavoitteiden asettamista voidaan toteuttaa myös syy- ja vastuuselvitysten kautta, jolloin hoidettavan ongelman synnyn voidaan nähdä olevan yksilössä tai ympäristössä. Jos päihdeongelmaa kuntoutuksen tarpeena lähdetään jäsentämään sairausnäkökulmasta, voidaan ratkaisuvastuun katsoa olevan muualla kuin yksilössä ja tavoitteitakin voidaan asettaa asiakkaasta riippumatta. Mikäli korostetaan asiakkaan vastuuta, hän on keskeinen tekijä tavoitteiden määrittelyssä. Olennaista on tiedostaa, että tavoitteenasettelut ovat lopulta arvovalintoja. (Rantanen 2009, 111.)

Olennaista on myös vuorovaikutuksen merkitys sekä reflektiivinen ammatillisuus. Työntekijän persoonallisuus sekä vuorovaikutuksen laatu ovat keskeisiä tekijöitä kuntoutuksen tuloksellisuuden ja jatkuvuuden turvaamisen osalta. Asiakaskeskeinen ja yksilöllisesti tilanteeseen painutuva työorientaatio voi olla tuloksellista riippumatta siitä, mitä toiminnan sisältö on. Yleisesti ohjelmapainotteisen kuntoutuksen kulmakivenä on työmenetelmien standardointi ja ohjeenmukaisuus. Reflektiivinen työote ja ammatillisuus kuitenkin korostavat elämäntilanteiden ja asiakassuhteiden herkkää muuntuvuutta. Nähdään, että usein ei ole tarkoituksenmukaista käyttää valmiita kuntoutusmenetelmiä, vaan työskentely on tärkeää yksilöllistää asiakkaiden tilanteisiin nähden. (Rantanen 2009, 112-114.)

Rikosseuraamusalalla vuorovaikutuksessa ja asiakkaaseen paneutuvassa työotteessa on haasteelliset erityispiirteensä, jotka on tärkeä tiedostaa. Kun kysymyksessä on rikosseuraamusten täytäntöönpano, kyse on tuen ja kontrollin yhteensovittamisen dilemmasta. Myös kontekstuaalisuus korostuu sosiaalisen kuntoutuksen kohdalla. Kun puhutaan rikoksenteijöiden kuntoutuksesta, täytyy huomioida rikoksenteijän elämäntilanteeseen kokonaisuudessaan vaikuttava sosiaalinen konteksti. Kontekstuaalisuus kuntoutuksessa merkitsee huomion kiinnittämistä muun muassa asiakkaan perheeseen, työhön, ihmissuhteisiin, asumiseen sekä koulutukseen. (Rantanen 2009, 113.)

Ohjelmatoimintoihin perustuvan kuntoutuksen käyttöönoton jälkeisessä ilmapiirissä yksilökohtaisen sosiaalityön näkökulma jäi vähemmälle. Nykyisin rikosseuraamustyössä on kuitenkin vahvasti esillä näkemys siitä, että rikoksista irrottautumisen tukeminen edellyttää ohjelmatoiminnan ohella sosiaalisen pääoman kasvattamista ja yhteiskuntaan integroivaa toimintaa erilaisin menetelmin. (Kempainen 2014, 161.) Sosiaalisen näkökulman korostaminen kuntoutuksessa ei siis tarkoita ohjelmakeskeisen kuntoutuksen poisluemista. Laajana sosiaalisen kuntoutuksen näkökulma kuitenkin nostaa esille toiminnan tavoitteisiin, vuorovaikutukseen, toiminnan kontekstiin sekä ammatillisuuteen liittyvät kysymykset. (Rantanen 2009, 118-119.)

On tärkeä myös korostaa, että sosiaalisen käsite ulottuu vankilan toiminnassa paljon laajemmalle kuin vain sosiaalityöntekijän työhön (Kempainen 2014, 161). Sosiaalisen aspekti nostaa esille myös pohdinnan rikosseuraamusalan työn yhteiskunnallisesta paikasta. Sosiaalisen asiantuntijuus vaatii työntekijältä paljon: ammattilaisen tulee hahmottaa monimutkaiset sosiaaliset ilmiöt, oppia uusista tilanteista sekä kyetä vaihtamaan lojaliteettejaan. (Rantanen 2009, 118-119.)

2.3 Päihteet ja vankien päihdekuntoutus

Rikosseuraamusalan kuntoutuksen tematiikassa vankien päihdeongelmilla ja päihdehoidolla on keskeinen jalansija. Suurimman osan vankeinhoidon kuntoutuksesta ollessa päihdehoidollista, on syytä tarkastella lähemmin myös vankien päihdeongelmia ja erityisesti vankeinhoidon päihdekuntoutusta. Päihteet kytkeytyvät tiiviisti rikosseuraamusasiakkaiden heikkoon sosioekonomiseen asemaan, rikolliseen käyttäytymiseen ja rikoksenteon motiiveihin sekä yhteiskuntaan integroitumiseen ja uusintarikollisuuden problematiikkaan.

Yksilölliset elämänhallinnalliset taidot ovat keskeisiä niin päihdeongelmissa kuin laajemminkin terveyden osalta. Yleisesti on nähtävissä virallisten konkreettisen hoitokeinojen välittämä vaikutelma siitä, että suomalaisten terveyserojen kaventaminen olisikin riippuvainen vain yksilöiden omasta elämäntilanteesta. Tähän on kuitenkin syytä suhtautua varauksellisesti, sillä yksilöiden taitojen korostaminen johtaa helposti rakenteellisten sosioekonomisten tekijöiden ja palvelujärjestelmään liittyvien syiden sivuuttamiseen. (Varismäki & Hänninen 2015, 14.)

Vangeilla päihderiippuvuus on yleistä. Yleisin riippuvuus on alkoholiriippuvuus, toiseksi yleisintä on amfetamiiniriippuvuus. Vankien keskuudessa päihderiippuvuus on vähintään 10 kertaista verrattuna muuhun suomalaiseen aikuisväestöön, ja verrattuna aiempiin vankien terveydentilaa koskeviin tutkimuksiin voidaan arvioida, että päihderiippuvuudet ovat vangeilla lisääntyneet erityisesti mielenterveyden häiriöiden ohella. (Joukamaa ym. 2010, 47-49.)

Päihteiden käyttö on olennaisesti sidoksissa rikosten tekoon. 2000-luvun alun jälkeen 80 % henkirikoksista sekä noin 70 % pahoinpitelyrikoksista on tehty alkoholin vaikutuksen alaisena. Huumaiden tai alkoholin ja psyykenlääkkeiden yhteisvaikutuksen alaisena henkirikoksista tehdään 20 % ja pahoinpitelyrikoksista noin 2 %. 1990-luvun jälkeen huumausaineiden vaikutuksen alaisina tehdyistä rikoksista erityisen voimakas kasvu oli ryöstörikollisuudessa. Alkoholin vaikutus väkivaltarikosten sekä ryöstörikosten yhteydessä on silti edelleen reilusti yleisempää kuin huumaiden. (Lehti & Siren 2007, 304.)

Päihdehoito on yksi keskeisimmistä elementeistä uusintarikollisuuden vähentämisessä ja vankien yhteiskuntaan integroitumisen edistämässä (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012 - 2016, 5). Rikosseuraamusalan päihdetyö on kuluneen 25 vuoden aikana kehittynyt ja muuttunut. Tavoitteellista kehittämistä on toteutettu sekä rikosseuraamusalan sisäisenä toimintana että yhteistyössä ulkopuolisten päihdehoidon toimijoiden kanssa. Kehityskulun varrella näkemykset rikosseuraamusalan päihdetyön konkreettisesta toiminnasta, ja siitä mitä työn tulisi olla, ovat muuttaneet muotoaan. Yleisesti vankeuden aikaiseen päihdekuntoutukseen on työn kehittyessä nähty liittyneen olennaisia kynnyskysymyksiä. Keskeistä on ollut pohdinta siitä, voiko vankeusaikaan ylipäättensä yhdistää kuntouttavia elementtejä tai hoitoa. Lisäksi on kysytty, voiko vankilan päihdetyö tarkoittaa sekä tukea että valvontaa, ja mitkä ovat eri henkilöstöryhmien roolit päihdetyössä. Rikosseuraamusalan päihdekuntoutuksen kehittäminen on liittynyt olennaisesti myös päihdesairauksien luonteen tarkasteluun; siihen, nähdäänkö päihdeongelma sairautena, sosiaalisena ongelmana vai yksilön toimintakyvyn puutteena. (Saunamäki 2015, 12.)

Päihdeongelmien laajuuteen ja vankien päihdekuntoutuksen tarpeeseen verrattuna päihdehoidon tarjonta ja saatavuus on vankiloissa nähty heikohkona. Kysynnän tulisi kuitenkin pyrkiä vastamaan tarpeeseen - motivoituneen päihdeongelmaisen tulee päästä tarvetta vastaavaan kuntoutukseen, ja päihdekuntoutuksen kynnystä tulisi myös voida madaltaa. (Kaurala & Kylämarritila 2010, 17.) Rikosseuraamusalan päihdetyön pitkäjänteinen kehittäminen edellyttääkin nykytilan arviointia ja tulevaisuuden kehittämistavoitteiden määrittelyä (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012 - 2016, 5). Vallitsevan säästötarpeen ja sopeuttamistoimenpiteiden valossa tärkeää olisi suunnitella päihdekuntoutustoimintaa tarkasti sekä tarkastella, mihin on keskeistä panostaa (Varismäki & Hänninen 2015, 23-24).

Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyö voidaan jakaa arviointiin, motivointiin ja kuntoutukseen ohjaamiseen, päihdevalvontaan sekä päihdehoitoon- ja kuntoutukseen. Vankeinhoidon terveydenhoitoyksikkö arvioi asiakkaan päihdeongelmaa ja kuntoutumisen tarvetta sekä toteuttaa motivointityötä ja palveluohjausta päihdepalvelujen piiriin. Terveys- ja hoito- ja kuntoutusyksikön päihdetyöhön kuuluu lisäksi katkaisu- ja vieroitus- ja hoito sekä päihdesairauksien diagnostiikka ja hoito. Vankeusrangaistuksen aikainen päihdekuntoutus ja -hoito vankiloissa käsittää kuntoutustarpeen arvioinnin, neuvonnan, motivoinnin, retkahdushoidon, ryhmämuotoisen ohjelmakuntoutuksen, vapauteen valmistuksen sekä verkostotyön vapautuessa tarvittaviin palveluihin. Jos asiakas ei tunnista omaa päihdeongelmaansa, ei kuntoutus useinkaan ole hyödyllistä. Siksi muutokseen motivointi kuuluu henkilöstön tehtäviin koko rangaistuksen ajan. Motivaatiota ei kuitenkaan nähdä vain kuntoutumisen edellytyksenä, vaan myös hyvän kuntoutumisen tuloksena. (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012 - 2016, 7, 20-28, 30.)

Vankeinhoidossa päihdetyön osalta keskeistä on myös vankeusrangaistuksen aikainen päihdevalvonta. Vankiloiden lähityössä toteutuvalla valvonnalla, tutkinnalla ja vankien sijoittelulla pyritään takaamaan kaikille vangeille päihde- ja päihdehoitoon- ja kuntoutukseen liittyvät olosuhteet. (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012 - 2016, 24, 30.) Päihdevalvonnan osalta päihdekuntoutukseen liittyy keskeisesti laitosturvallisuus, joka merkitsee vahvaa kontrollia. Se näkyy esimerkiksi erilaisten tarkastusten korostumisen sekä ylhäältäpäin tulevan vallankäytön muodossa (Granfelt 2007, 34), ja tämä voidaan nähdä rikosseuraamusalaan kytkeytyvän rangaistuksen ja kuntoutuksen dilemman kautta. Vankilan asemassa kuntoutusympäristönä voidaan nähdä myös muita merkityksiä. Tourunen ja Kaskela (2015, 9) kuvaavat, että yhtäältä päihdekuntoutukseen osallistumiseen vankia motivoi halu oman päihdeongelman käsittelemiseen, ja toisaalta vankilan päihdeohjelmiin osallistuminen toimii ”selviytymisstrategiana.” Päihdeohjelmaan osallistuvat vangit näyttivät Tourulan ja Kaskelan havainnoissa sekä päihdeongelmasta toipuvina kuntoutujina että vankilainstituutiossa selviytymään pyrkivinä vankeina.

Kuntoutumista tukevalle, terapeutiselle ympäristölle olennaisina tunnuspiirteinä voidaan nähdä muun muassa luottamuksellisuus sekä yksilöllisyyden ja keskinäisen yhdenvertaisuuden kunnioittaminen. Terapeutisena näyttäytyvä psykososiaalisen työotteen näkökulma liittyy keskeisesti myös vankeinhoidon päihdekuntoutukseen. Olennaista on ajatus, että päihde- ja mielenterveysongelmien erottaminen ihmisen elämästä ja elämäntilanteista on usein keinote-koista ja vahingollista kuntoutumiselle. Psykososiaalinen työote nähdään tärkeänä vankiloiden työntekijöiden työorientaationa, mutta myös erityisesti moniammatillisen työyhteisön pohjana. Päihdekuntoutuksessa kohdataan jatkuvasti sosiaalityön sekä psykologian kysymyksiä, mikä nostaa esiin tarpeen psykososiaalisesta, monialaisesta työryhmästä riittävine erityisosaamisineen. (Granfelt 2007, 44-45.) Keskeistä on laaja ja monipuolinen tukitoimien käyttäminen sillä on todettu, ettei mikään yksittäinen päihdekuntoutusinterventio ole osoittautunut toimivan ylitse muiden (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012 - 2016, 30-31).

Ohjelmamuotoisen what works-ajattelun laajenemisesta kokonaisvaltaisemmaksi käsitykseksi kuntoutumisesta kertoo myös vankeinhoidossa linjaus (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012 - 2016, 30-31) siitä, että asiakkaat hyötyvät erityyppisistä uusintarikollisuuteen vaikuttavista työmuodoista jotka tukevat päihteettömyyttä, vaikkeivat ne olisikaan päihdekuntoutusta. Tärkeää onkin huomioida, ettei vankien päihdekuntoutus toteudu vain päihdehoito-ohjelmien kautta, vaan päihdekuntoutusta toteutetaan myös vankien yksilötyössä, muissa kuntouttavissa toiminnoissa ja työmuodoissa sekä muun muassa AA- ja NA-ryhmissä (Tourunen & Kaskela 2015, 9). Sekä vankilassa että vapautumisen jälkeen toteutuva kuntoutus nähdään tuloksekkaimpana niin, että se kytketään erilaisiin yhteiskuntaan integroitumista tukeviin palveluihin (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012 - 2016, 30-31).

Rikosseuraamuslaitos julkaisi vuonna 2012 uusimmat päihdetyön linjaukset, joiden tarkoituksena on valtakunnallisesti ohjata Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyötä sekä päihdetyön kehittämistä. Kehittämistyön toteutuminen edellyttää aluekohtaista kehittämistoimintaa päihdealan toimijoiden sekä sosiaali- ja terveystoimen kanssa. Lisäksi päihdetyön kehittäminen vaatii sisäisen koordinoinnin kehittämistä. (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012 - 2016, 5.) Linjauksissa on vankeinhoidon pyrkimysten mukaisesti painotettu kuntoutumisen sekä tuen jatkuvuuden turvaamiseen. Hoitojatkumot nähdään keskeisenä ja todetaan, ettei pelkkä vankila-aikainen päihteettömyys riitä turvaamaan päihdeongelman kontrollointia vapautumisen jälkeen. Tuki- ja palveluverkoston piiriin pääsy on keskeistä kuntoutumisen mahdollistamiseksi.

Rikosseuraamuslaitoksen linjauksissa määritellään päihdekuntoutuksen kehittämistavoitteita vuoteen 2016 asti. Arviointia, motivointityötä sekä palveluohjausta pyritään kehittämään systemaattiseksi ja tasalaatuiseksi. Henkilöstön rooli asiakkaiden motivointityössä nähdään keskeiseksi, ja ennaltaehkäisevän työn nähdään tarvitsevan panostusta. Vankilan sisäiseen päihteiden käyttöön tarvitaan puuttumista. Vankien oikeus päihteettömyyteen ja savuttomaan ympäristöön on taattava, ja päihteettömiä sopimusosastoja sekä vieroitus- ja katkaisuyksiköjä tulisi lisätä vankiloissa koko maan alueella. (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012 - 2016, 35-37.) Voidaan pohtia, miten talouspoliittinen ilmapiiri ja vankeinhoidon resurssien heikentyminen kohtaavat kuntoutuserityisen työn ja kuntoutusresurssien kasvattamisen tavoitteiden kanssa.

Lähtökohtana on ollut myös lisätä päihdekuntoutuksen tarjonnan määrää ja pyrkiä vastaamaan asiakkaiden tarpeisiin monipuolisella sektorirajat ylittävällä kuntoutuksella. Hoitojatkumoiden merkitystä on pyritty korostamaan ja yhdyskuntaseuraamustyön päihdehoitoa vahvistamaan. Lisäksi henkilöstön päihdetyön osaamista on haluttu kehittää ja korostaa päihdetyötehtävien kuuluvan koko henkilöstölle. Pyrkimyksenä on ollut myös sidosryhmäyhteistyön vahvistaminen, erityisesti ulkopuolisten toimijatahojen kuntoutusosaamisen hyödyntämisessä. Kuntoutustoimintaan liittyvää verkostoitumista on nostettu esille. (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012 - 2016, 35-37.)

Edelleen on pyritty lisäämään päihdetyötä koskevaa tutkimusta, tilastointia ja raportointia. Pyrkimyksenä on tuottaa tietoa rikosseuraamusasiakkaiden päihdekuntoutukseen ja päihteiden käyttöön liittyen. Myös mielenterveys- ja päihdeongelmista samanaikaisesti kärsivien vankien hoitoa ja kuntoutusta on haluttu kehittää, ja ne on pyritty integroimaan toisiinsa yhteisissä yksiköissä. Lisäksi päihdekuntoutuksen hoitojatkomot on pyritty varmistamaan vankeusrangaistuksen kaikissa vaiheessa ja vapautumisen tukeen on haluttu panostaa. Erityisen tärkeäksi on nähty vangin kotikunnan kanssa tehtävä yhteistyö. (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012 - 2016, 35-37.)

Rikosseuraamuslaitoksen kuntoutuksessa on tavoiteltu tehokkaiden ja näyttöön perustuvien menetelmien käyttöä, ja haittojen vähentämistyötä on korostettu (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012 - 2016, 35-37). Menetelmällisyyden ohella vankiloiden päihdekuntoutuksen osalta on kuitenkin tärkeä nostaa esiin myös päihdeongelmien moninaisuus ja kuntoutuksen kytkeytyminen yksilön elämään kokonaisvaltaisesti. Muun muassa Granfelt (2007, 38) painottaakin hoidon rakenteiden ohella tarvitsevuuden näkökulmaa. Usein päihdeongelmaisen rikosseuraamusasiakkaan elämään liittyy rikkiäisyyttä sekä vaille jäämisen kokemuksia. Tarvitsevuuteen vastaaminen edellyttääkin yksilön kuntoutumisen näkemistä laajemmin, kuin vain päihteiden näkökulmasta. Usein päihdeongelmien taustalla on syvää moniongelmaisuutta, jolloin päihteiden ongelmakäyttö kytkeytyy muihin elämänvaikeuksiin ja toisaalta ongelmakäyttö tuo mukanaan uusia vaikeuksia (Varismäki & Hänninen 2015, 20-21).

Tuloksekkaan kuntoutumisen mahdollistamiseksi on tärkeää, ettei päihdeongelmaa kohdata oikomalla siihen johtaneita syitä tai vaadittavaa muutostyötä päihdeongelmasta kuntoutumiseen. Erityisen vahvasti tämän kierteen voidaan katsoa nousevan esiin juuri rikosseuraamusasiakkaiden päihdeongelmien kohdalla. (Varismäki & Hänninen 2015, 20-21.) Kokonaisvaltainen näkemys päihdekuntoutumisesta voikin näkyä myös siten, ettei päihdenäkökulma ole yksivaltaisesti aina ensisijainen. Kuntoutuminen edellyttää, että yksilön tarpeisiin vastataan näkemällä ihmisen kokonaisuutena, ei vain päihdeongelmansa kautta. (Granfelt 2007, 38.)

Vankeusrangaistuksen aikaisella kuntoutuksella on mahdollista tavoittaa päihdeongelmista kärsivät vangit. Hoitoprosesseja kyetään aloittamaan, ja vankilassa voidaan tavoittaa myös niitä rikoksentekejiä, jotka eivät itse ole motivoituneita päihdehoitoon tai jotka ovat jääneet yhteiskunnan päihdehoidon palvelujen ulkopuolelle. (Suomela 2011.) Kuntoutusmahdollisuuksissa nähdään kuitenkin paljon kehitettävää, jotta ne kattaisivat asiakkaiden tarpeet ja vastaisivat Rikosseuraamuslaitoksen kehittämistavoitteita. Keskeistä on myös itsestään lain näkökulma asiakkaan tarpeisiin vastaamisesta: päihdehuoltolain mukaan palveluja on annettava yksilön avun, tuen ja hoidon tarpeen perusteella (Päihdehuoltolaki 7§).

Tuloksellisuuden näkökulmasta olennaisimpana nähdään päihdehoidon jatkuminen vankilasta vapautumisen jälkeen (Suomela 2011). Vankilan päihdekuntoutuksen asema voikin olla keskeinen juuri hoitojatkumoiden ja hallitun vapautumisen toteuttamisessa. Tourunen ja Kaskela (2015) havaitsivat, että päihdekuntoutusohjelmien kautta vangit kokivat asioiden valmistelun avovankilaa, valvottua koevapautta, vapautumista tai muita jatkotoimenpiteitä varten helpomaksi kuin tavalliselta osastolta. Parhaimmillaan päihdeohjelmien nähdään voivan toimia siltena vankilan ja kunnallisten toimijoiden välillä, sekä esimerkiksi valvotun koevapauden jatkumona.

Myönteisistä vaikutuksista huolimatta päihdekuntoutusohjelmien kehittäminen ei vaikuta olevan vankeinhoidon keskiössä kuten aikaisemmin vuosituhannen vaihteessa. Panostaminen on keskittynyt esimerkiksi organisaatiouudistuksiin ja valtion tuottavuusohjelman edellyttämien säästöjen toteuttamiseen. Lisäksi uusia seuraamuskäytäntöjä, kuten valvontarangaistusta ja valvottua koevapautta on kehitetty. (Tourunen & Kaskela 2015, 9.) Sekä päihdeohjelmien resursointi että hallitun vapautumisen järjestelmät ovat kuitenkin keskeisiä. Ellei päihdeongelmallisille vangeille järjestetä riittävää kuntoutusta ja taata turvallisia vapautumisolosuhteita, menetetään ihmishenkiä (Karsikas 2005, 149).

2.4 Desistanssi ja hallittu vapautuminen yhteiskuntaan integroitumisessa

Rikosseuraamusalalla toteutettavan kuntoutuksen sekä sen tavoitteiden ja vaikuttavuuden yhteydessä on relevanttia avata desistanssin käsite. Kuntoutuksen pyrkiessä uusintarikollisuuden vähentämiseen ja yksilön elämänlaadun parantumiseen, voidaan termin avulla hahmottaa sitä mistä tässä prosessissa on kyse yksilölle itselleen. Desistanssi on käsite, joka tarkoittaa rikollisuudesta irrottautumista. Desistanssiin pyrkimisen nähdään olevan rikosseuraamustyön kuntouttavan toiminnan keskiössä. (Viikki-Ripatti 2011, 197, 222.)

Desistanssia on prosessina tutkittu kansainvälisesti laajalti, ja tulokset osoittavat sen olevan moniulotteinen muutosprosessi. Siinä rikoksentekijä tarkastelee aikaisempaa (rikollista) elämänsä ja sopeuttaa sitä uusin (rikoksettomiin) tulevaisuuden pyrkimyksiin. Desistanssi ei kata vain rikollisten tekojen lopettamista, vaan myös yksilön identiteetti rakentuu uudelleen ja havainnointi sekä itsen asemointi suhteessa ympäröivään maailmaan muuttuu. Yksilön oma toimijuus korostuu desistanssiprosessissa suuresti. Desistanssin vaikuttavuuden nähdään olevan sitä vahvempi, mitä omaehtoisemmin ja itsenäisemmin yksilö kykenee toimimaan omassa ympäristössään ja yhteiskunnassa. Nähdään, että entisille rikoksentekijöille rikollisuudesta irrottautuminen mahdollistaa elämän mielekkyyden ja merkityksellisyyden kokemista. (Viikki-Ripatti 2011, 197, 222.)

Laaja ymmärrys siitä miksi ja miten ihmiset luopuvat rikollisuudesta, eli desistanssin toteutumisesta mahdollistaa rikosoikeusjärjestelmän, instituutioiden sekä oikeusjärjestelmien ja -prosessien kehittämisen. Desistanssin ymmärrys tukee myös negatiivisen stigman hälventämistä ja auttaa poistamaan rikollisen leiman tuomia negatiivisia ilmiöitä. Desistanssi prosessina ja ilmiönä ulottuu kuitenkin kauemmas kuin vain rikosoikeudelliseen ja rangaistuksen täytäntöönpanon kontekstiin. Desistanssin toteutuminen edellyttää niin yhteisöjen, perheiden, kansalaisyhteiskunnan kuin valtion sitoutumista. Vasta laajemman sosiaalisen ja rakenteellisen sitoutumisen toteuduttua yksilön kaikenlainen kuntoutuminen, niin sosiaalinen, psykologinen, oikeudellinen kuin moraalinenkin, on mahdollista desistanssin prosessissa. (How and why people stop offending: Discovering desistance 2012.)

Desistanssiproessin mahdollistamiseksi rikoksenteijä tarvitsee tukea ja välineitä vapautumisvaiheeseen, jossa uuden identiteetin ja rikollisuudesta irrottautumisen murros konkretisoituu. Rikosseuraamuslaitoksen strategian ja koko rangaistusjärjestelmän tärkeäksi kulmakiveksi tavoitteiden toteutumiselle on nostettu vankeudesta hallittu vapautuminen. Vanki voidaan ehdottoman vankeuden loppuvaiheessa siirtää avolaitokseen tai sijoittaa vankilan ulkopuolelle ennen ehdollista vapautumista tai valvottua koevapautta. Vapautumisvaihe tulisi toteuttaa porrastetusti, ja vapautumisvaiheessa toiminnan tulee kohdentua vapautumisolosuhteiden kuntoon saamiseen. Vapautuvan vangin tulee saada riittävästi tukea sosiaalisten ongelmien sekä käytännön haasteiden ratkaisemiseen. Tämä tukee muutosta rikoksettomaan elämäntapaan vapaudessa. (Kaurala & Kylämarttila 2010.)

Suunnitelmallisesti toteutettu, vaiheittainen vapautuminen voi osaltaan tukea onnistunutta paluuta siviiliin ja näin vähentää uusintarikollisuuden riskiä. Porrastettu vapautuminen tulee toteuttaa turvallisuus huomioiden. (Hallittu vapauttaminen 2012, 6.) Arviot hallitun vapauttamisen kehittymisestä ovat olleet kannustavia, eli asteittainen vapauttaminen ja vapautumisen tuki on edistänyt rikostaustaisten selviytymistä vapaudessa ilman päihteitä ja rikoksia. (Kaurala & Kylämarttila 2010).

Avolaitoksen tai ulkopuoliseen laitoksen sijoituksen jälkeen porrastetun vapauttamisen seuraava askel voi olla ehdonalainen vapauttaminen tai valvottu koevapaus. Vankien sijoittamista ulkopuoliseen laitokseen olisi perusteltua käyttää nykyistä enemmän kuntoutukseen motivoituneiden vankien kohdalla. Tähän tarvittaisiin kuitenkin huomattavasti nykyistä enemmän resursseja. Tästäkin syystä tulisi vankeinhoidossa pyrkiä vapauden valmisteluun siten, että kuntoutuspolut siviiliin turvattaisiin. Tähän pyrkimiseksi tulisi korostaa, että jonkin tahon on otettava kokonaisvastuu vapautuvien rikosseuraamusasiakkaiden tarvitsemien palveluiden hankinnasta. (Karsikas 2005, 148.)

Viime vuosien aikana vankeinhoidossa on pyritty panostamaan vapauteen valmentavan työn toteuttamiseen, ja suunnitelmallista vapautumista on kehitetty. Tähän velvoittaa myös vankeuslaki. Kaikille rangaistukseen tuomituille on laadittava yksilöllinen vapauttamissuunnitelma, joka on sisällytetty rangaistusajan suunnitelmaan. (Bergman 2011.) Rangaistusajan suunnitelma kattaa koko rangaistusajan, myös valvotun koevapauden sekä ehdonalaisten vapauttamisen (Hallittu vapauttaminen 2012, 11). Keskeistä on vapauttamissuunnitelman laatiminen yhteistyössä vangin itsensä kanssa, sillä osallisuus oman elämänsä suunnitteluun kasvattaa muutosmotivaatiota ja suunnitelmaan sitoutumista (Bergman 2011).

Porrastetun vapauttamisen tarkoituksena on tarjota välineitä vapautumiseen, joka tukisi vangin integroitumista yhteiskuntaan rikoksettomana ja päihdeongelmattomana. Vapautumisvaiheessa vankilassa toteutuvan suunnittelun ja vapautumisen tukemisen jatkumo on vankilan ulkopuolinen tukeminen ja yhteiskunnan tarjoamat palvelut. Rikosseuraamusasiakkaiden erityistarpeet suhteessa palveluihin sekä yhteiskunnallinen asema ovat keskeistä hallitun vapauttamisen ja yhteiskuntaan integroitumisen prosessin ymmärtämisessä.

2.5 Vapautuva vanki palvelujärjestelmässä

Vankilasta vapautuvien vankien asemaa kuvatessa todetaan heidän usein olevan maamme sairain, syrjäytynein ja köyhin osa väestöä. Määrittelyn taustalla voidaan kuntoutuksen osalta nähdä pyrkimys kuvata vankien tilannetta suhteessa palvelujärjestelmään, jotta heidän oikeutensa erilaisiin palveluihin yhdenvertaisuuden näkökulmasta muun väestön kanssa nousisi esiin. Pyrkimyksen voidaan nähdä korreloivan nykyisen hyvinvointipalvelujärjestelmän markkinalähtöisen ajattelutavan voimistumisen kanssa. Markkinalähtöisyys näyttäytyy palvelujen tarvitsijoiden eli vapautuvien vankien näkemisenä kysyntänä joka muodostaa palvelun tarpeen, ja yhteiskunnan näkemisenä palvelun tarjoajana joka vastaa tarpeeseen. (Ihalainen 2011, 229-231; Järvelä 2011, 234-240.)

Kuitenkin vankiloista vapautuu enenevissä määrin moniongelmaisia, fyysisesti ja erityisesti psyykkisesti heikkokuntoisia ihmisiä. Jostain syystä vapautuvat eivät tavoita palveluita, tai ne eivät tavoita vapautuvaa henkilöä ja vapautuessa riskinä on putoaminen kaikkien verkostojen ulkopuolelle. Rikostaustaiselta puuttuu usein sellaisia taitoja tai mahdollisuuksia jotka tukevat esimerkiksi työllistymistä, ja yhteiskunnan normaalipalvelut eivät välttämättä riitä tai kohtaa rikostaustaisia asiakkaita tarpeen vaatimalla tavalla. (Ihalainen 2011, 229-231; Järvelä 2011, 234-240.)

Niin vankeinhoidon kuin julkisten sosiaali- ja työllisyyspalveluiden kehityksen katsovan olevan yhdensuuntaista siten, että tarvittavien palvelujen saatavuus ja laatu heikkenevät yhtäaikaaisesti erityisesti niiden asiakkaiden kohdalla, jotka tarvitsisivat erityistä tukea. Vankilasta vapautuvat joutuvat myös mukaan kiristyvään kilpailuun palvelujen saannissa. Tästä esimerkkinä

voidaan mainita kuntien suorituskeskeiseen palveluajatteluun liittyvä palvelujen keston lyhentäminen sekä päihdehoitokertojen määrän asiakaskohtainen rajoittaminen. (Ihalainen 2011, 229-231; Järvelä 2011, 234-240.)

Voidaan katsoa, että mitä pidempi on asiakkaan rikostausta, sitä haastavampaa usein on yhteiskunnan tarjoaman tuen sovittaminen rikos- ja päihdeongelmaisten tarpeisiin vastaavaksi. Riskinä on rikosentekijän kokemus liian suuresta haasteesta ja sitä myöten paluu rikolliseen elämäntapaan. On tarpeen räätälöidä tälle asiakasryhmälle sopivia palveluita sekä korostaa työntekijöiden ammatillista osaamista koskien rikosseuraamusasiakkaiden erityisiä tarpeita. (Ihalainen 2011, 229-231.) Yhteiskuntaan kiinnittymisen ja rikollisuudesta irrottautumisen osalta erityisessä riskiryhmässä ovat usein nuoret ensikertalaisvangit, jatkuvassa vankilakierroksessa olevat sekä pitkäaikaissangit. Useimmilla vapautumisvaiheessa tarve tukeen ja palveluihin on hyvin kokonaisvaltainen, ja se kattaa niin asumisen, työllistymisen, sosiaalisen verkoston, taloudelliset asiat kuin päihteisiin liittyvät ongelmat. (Granfelt 2003.)

Myös positiivista kehitystä desistanssiin ja yhteiskuntaan integroitumiseen tähtäävän työn osalta on. Nykyisellään vankeuslaki sisältää erilaisia vaiheittaisen vapautumisen järjestelyjä, ja yhdyskuntaseuraamuksia edelleen kehitetään. Muun muassa nämä voivat tulevaisuudessa nousta vahvoiksi vankien yhteiskuntaan integroitumista tukeviksi hyviksi käytännöiksi ja kestäviksi ratkaisuuksi. Kehitys edellyttää kuitenkin uudenlaista painotusta yhteistyöhön; rikosseuraamusalan toimijoilta vaaditaan yhteistyötä siviilitoimijoiden kanssa ja siviilitoimijoilta tarvitaan sitoutumista toimintamallien sekä palveluiden kehittämiseen erikseen sekä yhdessä rikosseuraamusalan kanssa. (Järvelä 2011, 234-240.)

Vapautuvien yhteiskuntaan kiinnittymiseen tähtäävä työ edellyttää kumppanuutta sekä yhteistyöperusteista toimintatapaa ja ajattelumallia. Sosiaalisen osallisuuden lisääminen vankilasta vapautuville asiakkaille tapahtuu kasvattamalla ja tukemalla asiakkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia yhteiskunnassa. Aito vapautumisen tuki edellyttää asiakastyöltä kokonaisvaltaisen työotteen lisäksi luottamusta ja yhteistyötä sekä kumppanuusverkostoja eri toimijoiden kesken. Tarjottujen palvelujen tulisi olla joustavia sekä pitkäkestoisia pysyvien vaikutusten tuottamiseksi. (Järvelä 2011, 234-240.)

Arvioidaankin, että tulevaisuudessa yhteiskuntaan kiinnittymistä tukevan viranomaisyhteistyön osalta vahvassa asemassa ovat ne rikosseuraamusalan toimijat, jotka pyrkivät systemaattisesti luomaan verkostoja vankilan ulkopuolelle (Järvelä 2011, 234-240). Kuntien osalta rikostaustaisen asiakkaitten sosiaalisen tuen tarve vaikuttaisi olevan melko huonosti tunnistettu asia, tai ainakin siinä on alueellisia eroja. Sosiaalihuollossa rikosentekijöiden erityistilanteiden osin heikko tuntemus on noussut esille, ja kuntien työntekijät katsovat rakenteellisempia ratkaisuja tarvittavan. (Karjalainen & Viljanen 2009, 41-43.) Tämä voidaan varmasti liittää pysyvien ja

toimivien käytäntöjen luomiseen rikosseuraamusalan toimijoiden kanssa, ja se korostaa vakiintuneiden kumppanuusverkostojen tärkeyttä.

Sosiaalityöntekijöiden kiinnittäminen kriminaalihuoltotyöhön näyttäytyy osin resurssihaasteena, jota vaikuttaa usein leimaavan ”sitten kun”-ajattelu. Näitä ”sitten kun” teemoja, jotka osaltaan tuovat haasteita rikosseuraamustyöhön sosiaalihuollossa ovat muun muassa toimeentulotuen jonot, etuuskäsittelyyn siirtyminen sekä eritasoiset organisaatiomuutokset. Esille on nostettukin ehdotus, että rajallisten resurssien puitteissa voitaisiin keskittyä esimerkiksi ensikertalaisten vankien ja monen kertaisten vankien vapautumistilanteisiin tarkemmin, tai että erityistarkasteluun otettaisiin yhteistyön osalta vankilassa aloitetun päihdekuntoutuksen jatkuminen vapautuessa. (Karjalainen & Viljanen 2009, 43.)

3 Valvottu koevapaus

3.1 Tausta, tarkoitus ja tilastotietoa

Valvottu koevapaus on keskeinen osa porrastetun vapauttamisen järjestelmää. Se tukee asteittaista totuttautumista vankilan ulkopuoliseen yhteiskuntaan, tarjoaa hoito- ja kuntoutusverkostoja sekä toimii tuettuna ja valvottuna ympäristönä arjen ja päihteettömän elämän hallinnan opettelussa. Koevapauden voidaan nähdä kytkeytyvän rikosseuraamustyön eri kokonaisuuksiin; rangaistuksen suorittamiseen, uusintarikollisuuden vähentämiseen ja yhteiskuntaan sijoittumisen tukemiseen sekä kuntoutumisen prosesseihin.

Laki valvotusta koevapaudesta tuli Suomessa voimaan 1.1.2014. Laissa valvotun koevapauden tarkoituksena on määritelty ”suunnitelmallisella ja asteittaisella vapauttamisella ylläpitää ja edistää vangin valmiuksia sijoittua yhteiskuntaan” (Laki valvotusta koevapaudesta). Ennen lain voimaan tuloa valvottu koevapaus otettiin kuitenkin käyttöön jo vuonna 2006, jolloin vankeusrangaistuksen kokonaisuudistus astui voimaan. Vankeinhoidon uudistuksen taustalla oli tarve ajantasaistaa vankeutta koskevia säännöksiä sekä saada järjestelmä nykyaikaisen kriminaalipoliittisen näkemyksen mukaiseksi. Lisäksi haluttiin tuoda vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon säännökset kansainvälisten ihmisoikeussopimuksien velvoittamalle tasolle. Yleisesti suomalaisessa vankeinhoitojärjestelmässä on nähtävissä kehityskulku, jossa korostuu vankeinhoidon painotuksen siirtyminen avoseuraamusten suuntaan. (Mäkipää 2010, 1-5.)

Vankeusrangaistuksen suorittaminen on pyritty toteuttamaan aiempaa suunnitelmallisempana prosessina, joka mahdollistaa vankien olosuhteiden vapauttamisen kontrolloidusti. Lisäksi on pyritty kehittämään sellaisia seuraamusikäytäntöjä, jotka vähentävät vankilan käyttöä ja näin säästäisivät vankeinhoidon kustannuksia sekä ehkäisisivät rikosten uusimista vankilaa paremmin. Valvottu koevapaus on nähty yhtenä keinona näiden tavoitteiden toteutumiseen. Vaikut-

timet valvotun koevapauden käyttöön näyttävät olevan merkittäviä, sillä Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteena on kasvattaa koevapauden käytön määrää huomattavasti. (Mäkipää 2010, 194.)

Käyttöönottovuodesta 2006 koevapauteen sijoitettujen vankien määrä on kasvanut nopeasti. Vuonna 2012 valvottuun koevapauteen vapautettiin 544 vankia. Tämä on yli viisinkertainen määrä vuoteen 2007 verrattuna. Koevapauksien lisääntyessä myös keskeytyneiden koevapauksien määrät kasvavat; vuonna 2012 koevapauksista keskeytyi 17 %. Samana vuonna valvotussa koevapaudessa olleiden päivittäinen keskimäärä oli 150 henkilöä, ja koevapauden keston keskipituus oli 101 päivää. (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2012.) Vuonna 2013 vankeja oli Suomessa yhteensä 2699. Heistä 6,1 % oli valvotussa koevapaudessa 1.5.2013. Vuosina 2011 - 2014 naisten osuus koevapaudessa olleista vangeista oli 11 % (Rantanen ym. 2016). Koevapauksien määrä on edelleen kiihtyvässä kasvussa, sillä pelkästään huhtikuun aikana vuonna 2015 valvotussa koevapaudessa oli päivittäin 205 vankia (Mohell 2014).

3.2 Sisältö, edellytykset ja toimintavelvollisuus

Valvottu koevapaus nähdään lisäportaana vapautumisessa, vankilan ja ehdonalaisen vapauttamisen välissä (Mäkipää 2010), ja sitä pidetään keskeisenä toimintatapana vaiheittaisessa vapauttamisjärjestelmässä (Hallittu vapauttaminen 2012, 10). Valvottu koevapaus tarkoittaa vangin päästämistä koeluonteiseen vapauteen aikaisintaan kuusi kuukautta ennen ehdonlaiseen vankeuteen vapauttamista tai koko rangaistuksen päättymistä (Mäkipää 2010).

Koevapauden tarkoituksena on edistää vankeinhoidon tavoitteita vangin suunnitelmallisesta ja tuetusta vapautumisesta sekä takaisin yhteiskuntaan sijoittautumisesta. Koevapaus on valvonnan alaisena tapahtuvaa toimintaa ”siviilissä”, vankilan ulkopuolella. (Valvottu koevapaus 2013.) Valvottuun koevapauteen päästessään henkilö asuu ja toimii vapaudessa, mutta on edelleen statukseltaan vanki ja kirjoilla vankilassa. Valvottuun koevapauteen voi päästä määrättyjen edellytysten täyttyessä ja vangin soveltuvuutta koevapauteen arvioidaan muun muassa vangin taustan, vankilassaolo-ajan sekä rangaistusajan suunnitelman toteutumiseen peilaten. (Mäkipää 2010.)

Järjestelmänä koevapaus on vielä suhteellisen uusi, jolloin sen kehityskin on ollut nopeaa, eikä sitä ole aiemmin Suomessa juurikaan tutkittu (Mäkipää 2010, 2). Kattavin tutkimus tähän mennessä vaikuttaisi olevan Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisema Leena Mäkipään tutkimus valvotun koevapauden toimeenpanosta ja sovellettavuudesta (2010). Yleisesti kokemukset valvotusta koevapaudesta on nähty positiivisinä. Vaikka koevapauden prosessin eri osa-alueilla onkin vielä useita kehittämisentarpeita, nähdään sen edistävän vankeinhoidon tavoitteita uusintarikollisuuden vähentämisestä ja vastaavan sille laissa määrättyä tarkoitusta. Koevapaudessa olo mahdollistaa monien tukitoimien tarjoamisen koevapausvangille, ja se mahdollistaa

erityisesti pitkiä vankeusrangaistuksia suorittavien vankien tukemisen vapautumisvaiheessa. (Mäkipää 2010, 185-205.)

Aikaisemmin ehdonalaiseen vapauteen vapautuva astui vankilan velvollisuuksien ulkopuolelle vankilan portista poistuessaan. Ehdonalaiseen vapauteen verrattuna valvottu koevapaus mahdollistaa vahvemmin kontrolloidun ja tuetun ympäristön yhteiskuntaan asteittain sopeutuvalla vangille. Valvotussa koevapaudessa vanki ei joudu valmistautumattomana vapauden ja siviilin olosuhteisiin, joiden ulkopuolella hän on voinut olla vankeudessa ollessaan useita vuosia. Koevapaus tukeekin osaltaan myös laitostumisen purkamista asteittain. Tärkeää on, että vankiloissa seurataan rangaistusajan suunnitelmien toteutumista sekä kartoitetaan vangin mahdollisuuksia siirtyä avovankilaan, josta myöhemmin voidaan sijoittaa koevapauteen. Suurin osa koevapauslaisista sijoitetaan avolaitoksista. (Mäkipää 2010, 185-205, 207-210.)

Valvottuun koevapauteen pääsemiseksi on laissa (Laki valvotusta koevapaudesta) määrätty edellytyksiä jotka vangin tulee täyttää. Näitä edellytyksiä ovat se, että koevapaus edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista ja vanki suostuu koevapauden valvontaan, ja että koevapauden ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä. Vangilla tulee myös olla koevapaudessa ollessaan asunto tai muu asunnoksi soveltuva paikka, ja samassa asunnossa asuvilta on saatava suostumus koevapauden toteuttamiseen asunnossa. Myös alaikäisen lapsen mielipide on selvitettävä. Koevapauteen pääseminen edellyttää vangin suostumusta siihen, että Rikosseuraamuslaitos voi olla yhteydessä koevapauden järjestämiseen liittyviin viranomaisiin ja yksityishenkilöihin, ja että vanki sitoutuu noudattamaan yhteydenpidon määräyksiä ja valvonnan sekä liikkumisen ehtoja. Edelleen koevapauden edellytyksenä on päihteettömyys ja sitoutuminen päihteettömyyden valvontaan. (Laki valvotusta koevapaudesta.)

Intensiivistä tukea ja kokonaisvaltaista kuntoutusta tarvitsevien vankien asema koevapauteen pääsemismahdollisuuksiin peilaten on kahtalainen. Järjestelmänä koevapaus mahdollistaa vankien saattamisen eri viranomaisten tuottamien kuntoutus- ja tukipalvelujen piiriin yksilölliset tarpeet huomioiden. Pyrkimys juuri huonokuntoisimpien vankien kuntouttamiseen ja tukemiseen on vaikuttanut valvotun koevapauden käyttöönottoon, mutta koevapauteen pääsyn edellytyksen uhkaavat rajata koevapauden mahdollisuuden juuri eniten tukea tarvitsevilta vangeilta. (Mäkipää 2010, 2.)

Vankeuslain ohella kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja suositukset edellyttävät vankien yhdenvertaista kohtelua. Erilaista kohtelua vankeinhoidossa voi osin perustella vankien taustaan tai laitosisolosuhteissa käyttäytymiseen liittyvillä eroilla. Valvottuun koevapauteen pääsemistä voi vaikeuttaa vangin haluttomuus yhteistyöhön tai järjestyssääntöjen rikkominen vankeudessa. Koevapauteen pääsemisen edellytykset voidaan kuitenkin katsoa osin syrjiviksi tai

ongelmallisiksi erityistä tukea tarvitsevien vankien kohdalla. Riskinä voikin olla että koevapaudesta tulee yksinoikeus pärjääville vangeille, joilla ei ole vaikeita päihde- tai muita ongelmia, joiden olosuhteet siviilissä ovat rikoksetonta elämää tukevia ja joiden valmiudet pärjätä vapaudessa ovat ennestään muita vankeja paremmat. Toisaalta ehdottoman päihteettömyyden edellytys valvotussa koevapaudessa ollessa on tarkoituksenmukainen ja perusteltu. Edellytys koevapauden ehtojen noudattamisen todennäköisyydestä on loogista, mutta se voi olla problemattinen moniongelmaisten vankien kohdalla. (Mäkipää 2010, 210-213.)

Vakavasti päihdeongelmaiset, työntekoon kykenemättömät, huonovointisimmat ja suuressa syrjäytymisriskissä olevat vangit voivat rajautua valvotun koevapauden mahdollisuuden ulkopuolelle. Jotta myös vangeille joilla hoidolliset tarpeet ovat suuria, pystyttäisiin suunnittelemaan koevapauksia, tulisi vankilan henkilökunnalla olla resursseja ja näkemystä koevapauksien toteuttamisiin. Riittävin tukitoimin ja hoidollisin sisällöin valvotusta koevapaudesta katsotaan olevan hyötyä niille henkilöille, joiden toimintakyky on heikko. Valvotun koevapauden tarjoamat puitteet kuten vapauden, vuorokausirytmien ja tavoitteellisen toiminnan harjoittelu, laitostumisen lieventäminen sekä tukiverkoston luominen siviiliin ovat etuja, joista myös suuren hoidon tarpeessa olevien vankien katsotaan hyötävän. (Mäkipää 2010, 210-213.)

Koevapaudelle asetettuihin tavoitteisiin ja pyrkimyksiin peilaten tulee koevapaudet kohdentaa kaikille vankiryhmille. Tarkoitus tukea vankia takaisin yhteiskuntaan sopeutumisessa ja rikollisuudesta irrottautumisessa palvelee myös moniongelmaisten vankien kuntoutumista. Koevapauksien osalta tuleekin välttää toimintakulttuuria, jossa koevapaus koskettaa vain työhön tai opiskeluun kykeneviä, asunnon omaavia ja terveitä vankeja sulkien pois päihdeongelmaiset, asunnottomat tai muutoin erityistä sosiaalista tukea tarvitsevat vangit. (Mäkipää 2010, 210-213.)

Valmisteluvaiheessa valvottuun koevapauteen vapautuvalle vangille laaditaan koevapauden rangaistusajan suunnitelma ja viikkoaikataulu, jota vanki sitoutuu noudattamaan. Suunnitelmaan viikko-ohjelmaan kuuluu yksilöllisesti sovittua toimintaa, joka tarkoittaa koevapauden toimintavelvollisuutta. (Valvottu koevapaus 2013.) Toimintavelvollisuuden on palveltava koevapauslaisen yhteiskuntaan takaisin kiinnittymistä, ja sen sisältönä voi olla esimerkiksi työ, opiskelu, kuntoutus, asevelvollisuuden suorittaminen, vanhempainvapaa, läheisen hoito tai muu arjen tukemiseen ja toimintakyvyn parantumiseen tähtäävä toiminta. Työ toimintavelvollisuutena voi olla muun muassa palkka- tai oppisopimustyötä, oman elinkeinon harjoittamista, työharjoitteluja tai muuta työhönsijoittumista tukevaa toimintaa. Kaikkiin toimintavelvollisuuksiin voidaan yhdistää esimerkiksi päihdehuollon avopalveluita tai mielenterveyspalveluja. (Koevapauden toimintavelvoite.)

Tärkeää olisi, että kaikilla koevapauden edellytykset täyttävillä olisi yhtäläinen oikeus vähintään saada kartoittaa vankilan työntekijän kanssa koevapauden mahdollisuutta. On kuitenkin nähtävissä, että vankien koevapauteen pääsyyn vaikuttavat myös vankilan henkilökunnan käsitykset siitä, minkälaisille vangeille koevapaus tulisi kohdentaa. Tällaiset näkemys- ja asenneerot voivat saattaa vangit keskenään eriarvoiseen asemaan suhteessa valvotun koevapauden mahdollisuuteen ja sitä kautta porrastetun vapautumisen tuen saamiseen. Valvotun koevapauden ollessa vielä melko uusi järjestelmä, ovat koevapauksien prosessit ja kokonaisuudet olleet alue- ja tapauskohtaisesti vaihtelevia. Yhdenvertaisuuden takaamiseksi tulisi toimijoiden käytännöt vakiinnuttaa. (Mäkipää 2010, 210-213.)

3.3 Valvottu koevapaus päihdehoitojatkumona

Päihdeongelmaisilla tai muilla erityistä tukea tarvitsevilla vangeilla koevapauden toimintavelvollisuus voi olla päihdekuntoutus. Heidät voidaan sijoittaa päihdehoitolaitokseen tai muuhun vastaavaan yksikköön, jossa toteutetaan kuntouttavaa ja elämänhallinnan sekä selviytymismahdollisuuksien parantamiseen tähtäävää toimintaa. Myös jo vankilassa toteutetun kuntoutusohjelman jatkohoito voi olla koevapauden toimintavelvollisuuden keskeinen sisältö. (Koevapauden toimintavelvoite.) Tuloksellisen kuntoutumisen lähtökohta onkin hoitojatkumo, jossa päihdehoito jatkuu siviilissä vankeudesta vapautumisen jälkeen (Suomela 2011). Ilman hoitojatkumoa vankeusajan päihdekuntoutus voi helposti jäädä tuloksettomaksi (Kaurala & Kylämarttila 2010, 16-19).

Valvottu koevapaus tarjoaa järjestelmän, jolla voidaan turvata suunnitelmallisen kuntoutuksen jatkuminen vapautumisvaiheessa. Päihdekuntoutusta tarvitsevalle vangille voidaan toimintavelvollisuuden sisältönä laitostakson ohella tai sijasta tarjota yksilöllisten tarpeiden mukaisesti intensiivistä hoitoa ja tukea päihdekuntoutuksellisista avopalveluista. Laitoskuntoutuksen jälkeen voidaan valvotussa koevapaudessa oleva vanki sijoittaa myös esimerkiksi päihdeettömyyttä tukevaan asumispalveluun koevapauden loppuvaiheessa. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 16-19.) Kokonaisuudessaan kuntoutuksen suunnittelussa tulisi tehdä viranomaisyhteistyötä koevapauteen vapautuvan vangin asuin- tai kotikunnan kanssa, ja kuntoutuksellinen toimintavelvollisuus rakentaa osaksi vangin hoito- tai työnhakusuunnitelmaa. Päihdehoidolliset palvelut järjestetään koevapaudessa kunnallisten erityispalvelujen piirissä. (Koevapauden toimintavelvoite.)

Vankilan osalta keskeistä on vangin motivointi ja kuntoutujakson rakentaminen. Koevapaudessa ja vapautuessa keskiössä on yhteistyö kotikunnan kanssa. Valvotun koevapauden aikainen päihdekuntoutus kuuluu vangin kotikunnan maksettavaksi. Kunnan merkitys vapautumisvaiheessa on suuri, sillä päihdehoidon lisäksi vapautuva vanki tarvitsee usein asunnon, työ- tai opiskelupaikan, toimeentulon sekä sosiaalisen verkoston päihdeettömänä pysymisen tueksi. Hoitojatkumon turvaaminen edellyttääkin tiivistä yhteistyötä vaadittavien toimijoiden kanssa sekä var-

haisen vaiheen suunnitelmallisuutta. Maksusitoumus päihdehoitoon on oltava järjestettynä ennen valvotun koevapauden alkamista. Ongelmallista on, ettei koevapauden aikaisten palveluiden järjestämisvastuusta ole riittävän selkeää mainintaa vankeuslaissa tai vankeusasetuksessa. Rikosseuraamuslaitoksen koevapauden menettelyohje toimii vain suosituksena toimintataivoille. (Suomela 2011.)

Valvottua koevapautta ei tarkoituksensa mukaisesti hyödynnetä päihdeongelmaisten vankien vapautumisen tukemisessa, eivätkä koevapauslaiset riittävästi pääse laitospuoleiseen päihdehoitoon koevapaudessa ollessaan. Laitoshoidon kustannukset muodostavat ongelman, vaikka asteittaisen vapautumisen hyödyt ja koevapauden etu päihdekuntoutukseen kiinnittymisen tukena tunnustetaan. Kehittämistavoitteena nähdäänkin, että vangit tulisi aina pyrkiä vapauttamaan koevapauden kautta, ja päihdeettömyyden tukeminen tulisi nähdä tärkeänä prioriteettina. Laitospuoleista kuntoutusta tarvitsevan tulisi päästä hoitoon osana koevapautta. (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, 50.)

Vangin vapaudessa selviytymistä tukevien palvelujen järjestämiseen sekä kuntouttavien elementtien sisällyttämisessä toimintavelvollisuuteen on nähtävissä alueellisia eroja (Mäkipää 2010, 210-213). On havaittavissa, että kaikki kunnat eivät ole halukkaita osallistumaan valvotun koevapauden aikaisen päihdehoidon kustannuksiin. Haaste päihdehoidon toteutumisessa valvotussa koevapaudessa sekä koevapauden päättymisen jälkeen muodostuu erityisesti silloin, kun vapautuva vanki on pienen kunnan asukas. Vaikeasti päihdeongelmaisen asiakkaan hoitokustannukset ovat huomattava lovi pienen kunnan sosiaali- ja terveystoimen määrärahoihin. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 16-19.)

Lisäksi rikostaustaisten päihdeongelmaisten erityisyyden vaatimat yhteistyöverkostot ja menetelmät voivat olla heikommat pienissä kunnissa, joista ihmisiä joutuu vankilaan suhteessa vähemmän kuin isommista kaupungeista (Suomela 2011). Alueellisen eriarvoisuuden vaikutukset voivat olla negatiivisesti merkittäviä. Pienten paikkakuntien vangit voivat olla muita heikommassa asemassa vankilan resurssien sekä siviilissä olevien päihdehoidon palvelujen suhteen. Resurssien vähyys sekä palvelujen rajallinen tarjonta voivat vaikuttaa negatiivisesti sekä koevapauden suunnitteluun ja valvontaan että toimintavelvollisuuden sisältöön. (Mäkipää 2010, 210-213.)

Toteutuakseen päihdekuntoutuksen jatkuvuus vankeudesta koevapauteen ja koevapaudesta vapautumiseen edellyttää tiivistä ja toimivaa yhteistyötä vankeinhoidon, päihdepalvelujen sekä muiden asianosaisten viranomaistoimijoiden välillä. Olennaista on, että ennen vankeutta aloitettua kuntoutusta tulee tarpeen vaatiessa jatkaa, eikä vankilasta vapautuminen saa katkaista päihdekuntoutusjatkumoa. Yhtenä mahdollisena näkökulmana voidaan nostaa esiin vankiloiden sekä kuntien väliset mahdolliset palvelusopimukset. Kokonaisuudessaan valvotun koevapauden

hoitojatkumoiden kehittäminen vaatii yhteisten prioriteettien ja tahtotilan asettamista. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 16-19.)

3.4 Koevapauden valvonta ja päättyminen

Koevapauden valvonnan tarkoituksena on tukea koevapauden sujumista ja pyrkiä varmistamaan sekä arvioimaan koevapauden ehtojen noudattamista. Valvonnalla tulee olla vastuuhenkilö. (Valvotun koevapauden täytäntöönpano (1/004/2014).) Yleismenettely on, että koevapauteen sijoitetun on pysyttävä asunnossaan klo 21 - 06 välisenä aikana. Jos esimerkiksi henkilön työ tai muu toimintavelvollisuuteen kirjattu toiminta sitä perustellusti vaatii, voidaan päivittäistä toiminta- ja liikkumisaikaa soveltaa yksilöllisesti. (Valvottu koevapaus 2013.) Yksilöllisyyden periaatteen on liikkumisvapauksien suhteen nähty toimivan hyvin. Esimerkiksi kuntoutuslaitosten viikko- ja hoito-ohjelmien toiminta on saatu sovitettua yhteen koevapauden ehtojen ja rajoitusten kanssa, toisaalta osin niin että soveltamisessa on nähty merkittäviä eroja ja epäyhtenäisyyksiä. (Rantanen ym. 2016.)

Koevapautta valvotaan teknisesti, pääsääntöisesti nilkkaan sijoitetulla panta- ja GPS-valvontalaitteyhdistelmällä. Muita valvontatapoja ovat valvontatapaamiset koevapauslaisen ja vastuutyöntekijän kesken, valvontakäynnit koevapauslaisen asuntoon ja toimintavelvollisuuspaikkaan sekä Rikosseuraamuslaitoksen, toimintavelvollisuuspaikan ja koevapauslaisen välinen yhteydenpito. Lisäksi valvontaa suoritetaan valvottavan asunnon ulkopuolista liikkumisaikaa sekä -aluetta rajoittamalla, turvatarkastuksilla ja esimerkiksi rikoskumppaneiden tapaamisen kieltämisellä. (Valvotun koevapauden täytäntöönpano (1/004/2014).) Päihhteettömyyttä valvotaan virtsa- tai sylkinäytteillä sekä puhalluskokein. Jos henkilö ilman pätevää syytä kieltäytyy näytteestä, voidaan häneltä määrätä otettavaksi verinäyte. (Laki valvotusta koevapaudesta.)

Sosiaalisen tuen sekä seurannan varmistamiseksi koevapauslaiseen ollaan yhteydessä myös puhelimitse. Koevapauden alkaessa yhteydenottoa edellytetään päivittäin ja sen jatkuessa yhteydenottoja voidaan harventaa, mutta yhteydenpidon tulee olla säännöllistä. Koevapauden valvonta tulee toteuttaa hienotunteisuutta kunnioittaen niin, ettei valvottava joudu aiheettoman huomion kohteeksi. Asuntoon sekä toimintavelvoitepaikkaan tehtävillä valvontakäynneillä valvojien on käytettävä siviilivaatetusta. (Valvotun koevapauden täytäntöönpano (1/004/2014).) Valvonnan käytännöissä on Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen yhteydessä havaittu epäkohtia. Järjestelmän yhtenäisyydessä on tapahtunut kehitystä, mutta edelleen on raportoitu esimerkiksi valvontakäyntien tapahtuneen siten, että tukipartio toteuttaa valvontaa virkapuvuissa. Tämä on vaikuttanut negatiivisesti esimerkiksi koevapauslaisen perheeseen tilanteissa, jossa partio on suorittanut valvontakäyntejä virkapuvuissa koevapauslaisen kodissa perheen ja lasten läsnä ollessa.

Valvotun koevapauden päättyessä koevapauslaisen on mentävä vankilalle vapauttamisen toimenpiteitä varten sekä palauttamaan valvontalaitteet. Koevapauslaisen kanssa käydään yhteisesti läpi koevapauden tavoitteiden toteutuminen sekä laaditaan loppuarvio rangaistusajasta. Koevapaudessa olevan vapauttamista tulee valmistella jo aikaisemmin koevapauden aikana yhteistyössä vangin sekä tarvittavien sidosryhmien kanssa. (Valvotun koevapauden toimeenpano (6/011/2008).) Jos koevapauteen sijoitettu laiminlyö asetettuja velvollisuuksia, voidaan asiasta antaa suullinen huomautus tai kirjallinen varoitus. Jos henkilö syyllistyy rikokseen tai rikkoo huomattavasti asetettuja velvollisuuksia, voidaan koevapaus peruuttaa määrääjäksi tai kokonaan. Velvollisuuksien rikkomisella voidaan tarkoittaa esimerkiksi, että henkilö ei ole toteuttanut toimintavelvollisuutta, käyttäytyminen ei enää vastaa edellytyksiä koevapaudessa olemiseen tai päihdetestaus on ollut positiivinen. Jos koevapaus keskeytetään, koevapauslainen palautetaan vankilaan suorittamaan peruuntunut osa koevapaudesta. (Mohell 2014.)

Kokonaisuutena koevapaus voi auttaa koevapauslaista kiinnittymään yhteiskuntaan ja rikoksetomaan elämäntapaan. Valvonnan alaisena oleminen motivoi ja velvoittaa koevapauslaista toimimaan koevapauden ehtojen ja toimintavelvollisuuden mukaisesti, eli käytännössä harjoitteluun ”normaalia” elämää, vuorokausirytmii ja päihteettömänä toimimista. Koevapauden valvonta tarjoaa vankilan henkilökunnalle mahdollisuuden seurata ja puuttua vangin elämänhallinnallisiin ongelmiin ja niistä selviytymiseen myös vankilan ulkopuolella. Koevapauden onnistumista tukevat mielekäs sisältö eli toimintavelvollisuus, päihteettömyys sekä muut rajoitteet ja valvonta. Koevapaudessa olleet vangit ovat suurelta osin kokeneet sen mielekkääksi ja valvonnan toteutuneen siten, ettei se liiaksi haittaa ”normaalia” elämää. Silti valvonta säilyttää vankeusrangaistukseen kuuluvat perustellut rajoitteet. Koevapaus on lisäksi kattanut taustoiltaan hyvinkin erilaisia vankeja joilla on yksilöllisiä tuentarpeita. Keskeistä valvotussa koevapaudessa on suunnitelmallisuus ja yksilöllisyys. (Mäkipää 2010, 185-205.)

3.5 Koevapauteen verrattavat järjestelmät Pohjoismaissa ja Virossa

Ruotsissa sähköisesti valvottua vapautta ei vuoden 2007 säädetyn uuden vapautumista koskevan lainsäädännön myötä enää pidetä erillisenä vapauttamisen vaiheena. Asteittainen siviiliin paluu pyritään nyt toteuttamaan entistä yksilöllisemmin; vapautumisvaiheessa tarjotaan erilaisia tukea antavia asumismuotoja ja siihen voidaan sisällyttää monenlaista valvontaa ennen lopullista vapautumista. Kotonaan vankeusrangaistuksen loppuaikaa valvotusti suorittaville laaditaan yksilöllinen päiväohjelma, joka muodostuu esimerkiksi työstä, koulutuksesta tai kuntoutuksesta. Tällaisessa koevapaudessa päihteettömyys on ehdotonta. (HE 140/2012 vp, 8 - 9.)

Kotona pysymistä valvotaan muun muassa nilkkapannalla. Käytännöt ovat siis melko yhteneväisiä suomalaisen valvotun koevapauden kanssa. Ruotsissa henkilö voidaan sijoittaa eri tavoilla valvottuun vapauteen kotiinsa sen jälkeen, kun puolet tai vähintään kolme kuukautta

rangaistuksesta on suoritettu. Koevapauteen pääsee Ruotsissa vain avolaitoksesta, ja edellytyksenä on myös rikkeettömän yön yli kestäneen poissaolon suorittaminen poistumisluvalla. Erityistä tukea tai valvontaa tarvitseva vanki voidaan sijoittaa vapauttamisyksikköön, jossa valvontaa voidaan myös suorittaa nilkkapannalla. (HE 140/2012 vp, 8 -9.)

Norjassa sähköistä valvontaa voidaan käyttää vangeille, joiden vankeusrangaistuksen kesto on enintään neljä kuukautta. Pidempää vankeusrangaistusta suorittavat voivat päästä sähköiseen valvontaan enintään neljä kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista. Ehtona on lisäksi sähköisen valvonnan tarkoituksenmukaisuus uusintarikollisuuden estämiseksi sekä vangin myönteisen kehityksen turvaamiseksi. Alle 18 -vuotiaan rikosentekijän kohdalla sähköistä valvontaa on harkittava riippumatta rangaistuksen kestosta. Valvontaan päästettävällä on oltava vakituinen asunto sekä säännöllistä toimintaa, kuten työ tai opiskelu. Ehtona on päihitteettömyys, jonka noudattamista valvotaan. Norjassa seksuaalirikoksesta, perheenjäsenen kohdistuneesta rikoksesta tai vakavasta väkivaltarikoksesta tuomittua ei yleensä vapauteta sähköiseen valvontaan. Sähköiseen valvontaan voidaan edellyttää erityisiä valvontaehtoja, jos valvonnan turvallinen täytäntöönpano niin edellyttää. Ehtoina voi olla esimerkiksi päihdehoitoon sitoutuminen, määrätyn lääkkeen, kuten antabuksen käyttö tai muu ehto. (HE 140/2012 vp, 8 -9.)

Tanskan vankeinhoitojärjestelmässä ei ole käytössä sähköisen valvonnan käytäntöjä vankeusrangaistuksen loppuvaiheessa. Sähköisesti valvotulla vapaudella voidaan kuitenkin korvata lyhyitä vankeustuomioita. Käytäntöä voidaan kutsua etuoven malliksi. Käytössä on myös vangin vapauttamisyksikköön sijoittaminen vankeusrangaistuksen loppupuolella, jolla pyritään helpottamaan vangin yhteiskuntaan sijoittumista sekä tukemaan itsenäistä elämää. (HE 140/2012 vp, 9.)

Virossa sähköisesti valvottuun vapauteen sijoittaminen otettiin käyttöön vuonna 2007. Sähköistä valvontaa hyödynnetään myös ehdonalaisen vapauden valvonnassa. Lähtökohtaisesti vankeusrangaistuksesta on suoritettava puolet tai kaksi kolmasosaa ennen ehdonalaista vapauttamista, mutta sähköiseen valvontaan voidaan vapauttaa ehdollisesti kun tuomiosta on kärsitty kolmasosa tai puolet. Aika joka vankeusrangaistuksesta on suoritettava ehdottomassa vankeudessa, riippuu siitä onko määrätty tuomio yli vai alle viisi vuotta. (HE 140/2012 vp, 9.)

4 Valvotun koevapauden toimijoiden yhteistyö

Eri sektoreilla kehitetään jatkuvasti yhä pidemmälle uusia työmuotoja asiakkaan tukemiseksi ja ongelmien kohtaamiseksi. Samaa tahtia lisääntyy sektorien välisen yhteistyön tarve kokonaisvaltaisen työn toteuttamiseksi. Verkostoissa tapahtuva yhteistyö saatetaan joskus nähdä

toimintana, jossa monien toimijoiden kohtaaminen kuin itsestään tai siihen enempää paneutumatta toteutuisi toivotusti ja tuloksekkaasti. Yleisesti kokemukset eivät kuitenkaan täysin vastaa tällaista ajattelua. (Seikkula & Arnkil 2009, 12-13.)

Valvottuja koevapauksia toteutetaan eri toimijoiden verkostoyhteistyöllä. Koevapauksia ei voida suunnitella tai toteuttaa ilman vankilan viranomaisten, kunnan julkisten palvelujen, yksityisten päihdekuntoutuslaitosten, kolmannen sektorin toimijoiden tai oppilaitosten ja työpaikkojen yhteistyötä. (Seppänen ym. 2014, 18-21.) Kyseessä on laaja, sektorit ylittävä järjestelmä jossa vangin tukena toimivat eri tahot eri toimenkuissa. Toimintana valvottu koevapaus poikkeaa luonteeltaan aiemmin vallinneesta vankilakeskeisestä työstä. Se edellyttää uudenlaista yhteistyötä eri toimijoiden välillä julkisen, yksityisen sekä kolmannen sektorin rajapinnassa. Onnistunut yhteistyö näyttäytyy erilaisina organisaatioiden välisten rajanylitysten toimivina ratkaisuin. (Seppänen & Uusitalo 2013.)

Valvottu koevapaus lisää vankiloiden henkilökunnan velvoitteita ja viranomaisyhteistyötä vankilan ulkopuolelle. Työtehtävät laajentuvat, ja vankilassa tehtävä työ suuntautuu rangaistusajan lisäksi myös vapautumiseen sekä sen jälkeiseen aikaan. Tämä korostaa viranomaisyhteistyön merkitystä. Erityisen ratkaisevaksi yhteistyö nousee niiden vankien kohdalla, jotka valvotussa koevapaudessa tarvitsevat eniten muiden viranomaisten tai kolmannen sektorin toimijoiden apua. Eri tahot ja yhteistyökumppanit tulisi kartoittaa ja ottaa varhaisessa vaiheessa mukaan koevapauksien suunnitteluun ja valmisteluun. (Mäkipää 2010, 221-222.) Yhteistyön ja suunnittelun aloittaminen on vankilan rikosseuraamusesimiehen tai sosiaalityöntekijän vastuulla, mutta vangin oma aktiivinen toimijuus koevapauden toteutumisessa nähdään myös olennaisena (Seppänen ym. 2014, 18-21).

Vankila-aikana aloitettu viranomaisyhteistyö ja ulkopuolisen tahon luoma asiakassuhde vankiin voi parantaa valmiuksia valvotun koevapauden onnistumiseen (Mäkipää 2010, 221-222). Vaikka valvotun koevapauden toimijoiden yhteistyön vaikuttavuutta ei eriytetysti ole juuri tutkittu, on verkostokeskeisyyden ja dialogisten verkostomenetelmien vaikuttavuutta muualla tutkittu ja mitattu. Muun muassa Seikkula ja Arnkil (2009) tarkastelevat dialogisten verkostomenetelmien hyötyjä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastyössä. Nähdään, että monialainen yhteistyö valvottua koevapautta suunniteltaessa edesauttaa sekä koevapauteen lähtevän vangin tarpeiden, että tarvittavien tukitoimien tehokasta kartoitusta (Mäkipää 2010, 221-222). Koevapauden tarkoituksena ja etuna on vangille vankilan ulkopuolella rakentuva tukiverkosto, jonka palvelut tukevat asiakasta myös vankeusrangaistuksen kokonaan päättyessä. Koevapaus mahdollistaa verkoston luomisen suunnitellusti, joka tukee yhteiskuntaan integroitumista. (Seppänen ym. 2014, 18-21.)

Paikallinen verkosto koevapauteen vapautuvalle tulisi rakentaa yksilöllisesti, ja koevapauden suunnittelu tulee aloittaa ajoissa kuukausia ennen koevapauden alkamista. Vangin tietosuojasta johtuen verkoston kaikki jäsenet eivät kuitenkaan välttämättä tiedä edes, keitä muita verkostoon kuuluu. Koevapauslaisella on valta päättää, kenelle koevapaussuunnitteluun liittyviä dokumentteja jaetaan. Koevapauteen liittyvälle viranomaisyhteistyölle on myös ominaista, että työskentely toteutuu Rikosseuraamuslaitoksen asettamien ehtojen mukaisesti. Siitä huolimatta asiakasymmärryksen toteutumiseksi rikoksettomuuden tuki on koko verkoston yhteinen asia. (Seppänen ym. 2014, 18-21.)

Yhteistyötä tekevilla toimijoilla tulee jokaisella olla omaan asiantuntijuuteen nojaava käsitys koevapauslaisen tukemisesta ja koevapauden onnistumisen turvaamisesta. Keskeistä toimivan viranomaisyhteistyön onnistumiseksi on jaettu tieto toimijoiden asiantuntijuudesta sekä tavoitteista ja tukikeinosta asiakkaan tukemisessa ja valvonnassa koevapauden aikana. Vankien yksilölliset tilanteet, koevapauksien sisällöt ja mahdollisuudet ovat erilaisia, ja yhteistyötä toteutetaan asiakkaiden ja yksikköjen kohdalla osin eri tavoin. Vankiloiden ja muurin ulkopuolisen yhteiskunnan rajapinnalla keskeistä on koevapaussuunnittelun yhteistyö vankilan sekä toimintavolllisuuspaikan välillä. Yhteistyötä määrittelevä ja keskeisin tekijä on kuitenkin se, että yhteisen tavoitteen ja tahtotilan luominen on riippuvaista vuorovaikutuksesta ja tiedonjakamisesta organisaatioiden välillä. (Seppänen ym. 2014, 3, 18-21.)

4.1 Yhteistyön haasteet ja kehittämistarpeet

Monialaisen työskentelyn kokonaisuus muodostuu parhaimmillaan toisiaan täydentävistä toiminnoista ja verkostosta, jossa tiedetään kehen olla yhteydessä, kun täydentävää asiantuntemusta tarvitaan (Seikkula & Arnkil 2009, 13). Kun asiakkaiden tuen tarpeet ovat moninaisia, on työskentelyyn usein kiinnittyneinä useita erikoistuneita ammattilaisia. On hyödyllistä, että käytävissä on laajasti eri asiantuntijaosaamista tarjoava palvelujärjestelmä. Sen toisena puolena voidaan kuitenkin nähdä toimintaa haittaava hajanaisuus ja sirpaloituminen. Asiantuntijatoimijoiden keskittyminen asiakkaan vajavaisuuteen sekä toiminnan sirpaloituminen voi aiheuttaa kulttuurin, jossa asiakkaan puutteita arvioidaan ja työstetään useiden tahojen toimesta toisistaan erillään yhtä aikaa, tai peräkkäin. Tähän voidaan osin liittää eri organisaatioiden hallinnot, johtamisjärjestelmät sekä eriytetyt budjetit, joka entistään lisää tilannetta jossa saman tavoitteen ympärillä työskenteleviä tahoja ohjataan eri suunnista ilman toiminnan yhteensovittamista. (Arnkil & Seikkula 2014, 190.)

Verkostotyötä osin leimaavien haasteiden ohella valvottuun koevapauteen liittyvässä yhteistyössä on olemassa sille ominaisia erityispiirteitä. Keskeinen haaste liittyy ohjeidenmukaisen toiminnan sekä asiakkaan yksilöllisten tarpeiden väliseen jännitteeseen. Rikosseuraamuslaitos

on laatinut menettelyohjeen, jonka tarkoituksena on yhdenmukaistaa ja selkeyttää koevapauteen liittyvää viranomaisyhteistyötä. Tarkoituksena on ollut standardoida toimintaa myös vankiloiden välillä, jotta vankeinhoidon yhteistyö ulkopuolisten toimijoiden kanssa olisi yhdenmukaista. Ohjeet ovat käytännön työssä muokkaantuneet yksikkö- ja työntekijäkohtaisesti, jolloin käytäntöjä sovelletaan koevapauslaisten yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Tarve on siis yhteisten menettelytapojen lisäksi yksilökohtaisiin toimintatapoihin, joilla voidaan tukea asiakkaan tavoitteiden saavuttamista. (Seppänen ym. 2014, 18-21.)

Haasteeksi nousee se, miltä osin valvotun koevapauden valmistelu- ja toteutusyhteistyö ovat yleisen standardoinnin pohjalta toteutettua, ja miltä osin ne vastaavat yksilöllisiin tarpeisiin. Eri vankiloiden yksikkökohtaiset käytännöt voivat vaikeuttaa yhteistyötä ulkopuolisten toimijoiden kanssa. Kiinteä yhteistyö tietyn vankilan ja kuntoutuslaitoksen kanssa voi ohittaa standardoidut menettelyt, jolloin yhteistyökumppaneiden vaihtuessa käytännöt eivät ole itsestään selviä. Valvottu koevapaus on prosessina ohjeistettu Rikosseuraamuslaitoksen toimintaohjeissa ja laissa. Toimintaohjeiden puitteissa toteutettu yhteistyö on silti samanaikaisesti sidoksissa toimijoiden väliseen tuntemiseen ja vuorovaikutukseen. Olennaista valvottuun koevapauteen liittyvässä yhteistyössä onkin ohjstandardien ja toimijoiden välisen informaalisuuden samanaikaisuus sekä limittäisyys. (Seppänen ym. 2014, 18-21, 38.)

Olennaista on tarkastella myös valvottuun koevapauteen liittyvän yhteistyön tiedonkulun haasteita. On tärkeä tiedostaa jännite koevapaudessa olevan asiakkaan luottamuksen sekä toimijoiden välisen toimivan tiedonkulun välillä. Yhteistyötä tukeva tieto voi olla arkaluontoista eikä sitä aina voida jakaa, vaikka avoin tiedonkulku on keskeistä yhteistyölle ja asiakasymmärrykselle. On pohdittava, minkälainen tiedonkulku on tärkeää yhteistyön turvaamiseksi ja mitkä tiedot ovat luottamuksellisia. Kuitenkin on yhteisesti tiedettyä, että rajoitteet ja tiedon arkaluonteisuuteen vaikuttava problematiikka hankaloittavat valvotun koevapauden verkostoyhteistyötä. (Seppänen ym. 2014, 18-21.)

Vaikka muun muassa Kaukosen (2013) selvityksessä todetaan Rikosseuraamuslaitoksessa ja kuntien palveluksessa olevan ammattitaitoisia ja työhön paneutuneita ammattilaisia, on toimijayhteistyö yhdyskuntaseuraamusten ja valvottujen koevapauksien aikaisten psykososiaalisten palvelujen järjestämisen osalta heikentynyt. Tarvittavien palvelujen järjestäminen erityisesti juuri suurimmista elämähallinnallisista vaikeuksista kärsiville vangeille vaikuttaa muuttuneen aikaisempaa sattumanvaraisemmaksi. Kuitenkin vankilan ulkopuolisilla yhteistyötahoilla on keskeinen rooli koevapauksien toimintavelvollisuuksissa ja toimeenpanossa, jolloin vahva yhteistyö ja tiedonkulku tahojen välillä on suuressa roolissa. Valvottuja koevapauksia koskevaa tiedonkulkua ja viranomaisyhteistyötä onkin tarpeen kehittää sekä vankeinhoidon sisä- että ulkopuolella. Yhdenmukaisten rakenteiden ja menettelytapojen luominen mahdollistaisi koevapauksien suunnittelua ja toteutusta nykyistä paremmin. (Mäkipää 2010, 221-222.)

Nähtävissä on ollut myös erot toimijoiden tavoitteissa valvottujen koevapauksien toimeenpääntöön liittyen. Vankeinhoidon näkökulmasta tärkeänä tavoitteena on noussut esiin koevapauksien määrien suuri kasvattaminen. Useat vankiloiden ulkopuolella työskentelevät organisaatiot taas toivovat kehityssuunalta erityisesti toimintatapojen yhtenäistämistä ja sitä kautta laadullista muutosta valvottuihin koevapauksiin liittyvän toiminnan helpottamiseksi. (Seppänen ym. 2014, 37.) Toimijoiden välistä yhteistyötä voivat vaikeuttaa osiltaan myös rikosseuraamusasiakkaan erityistarpeet sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän lähtökohdat. Päihdepalvelujen kannalta vangit voidaan nähdä yhtenä asiakaskunnan osana, jonka asettamista etusijalle muihin palveluntarvitsijoihin nähden ei pidetä perusteltuna. Tilanteeseen voi vaikuttaa myös vankien motivaatio sekä tarvittun hoidon hyödyllisyys, joita järjestelmässä ei välttämättä pidetä vaikuttavina. (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, 32.)

4.2 Yhteistyön kehittämisen näkökulmia

Kokonaisuudessaan valvotun koevapauden aikana sekä vapautumisvaiheessa vangin tarvitsemien hoitopolkujen luominen on todettu haastavaksi. Syynä tähän on riittämätön yhteistyö vankeinhoidon ja vankilan ulkopuolisten toimijoiden välillä. (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, 50.) Tällä hetkellä vankiloiden ja muiden toimijoiden väliset yhteistyösuhteet ovat usein henkilökohtaisten kontaktien varassa, sekä välillä myös yrityksen, erehdyksen ja sattuman synnyttämiä (Mäkipää 2010, 221-222). Vankeinhoidon tulisi pyrkiä suuntaan, jossa vapautumisvaiheen valmisteluun osallistuisivat tiiviisti vangin vastaanottavan kunnan viranomaiset, järjestöt ja muut tarvittavat toimijat (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, 50). Myöskään perheen ja läheisten roolia vapautumisvaiheessa ei voida jättää huomioimatta, eikä valvottua koevapautta voida lainkaan panna toimeen ilman koevapauteen vapautuvan kanssa samassa asunnossa asuvan perheenjäsenen kirjallista suostumusta.

Vankeinhoidossa nähdään, että tulevaisuudessa vangin vapauttamissuunnitelman toimeenpääntö tulisi olla kunnan yhden viranomaisen päävastuulla. Yhden oven periaatteen ja palveluohjauksellisuuden tulisi näkyä yhteistyössä. Yhden vastuuhenkilön olemassaolo voisi mahdollistaa asiakkuuden kokonaishallinnan, ja yhteinen vapautumisen suunnittelu riittävän aikaisessa vaiheessa helpottuisi. (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016, 50.) Toisaalta kuntasektorin näkökulmana on korostunut ongelmallinen asetelma, jossa koevapauteen vapautettavan hoidon tarpeet esitetään vankeinhoidon taholta kunnalle usein nopeasti ja vaihtoehdottomasti. Päihdepalveluja tarjoavat yksiköt sekä kunnan viranomaiset ovat nostaneet esille tarpeen tiiviimmästä ja erityisesti varhaisemmassa vaiheessa aloitetusta yhteistyöstä asiakkaan tukemisen ja työn helpottamiseksi. (Kaukonen 2013, 42.)

Myös Rantasen ym. (2016, 56, 73) tutkimuksessa havaitaan päihdehoidon toimijoiden kokema vahva tarve valvottuun koevapauteen liittyvän yhteistyön kehittämiseen. Suurin osa tutkimukseen haastatelluista päihdetyöntekijöistä koki yhteistyön koevapauden valmisteluvaiheessa hyvin vähäiseksi. Yhteistyön heikkouden nähtiin osin myös suoraan heikentävän mahdollisuuksia auttaa asiakasta; esimerkiksi vangin mahdollisuus perheterapeutin tai psykoterapeutin palveluihin voi jäädä käyttämättä, kun asiakastiedot ja yksilölliset tarpeet eivät riittävästi nouse esiin suunnitteluvaiheen yhteistyössä. Peräti 80 % tutkimukseen osallistuneista kuntien päihdehoidon toimijoista koki tarpeen muun muassa valvotun koevapauden aikaiseen päihdehoitoon liittyvän yhteistyön vastuiden ja rahoituksen tarkempaan määrittelyyn.

Seikkula & Arnkil (2014, 190) käsittelevät verkostotyön tutkimusta ja kehittämistä pääosin sosiaalialan työn kentällä. Sektorit ylittävän yhteistyön parantamiseksi voidaan pyrkiä toteuttamaan määrätietoisiakin organisaatiouudistuksia, mutta ne eivät palvele yhteistyötä ellei uudistusten perustavoitteena ole juuri kumppanuus. Nähdään että toimivien verkostojen käytäntöjen juurruttaminen organisaatiokulttuuriin edellyttää neuvotteluja, valintoja, priorisointia, päätöksiä sekä sovittautumista paikallisiin olosuhteisiin. Toiminnan muutokset edellyttävät hyvää työskentelyä itse asiakkaan kanssa, hyvää johtamista, toimivia yhteistyösuhteita sekä onnistunutta paikallista verkostoitumista. Tutkittujen ja kehitettyjen menetelmien käyttöönotto vaatii usein työskentelyä ristiriitaisten intressien ja useiden toimijoiden kentällä.

Yhteistyön todetaan olevan tärkeää koevapausprosessin kaikissa vaiheissa. Kokonaisuudessaan on kuitenkin nähtävissä, että kuntien toimijoiden sekä vankiloiden yhteistyössä on runsaasti kehittämisentarpeita. Kehittämisentarpeita on havaittu niin arvioinnissa, päihdekuntoutukseen ohjauksessa ja kuntoutuksen suunnittelun yhteistyössä kuin koevapauden päättymisvaiheen yhteistyössä. Yhteistyön selvän riittämättömyyden ja puuttumisen ohella on havaittu toimijoiden välistä väärinymmärtämistä ja tietämättömyyttä. Haasteet eivät kuitenkaan välttämättä yksilöidy toimijakohtaisesti tai kytkeydy asenteisiin, vaan ongelma voidaan nähdä syvemmillä systeemissä sekä organisaatioiden lähtökohdissa ja asemoitumisessa. Kehittämisehdotuksina nähdään muun muassa hankkeiden ja koulutusten käyttö verkostoyhteistyön kehittämisessä, toimijoiden toimintakulttuurien omaksumisen tukemisessa ja asiakkaiden aseman näkyväksi tekemisessä. (Rantanen ym. 2016, 80-81, 85.)

Yhteistyötä voitaisiin kehittää myös keskusvirastotason sopimuksilla koevapauksiin liittyvien viranomaistoimijoiden kanssa. Yhteistyötä tukisi myös Rikosseuraamuslaitoksen sekä aluevankiloiden tiedottaminen valvotusta koevapaudesta järjestelmänä sekä eri tahojen roolista koevapausprosessissa. Tiedottamista tulisi tehdä sekä valtakunnallisesti että alueellisella tasolla. Voidaan arvioida, että viranomaisyhteistyö vankilan ja muiden tahojen välillä nousee tulevaisuudessa entistä merkittävämmäksi. Yhteistyöhön liittyviä vastuita,

yhteistyömuotoja sekä viranomaisyhteistyön vaikutusta valvottujen koevapauksien toteuttamiseen tulisi tutkia tulevaisuudessa tarkemmin. (Mäkipää 2010, 221-222.)

5 Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hanke

Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hanke käynnistyi Päihdehoidon oppimis- ja kehittämiskeskus (POKE) -toiminnan pohjalta. POKE-hanke eli POKE on vuonna 2013 käynnistetty, pysyväksi toiminnaksi suunniteltu Laurea-ammattikorkeakoulun ja A-klinikkasäätiön Järvenpään päihdesairaalan yhteistyönä kehitetty oppimisympäristö sekä kehittämisverkosto, joka on toteutunut MAKERA-rahoituksen (Uudenmaan liitto, Maakunnan kehittämisraha) tukemana. (Rantanen & Weckroth 2015, 6-7.)

POKE-toiminnassa nousi esille tarve rikosseuraamusasiakkaiden päihdekuntoutuksen kehittämistä kohdennetusti. Erityisesti kehittämisen tarve nousi esille valvotussa koevapaudessa olevien rikosseuraamusasiakkaiden palveluissa. Havainnot johtivat Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen käynnistymiseen lokakuussa 2014. Hanke sai rikosseuraamusalan tutkimus- ja kehittämismäärärahaa Kriminaalipoliittisen osaston päätöksellä. Hanke toteutettiin Laurea-ammattikorkeakoulun sekä A-klinikkasäätiön Järvenpään päihdesairaalan ja A-klinikkasäätiön Lännen ja Hämeen palvelualueiden yhteishankkeena. Hanketta koordinoi Laurea-ammattikorkeakoulun Tikkurilan yksikkö. (Valvottu koevapaus päihdehoidossa -tutkimussuunnitelma 2014.)

Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen tavoitteena oli rikosseuraamusasiakkaiden päihdekuntoutuksen kehittäminen. Erityisesti hanke kohdentui valvotussa koevapaudessa oleviin päihdekuntoutujiin. Hankkeessa kartoitettiin valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisestä saatuja kokemuksia Suomessa. Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hanke toteutettiin toimintatutkimuksellisella orientaatiolla. Hankkeen tutkimuksellisuus ja tiedon tuottaminen yhdistyivät tutkimusaineistosta nousevaan kehittämistoimintaan, jolloin hankkeen edetessä tutkimustiedon keräämiseen ja muuhun hanketoimintaan yhdistyi vaikuttamis-, koulutus-, tiedotus- ja kehittämistoimia. (Valvottu koevapaus päihdehoidossa -tutkimussuunnitelma 2014.)

Kehittämistoimet tarkentuivat tutkimustiedon analysoinnin jälkeen hankkeen päättyessä, ja keskeiseksi nousi verkostoyhteistyön kehittäminen. Kehittämistavoitteena nähdään A-klinikkasäätiön toimipisteiden välinen sekä niiden ja kuntatoimijoiden välinen yhteistyö, sekä yhteistyö rikosseuraamusalan toimijoiden kanssa. Lisäksi kehittämistoimintana pyritään järjestämään tiedotustoimintaa sekä kokeilemaan uudenlaisia toimintakäytäntöjä Järvenpää päihdesairaalassa valvotussa koevapaudessa oleville päihdekuntoutujille. (Valvottu koevapaus päihdehoidossa -tutkimussuunnitelma 2014.)

Valvottu koevapaus päihdehoidossa -tutkimuksessa kysyttiin, miten mahdollisuus valvottuun koevapauteen ja siihen liittyvään päihdekuntoutukseen tukee asiakkaiden kuntoutumista. Niin

ikään tutkimuksessa haluttiin selvittää, millaisen kontekstin valvottu koevapaus tarjoaa päihdekuntoutukselle, sekä millaisten prosessien kautta päihdekuntoutus valvotun koevapauden aikana saa aikaan muutoksia. Lisäksi tarkasteltiin toimijoiden välistä yhteistyötä koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen suunnittelussa ja toteutuksessa sekä valvonnan merkitystä. Tutkimusaineistoa kerättiin teemahaastattelujen (n=24) lisäksi vankitietojärjestelmäaineistosta vuosilta 2011 - 2014 (n=2088) sekä kyselyllä kuntatoimijoille (n=74). (Rantanen ym. 2016, 4.)

Tutkimuksessa siis sekä kerättiin aineistoa että tutkittiin jo olemassa olevaa tietoa. Olemassa olevan tiedon analysointi perustui vankitietojärjestelmään. Aineistoa kerättiin vuosina 2011 - 2014 valvottuun koevapauteen päässeistä vangeista. Tietojen perusteella tarkasteltiin muun muassa koevapauslaisten ikää, aluetta sekä tuomion pituutta, analysoitiin valvotun koevapauden toimeenpanosuunnitelmia sekä viikkoaikatauluja ja kartoitettiin keskeytyneiden koevapauksien määrät ja keskeytymisen perustelut. Vankitietojärjestelmän ohella tutkimusaineistoa kerättiin valtakunnallisella kyselyllä, joka toteutettiin sähköisenä lomakkeena. Kysely suunnattiin kuntien sosiaali- ja terveystoimen päihdepalvelujen henkilöstölle. Valtakunnallisen kyselyn tarkoituksena oli kartoittaa, millaisia kokemuksia kuntien päihdepalveluissa on valvotusta koevapaudesta, ja kuinka paljon. (Rantanen ym. 2016, 23-24.)

Edelleen tutkimusaineistoa kerättiin avoimilla teemahaastatteluilla valvottua koevapautta päihdehoidossa suorittaville ja suorittaneille henkilöille sekä päihdetyöntekijöille, jotka työskentelevät koevapauslaisten kanssa. Työntekijä- ja asiakashaastattelut toteutettiin Etelä-Suomessa seitsemässä päihdekuntoutusyksikössä viidellä eri paikkakunnalla. Haastatteluissa tutkittiin valvotun koevapauden suorittamiseen päihdehoidossa liittyviä haasteita, onnistumisia ja hyviä käytäntöjä. Haastattelujen teemoina olivat taustatiedot, toiminnan organisointi ja yhteistyö, valvontakäytänteet ja yhteistyö, päihdekuntoutuksen suunnitelmallisuus ja yhteistyö, kuntoutusmotivaatio sekä toiminnan koettu vaikuttavuus. (Rantanen ym. 2016, 21-23.)

Työntekijä- ja asiakashaastatteluista julkaistiin alustavia tutkimustuloksia A-klinikkasäätiön Tiimi-lehdessä maaliskuussa 2015. 24 haastattelun perusteella vaikuttaa valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisessä olevan vielä runsaasti kehitettävää. Eniten kehitettävää koettiin olevan vankeinhoidon ja päihdehoidon välisessä yhteistyössä, erityisesti koevapauden valmisteluvaiheessa sekä yleisesti tiedonkulun osalta. Suunnittelu ja yhteydenpito vaikuttivat osittain olevan erittäin heikkoa. Erityisesti verkostotapaamisten ja viranomaisyhteistyön puute on tuottanut haasteita niiden vankien kohdalla, jotka eivät itse koe tarvitsevansa päihdekuntoutusta. (Rantanen & Lindqvist 2015, 12-15.)

Päihdehoidon työntekijöiden kokemus koevapauden tuntemattomuudesta osana päihdehoitoa nousi esiin. Päihdetyöntekijät kokivat tarvitsevansa lisää tietoa ja koulutusta valvotusta koeva-

paudesta päihdehoidossa. Asiakkaiden kokemukset valvotun koevapauden suorittamisesta päihdehoidossa olivat haastatteluaineistossa toisistaan hyvinkin poikkeavia, ja käytännöt koevapauden toteutuksessa vaihtelivat suuresti. Osa haastateltavista koki vankilan päihdetyöntekijän tai muun henkilökunnan jäsenen auttaneen suuresti koevapauden valmistelussa, kun osa koki suunnittelun olleen liiaksi omalla vastuulla. Lisäksi osan kokemus oli ollut, etteivät he itse saaneet vaikuttaa koevapauden sisältöön. Epäyhtenäisyyttä nousi esiin myös valvonnan käytännöissä, toimintavelvollisuuksien painottumisessa hoidollisuuteen tai työhön sekä päihdekuntoutuksen intensiteetissä. Kaiken kaikkiaan esiin nousi tarve käytäntöjen yhdenmukaistamiseen. (Rantanen & Lindqvist 2015, 12-15.)

Vaikka valvotussa koevapaudessa näyttäisi olevan vielä kehitettävää erityisesti viranomaisyhteistyön osalta, kokivat haastateltavat koevapauden ja päihdehoidon myönteisenä. Päihdekuntoutuksen saamista pidettiin oleellisena, jotta siviiliin palaaminen onnistuisi. Esille nousi myös koevapauden positiiviset vaikutukset silloin, kun vanki pala siviiliin ja sopeutuminen oman perheen kanssa elämiseen alkaa. Sekä haastateltujen asiakkaiden että työntekijöiden suunnalta korostettiin vertaistuen merkitystä. (Rantanen & Lindqvist 2015, 12-15.)

Kokonaisuudessaan Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen tutkimus osoittaa valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen tukevan monin tavoin asiakkaiden kuntoutumista. Uusintarikollisuuden ja päihhteettömyyden tukemisen lisäksi koevapauden ja päihdehoidon yhdistelmä tarjoaa arjen uudelleen rakentamiseen kokonaisvaltaista tukea. Koevapauteen sisällytetyllä päihdehoidolla voidaan tavoittaa myös niitä asiakkaita, joita ei muuten tavoitettaisi ja joiden muutosmotivaatio syntyy mahdollisesti vasta kuntoutusprosessin käynnistyttyä. Muutos näyttäytyi tutkimuksessa prosessina, joka osalla oli alkanut jo vankilassa olo ajan päihhteettömyytenä ja jatkunut siitä valvotun koevapauteen ja päihdehoitoon. (Rantanen ym. 2016, 4.)

Tutkimustuloksissa korostui intensiivisen ja ryhmämuotoisen päihdekuntoutuksen hyödyllisyys sekä avo- että laituskuntoutuksessa, vertaistuen merkitys sekä valvonta kuntoutusta tukevana elementtinä. Kehittämistarpeiden havaittiin tutkimuksessa liittyvän valvotun koevapauden valmisteluun ja suunnitteluun erityisesti tiedonkulun ja asiakkaan tuen osalta. Vangin osallistuminen oman hoidon suunnitteluun ei aina toteutunut. Tutkimuksessa todettiin, että kehittämistarpeista huolimatta valvottua koevapautta ja siihen yhdistettyä päihdehoitoa voidaan pitää hyvänä käytäntönä, joka tukee asiakkaiden kuntoutumista. (Rantanen ym. 2016, 4.)

Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hanke toteutui 1.10.2014 - 31.12.2015. Hankkeen tutkimustulokset julkaistaan ja niistä tehdään raportti. 2.12.2015 hanke järjesti loppuseminaarin, jonka toteutukseen tämä opinnäytetyö keskittyy. Tätä opinnäytetyöraporttia kirjoitettaessa hankkeen tutkimusjulkaisu on Rikosseuraamuslaitoksen esitarkastettavana, ja se julkaistaan vuoden 2016 alkupuoliskolla.

6 Opinnäytetyön tarkoitus ja metodologia

6.1 Tarkoitus ja tavoitteet

Opinnäytetyön tarkoitus oli tukea valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämiseen liittyvän viranomaisyhteistyön kehittämistä seminaaritoiminnan keinoin. Opinnäytetyön olemassaolo ja tavoitteet kytkeytyivät keskeisesti Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeeseen ja sen tavoitteeseen kehittää rikosseuraamusasiakkaiden päihdekuntoutusta. Tärkeänä kehittämistavoitteena hankkeessa oli valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämiseen liittyvän viranomaisyhteistyön kehittäminen. Opinnäytetyön pyrkimyksenä oli tukea tätä tavoitetta sekä tukea Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen toimintaa järjestämällä hankkeen loppuseminaari yhdessä hankkeen projektiryhmän kanssa.

Seminaarin tavoitteena oli toimia foorumina koevapauksien ja päihdehoidon toimijoille, joka tarjoaisi mahdollisuuden toimijoiden väliseen verkostoitumiseen ja vuoropuheluun, yhteistyön rakentamiseen sekä esittelisi Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen tutkimustulokset. Lisäksi yhteistyön kehittämistä tuettiin järjestämällä seminaarin yhteydessä workshop-toimintaa. Workshopien tavoitteena oli mahdollistaa monialainen työskentely, jossa koevapauksien ja päihdehoidon yhdistämiseen liittyvät ammattilaiset pystyisivät tarkastelemaan valvottuun koevapauteen ja päihdehoitoon liittyviä hyviä käytäntöjä, haasteita ja mahdollisuuksia sekä työstämään niihin liittyvän viranomaisyhteistyön kehittämistä.

Opinnäytetyö rakentui siis toiminnalliseksi, ja se koostui seminaarin järjestämisestä osana hankeryhmää sekä workshop-toiminnan toteuttamisesta vastaamisesta. Osana workshop-toimintaa workshop-työskentelystä koostettiin raporttimuotoinen yhteenveto, joka jaettiin seminaarin osallistujille verkkomateriaalina.

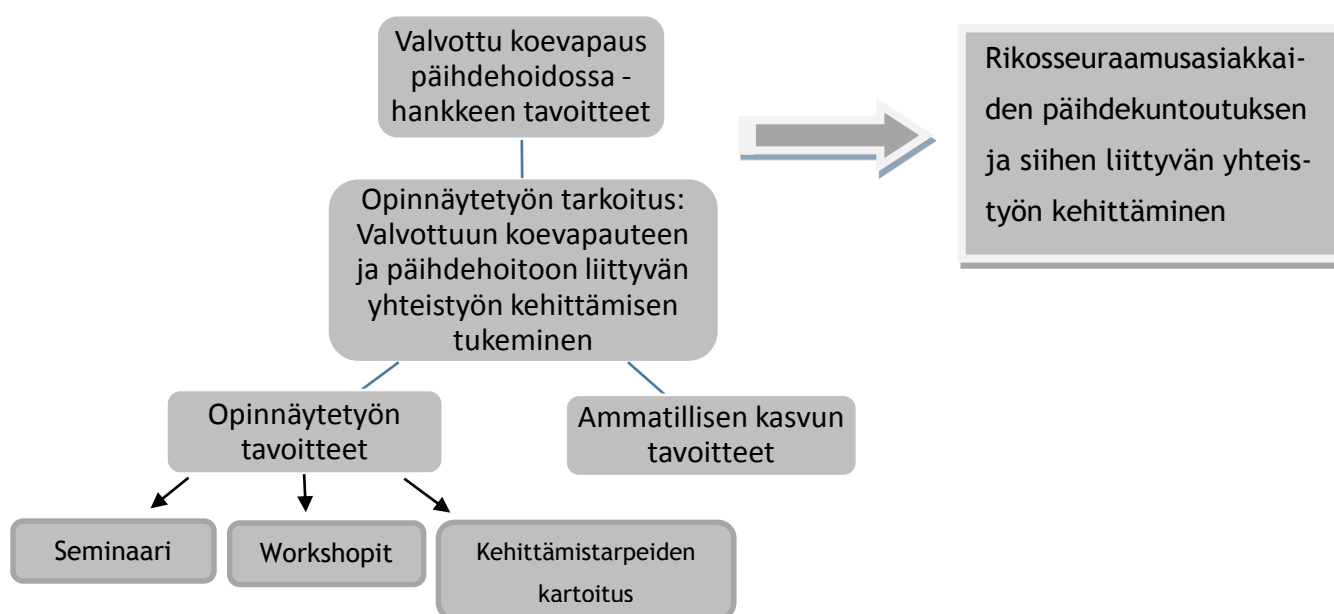
Opinnäytetyöprosessi sisälsi myös kvantitatiivisen kyselyaineiston keräämisen ja analysoinnin. Kehittämistoiminnan osana toteutettiin seminaarin osallistujille kyselylomake, jonka tarkoitus oli kahtalainen. Lomakkeen tavoitteena oli ensinnä kerätä palautetta seminaarin ja workshop-toiminnan onnistumisesta ja sisällöstä. Kerätyn tiedon tarkoitus oli edistää Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hanketoimintaa sekä toimia työkaluna opinnäytetyön arvioinnissa. Toisekseen lomakkeen tavoitteena oli saada seminaarin osallistujilta tietoa siitä, miten valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen kehittäminen nähdään oman työn ja organisaation näkökulmasta.

Yhtenä osakokonaisuutena opinnäytetyöprosessissa toteutettiin myös laaja kuntakartoitus. Kartoituksen tavoitteena oli koota julkisen sektorin päihdepalveluita ja päihdehoitohenkilöstön yhteystietoja Valvottu koevapaus päihdehoidossa -tutkimusta varten. Tutkimuksessa käytettiin useita aineistoja, ja kartoituksessa koottujen yhteystietojen avulla aineistoa kerättiin kuntien

päihdepalvelujen henkilöstöltä sähköisellä kyselyllä. Kartoituksen tarkoituksena oli siis palvella hankkeen tutkimustoimintaa.

Opinnäytetyön toteutukseen sisältyi myös ammatillisen kasvun tavoitteita, jotka koostuivat tiedollisen ymmärryksen tavoittelusta, kyvystä ymmärtää työelämään kiinnittyvä prosessia sekä halusta kehittyä raportoinnissa ja kasvattaa luottamusta omaan ammatilliseen toimijuuteen. Tavoitteenani oli kasvattaa asiantuntijuutta ja ymmärrystä koskien rikosseuraamusasiakkaiden kuntoutuksen erityispiirteitä sekä erityistarpeiden huomiointia palvelujärjestelmässä. Erityisesti tavoitteenani oli päihdekuntoutuksen näkökulmaan, viranomaisyhteistyöhön sekä valvottuun koevapauteen perehtyminen. Lisäksi tavoitteina oli kehittyä hallitsemaan ja hahmottamaan työelämään kytkeytyvää moniulotteista prosessia sekä kehittyä itsenäisessä työskentelyssä. Lisäksi tavoitteenani oli kehittyä kehittämistoiminnan dokumentoinnin ja raportoinnin suhteen ja kasvattaa luottamusta omaan ammatillisuuteen työelämän toimijoiden kanssa tehtävässä yhteistyössä.

Olennaista opinnäytetyöprosessin merkityksellisyyden kannalta oli sen sijoittuminen Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen sisäiseen kehittämistoimintaan. Keskeistä oli niin ikään se, että toimin opiskelijana osana hankeryhmää koko hankkeen toiminnan ajan. Roolini hankeryhmän toimijana mahdollisti ammatillisen kasvun ja ymmärryksen omasta toiminnasta osana laajempaa kehittämistutkimusta. Tarkoitus opinnäytetyön toteuttamiselle nouseekin juuri itse hankkeen laajemmasta kehittämistyöstä. Seminaarin järjestämisen käytännön toiminnot, workshop-toiminnan järjestäminen, tiedonkerääminen ja -jakaminen sekä kyselylomake kytkeytyvät yksittäisistä toimista osaksi laajempaa kehittämisprosessia, joka koostuu useammista toimijoista ja jonka tavoitteet toteutuvat useiden prosessien summana (katso kuvio 1).

Kuvio 1: Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet

Opinnäytetyö rakentui siis monitasoisten tavoitteiden kontekstiin; Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen tavoitteeseen kehittää rikosseuraamusasiakkaiden päihdekuntoutusta, seminaarin ja workshopien sisällölliseen tavoitteeseen kehittää viranomaisyhteistyötä, seminaarin järjestämisen käytännön onnistumisen tavoitteisiin sekä omiin oppimistavoitteisiin. Opinnäytetyön tavoitteita ja tarkoitusta tulee tarkastella osana laajempaa rikosseuraamusasiakkaiden päihdekuntoutuksen kehittämis- ja toimintatutkimusprosessia.

6.2 Tutkimusorientaatio ja arviointiasetelma

Opinnäytetyön toteutusympäristö, Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hanke oli löyhästi toimintatutkimuksellisesti orientoitunut prosessi. Toimintatutkimuksessa (action research) toteutuvat samanaikaisesti sekä työelämän kehittäminen, että tutkimus. Toimintatutkimuksen voidaan katsoa olevan ammatillisen oppimisen ja kehittymisen prosessi, joka konkretisoituu käytännön työelämässä ja siellä ilmenevien ongelmien tarkastelussa, tiedostamisessa sekä kehittämisessä. Toimintatutkimus on jatkuvaa toiminnan parantamista, joka syklisessä prosessissa pyrkii kohteena olevan asian kehittämiseen. (Kananen 2015, 9-12.) Ominaista toimintatutkimukselle ovat kehittäminen, yhteistoiminta, tutkimus sekä tutkijan itsensä mukana olo toimijana (Coghlan & Branninck 2010, 4). Nämä toimintatutkimuksen olennaiset elementit olivat läsnä myös Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeessa, jonka osana opinnäytetyö toteutettiin.

Yksiselitteisen määritelmän luominen toimintatutkimuksesta on vaikeaa, sillä sitä ei nähdä tutkimusmenetelmänä, vaan useina tutkimusmenetelminä. Toimintatutkimusta käytetään usein synonyymina kehittämistutkimuksessa, vaikka niiden metodologiassa onkin ero. Tutkimusmenetelminä toimintatutkimuksessa käytetään sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia menetelmiä (Kananen 2015, 13) ja tämä oli olennaista myös Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hanketoiminnassa ja tutkimuksessa, jonka aineisto kerättiin muun muassa laadullisen teemahaastattelun sekä kvantitatiivisen kyselyn avulla.

Opinnäytetyön prosessi ja opiskelijana roolini hankeryhmän toimijana voidaan hahmottaa hankkeessa moniulotteisesti, myös toimintatutkimuksellisen orientaation kautta. Opinnäytetyön konkreettinen toiminnallisuus, workshop-työskentelynä toteutettu kehittämistoiminta, kyselylomakkeen toteuttaminen ja tiedon kokoaminen olivat sekä yksittäisiä toteutuksia että osa monitasoista kehittämisprosessia, jonka tavoite oli kehittää valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämistä. Opinnäytetyön toiminta oli moninaista, se sisälsi erilaisia prosesseja, toimintoja ja yhteistyötä monien työelämän toimijoiden kanssa. Opinnäytetyössä sekä kerättiin tietoa että luotiin foorumi tiedon jakamiseen sekä tuottamiseen, ja käytettiin osallistavaa workshop-työskentelyn menetelmää.

Workshop-työskentelyssä tuotettua kvalitatiivista sisältöä analysoitiin laadullisen sisällönanalyysin lähtökohdista. Sisältöanalyysia voidaan pitää perusanalyysimenetelmänä, jota voidaan käyttää kaikessa laadullisessa tutkimuksessa. Sisällönanalyysi voidaan käsittää sekä väljänä teoreettisena kehyksenä että yksittäisenä metodina. Kyseessä on aineistolähtöinen analyysi, jossa aikaisemmille tiedoille tai teorioille ei anneta suurta merkitysarvoa, vaan analyysi lähtee itse aineistosta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91-95.) Sisällönanalyysiä voidaan tässä kontekstissa pitää kuitenkin vain hyvin löyhänä teoreettisena kehyksenä, ei metodina, koska workshop-työskentelyn koosteessa ei ollut kysymys tutkimuksen tekemisestä vaan toiminnassa tuotetun sisällön käsittelystä ja yhteen vetämisestä. Workshop-toimintaa itsessään voidaan löyhästi verrata laadullisen teemahaastattelun kaltaiseen toimintaan, vaikka kyseessä ei ollutkaan haastattelutilanne. Yksityiskohtaisemmin workshop-toimintaa ja tuotettua sisältöä käsitellään luvussa 7.2.

Opinnäytetyön toiminnallisia kokonaisuuksia ja prosessia arvioitiin useista metodologisista näkökulmista (katso kuvio 2).

Tavoitteet	Tavoitteiden arviointi
1. Yhteistyötä rakentavan, verkostoitumisen foorumina toimivan seminaarin toteuttaminen	Kyselylomake, projektitutkijan haastattelu
2. Monialaiseen työskentelyyn ja kehittämistyöhön pyrkivän workshop-toiminnan toteuttaminen	Kyselylomake, projektitutkijan haastattelu
3. Koevapauden ja päihdehoidon kehittämisen näkemysten kartoittaminen seminaarin osallistujilta (kyselylomake)	Projektitutkijan haastattelu, luotettavuuden arviointi
4. Ammatillinen kasvu: tiedollisen ymmärryksen ja asiantuntijuuden kasvattaminen, luottamus omaan ammatilliseen toimijuuteen, kehittämisprosessin ja dokumentoinnin hallinta	Projektitutkijan haastattelu, reflektointi
5. Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen tavoitteiden edistäminen	Projektitutkijan haastattelu

Kuvio 2: Tavoitteet ja niiden arviointi

Keskeinen opinnäytetyön toimintojen arvioinnin metodi oli kyselylomake. Lomakkeen avulla voitiin arvioida seminaarin ja workshop-toiminnan onnistuneisuutta ja vaikuttavuutta eri tasoilla; lomakkeella tutkittiin toiminnan sisällöllisten tavoitteiden onnistuneisuutta, käytännön järjestelyjen toimivuutta sekä toiminnalla tavoiteltujen vaikutusten, kuten verkostoitumisen

ja monialaisen keskustelun toteutuneisuutta. Lomake mahdollisti seminaarin ja sen sisällä järjestetyn workshop-toiminnan arvioinnin omia kokonaisuuksinaan, jonka lisäksi sen avulla karotoitettiin vastaajien näkemyksiä teemaan liittyvästä kehittämistoiminnasta laajemmasta näkökulmasta.

Lomakkeen toteutuksen arviointi toteutui projektitutkijan haastattelun osana. Lisäksi kyselytutkimuksen luotettavuuden arviointia tukivat ohjaavat keskustelut ja oma analysoinnin tarkastelu, jolla pyrittiin hahmottamaan lomakkeen luotettavuus esimerkiksi vastaajamäärään sekä kysymysten monipuolisuuteen peilaten. Lisäksi opinnäytetyöprosessin etenemistä ja toimintaani oli mahdollista arvioida prosessin aikana hankeryhmän sisällä. Hanketoimijoiden ohjaus, yhteinen suunnittelu sekä itsenäisen työskentelyni yhteinen seuraaminen mahdollisti toiminnan ”kurssin” korjaamisen prosessin aikana. Reaaliaikainen arviointi tuki myös ammatillista kasvua ja reflektiokykyä.

6.3 Projektitutkijan arvioiva haastattelu

Tärkeänä arvioinnin välineenä lomakkeen ohella toimi arvioiva haastattelu, joka toteutettiin Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen toiselle projektitutkija Minna Lindqvistille. Haastattelussa Lindqvist arvioi workshop- ja seminaaritoiminnan toteutuneisuuden lisäksi laajemmin opinnäytetyöprosessin onnistuneisuutta, toiminnan vaikuttavuutta, ammatillista kasvua sekä opinnäytetyön roolia hankkeen kehittämistoiminnassa (katso kuvio 3).

Arvioinnin kohde	Haastattelun teemat	Tarkentavat kysymykset
Kehittämistoiminta	Seminaarin ja workshopien tavoitteiden toteutuminen	Miten seminaari vastasi tavoitettaan koevapauden ja yhteistyön kehittämisestä? Mahdollistiko workshop-toiminta konseptina tavoitteiden toteutumisen?
Ammatillisen kasvun tavoitteet	Opiskelijan toimijuus ja ammatillinen kasvu hankeryhmässä	Millainen oli opiskelijan rooli hankeryhmässä koskien seminaarin ja workshopien järjestämistä?
Yhteys Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeeseen	Opinnäytetyön kytkeytyminen Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen toimintaan	Edistikö opinnäytetyö Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen tavoitteiden toteutumista?
Opinnäytetyön toteutukseen liittyvät kehittämisen tarpeet	Kriittinen arviointi, kehittämisen tarpeet	Millaisia kehittämisentarpeita/heikkouksia seminaarin ja workshop-toiminnan suunnittelun ja toteutuksen osalta esiintyi? Erityisesti opiskelijan osalta?

Kuvio 3: Projektitutkijan arvioivan haastattelun teemat

Haastattelun funktiona oli toimia arvioinnin välineenä ja mahdollistaa arviointi laajemmin koko prosessin eri ulottuvuuksien näkökulmista. Toisaalta ammatillisen kasvun ja opinnäytetyöprosessin dokumentoinnin näkökulmasta tärkeää oli myös haastattelun yhteydessä toteutuva yhteinen reflektointi ja pohdinta opinnäytetyöstä ja Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeesta prosessina. Haastattelu toimi siten samanaikaisesti arvioinnin välineenä, palautteen antona ja ohjauksena mutta myös yhteisenä pohdintana. Haastattelu toteutettiin puhelimitse etukäteen rakennettujen teemojen ja tarkentavien kysymysten pohjalta.

6.4 Kyselylomakkeen tutkimusasetelma ja rakenne

Kyselylomakkeen (liite 1) suunnittelu ja toteutus lähti liikkeelle tarpeesta kehittää väline toiminnallisen opinnäytetyön toteutuksen, seminaarin ja workshop-toiminnan arviointiin. Lomakkeen tarkoituksena oli arvioida seminaarin käytännöllisten ja sisällöllisten tavoitteiden sekä toimintojen onnistuneisuutta ja sitä kautta opinnäytetyn toteutusta. Lisäksi osallistujien kokemukset seminaarista palvelisivat Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hanketta. Tärkeäksi nähtiin seminaarista saadun tiedon dokumentointi ja sen näkyväksi tekeminen, miten valvotun koevapauden ja päihdehoidon parissa työskentelevät ammattilaiset kokivat kehittämis- ja vaikuttamistyöhön tähtäävän seminaarin. Tarkoituksena oli siis toteuttaa melko yksinkertainen mutta informatiivinen kyselylomake.

Palautteen keräämisen ja arvioinnin näkökulman ohella lomakkeen suunnitteluprosessissa nousi esiin mahdollisuus laajentaa palautelomaketta pienimuotoiseksi kehittämisinterventioksi. Nähtiin, että lomakkeen avulla voisi palautteenkeruun lisäksi tutkia sitä, miten seminaarin osallistujat kokevat valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen oman organisaationsa näkökulmasta, sekä mitä he ajattelevat koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen kehittämistarpeista. Tarkoituksena oli kartoittaa minkälaisia valmiuksia vastaajat kokevat työssään olevan päihdehoidossa oleviin koevapauslaisiin liittyen. Lisäksi haluttiin kysyä, mitä vastaajat kokevat omassa työssään tarvittavan koevapauksien onnistuneeseen toteuttamiseen sekä minkälaista koulutusta tai verkostotoimintaa aiheeseen liittyen tarvittaisiin. Näin lomakkeella oli mahdollisuus toimia sekä arvioinnin välineenä että tarkastella itse toiminnan pyrkimystä viranomaisyhteistyön kehittämiseen. Lomake toteutui siis sekä palautteen- että informaationkerääjänä.

Kysely jakautui kolmeen tutkimuskysymykseen: *”Kuinka mielekkääksi ja onnistuneeksi osallistujat kokivat seminaarin aamupäivän sisällön ja järjestelyt?”*, *”Kuinka mielekkääksi ja onnistuneeksi osallistujat kokivat seminaarin workshop-työskentelyn?”* sekä *”Mitä osallistujat ajattelevat valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen kehittämisestä oman työnsä näkökulmasta?”* Lomake rakentui tutkimuskysymysten pohjalta niin, että se sisälsi kolme teemaa kutakin tutkimuskysymystä kohden. Teemat olivat ”seminaarin aamupäivän sisältö sekä käytännön järjestelyt”, ”workshop-työskentely” sekä ”valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen kehittäminen”, ja ne muodostivat kukin kysymyspatteriston.

Jokaisessa patterissa oli viisi likertin asteikolla mitattavaa kysymystä, jotka oli muotoiltu teemaa käsitteleviksi väittämiksi (katso kuvio 4). Väittämiin vastattiin likert-asteikon mukaisesti skaalalla 1-5 (1 = täysin eri mieltä, 2 = joihinkin eri mieltä, 3 = ei eri eikä samaa mieltä, 4 = joihinkin samaa mieltä, 5 = täysin samaa mieltä). Lisäksi lomakkeen alussa oli ”taustatiedot”-sarake, jossa kysyttiin vastaajan organisaatiota. Vastausvaihtoehdot olivat ”Rikosseuraamuslaitos”, ”Kunta”, ”3-sektori” tai ”Muu, mikä?”.

Tutkimuskysymykset	Lomakkeen väittämät koskien tutkimuskysymystä
1. Kuinka mielekkääksi ja onnistuneeksi osallistujat kokivat seminaarin aamupäivän sisällön ja järjestelyt?	<ul style="list-style-type: none"> - Seminaari oli hyödyllinen - Sain seminaarista uutta tietoa tai uusia näkökulmia työhöni - Seminaarin käytännön järjestelyt toimivat hyvin - Seminaarissa oli tilaa eri toimialojen työntekijöiden väliseen ajatusten vaihtoon ja verkostoitumiseen
2. Kuinka mielekkääksi ja onnistuneeksi osallistujat kokivat seminaarin workshop-työskentelyn?	<ul style="list-style-type: none"> - Workshop-työskentely oli selkeästi ohjeistettu ja järjestetty - Workshopien teemat olivat hyödyllisiä - Workshopit palvelivat monialaista ajatusten vaihtoa ja verkostoitumista - Workshopit toivat näkökulmia eri viranomais toimijoiden asemasta liittyen valvottuun koevapauteen - Workshoppeissa oli mahdollista jakaa hyviä käytäntöjä ja pohtia koevapauden kehittämistä
3. Mitä osallistujat ajattelevat valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen kehittämisestä oman työnsä näkökulmasta?	<ul style="list-style-type: none"> - Asiakkaan tarpeet tulevat huomioiduiksi koevapauden valmisteluvaiheessa toimijoiden välisessä yhteistyössä - Yksikössäni on kokemusta ja vakiintuneet käytännöt päihdehoidossa oleviin koevapauslaisiin liittyen - Koevapauksien suorittamista päihdekuntoutuksessa pitäisi lisätä - Viranomaisyhteistyön kehittäminen valvotun koevapauden ja päihdehoidon osalta eri toimijoiden välillä on tärkeää - Yksikölläni on yhteistyökäytäntöjä ja verkostoja muiden koevapauksiin liittyvien toimijoiden kanssa

Kuvio 4: Kyselylomakkeen tutkimuskysymykset ja niihin liittyvät väittämät

Likert-asteikkojen lisäksi jokaista tutkimuskysymystä eli teemaa tutkittiin avoimien kysymysten avulla. Seminaarin puheenvuoroihin ja järjestelyihin liittyen lomakkeessa pyydettiin ”Vapaata palautetta seminaarin järjestelyistä ja ohjelmasta”. Workshop-toimintaa tutkivaa kysymystä tarkasteltiin pyytämällä ”Vapaata palautetta seminaarin workshop-työskentelystä”. Lisäksi kysyttiin ”Muuta palautetta Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen loppuseminaarista.” Valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen kehittämiseen liittyvää teemaa tarkasteltiin kolmella avoimella kysymyksellä, jotka olivat ”Mitkä ovat mielestäsi suurimmat kehittämisen tarpeet koskien valvotun koevapauden suorittamista päihdehoidossa?”,

”Mitkä tekijät ovat ratkaisevassa asemassa onnistuneen koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen mahdollistamiseksi omassa organisaatiossasi?” sekä ”Minkälaista koulutusta tai verkostoyhteistyötä toivoisit valvotun koevapauden aikaiseen päihdekuntoutukseen liittyen?”.

Lomake turvasi vastaajien anonyymiuden; taustatiedoissa ei katsottu tarpeelliseksi kartoittaa esimerkiksi vastaajien ikää, sukupuolta tai työkokemusta. Vain organisaatio pyydettiin ilmoittamaan. Kerättyä aineistoa tarkasteltiin pääasiassa keskiarvojen sekä avoimien vastausten analysoinnin pohjalta. Lomakkeen avoimia kysymyksiä käsiteltiin teemoittelun kautta. Lomakkeen analysointi ja yhteenveto esitellään luvussa 7.3.

7 Opinnäytetyön toteutus

7.1 Orientaatioprosessi ja seminaari

Opinnäytetyön mielekkyydessä sekä toimintatutkimuksellisen prosessin ymmärryksessä olennaista oli toimijuus hankeryhmässä. Kuuluin hankeryhmään hankkeen käynnistymisestä, lokakuusta 2014 lähtien. Työympäristöön ja kehittämisprosessiin perehtymistä tuki säännöllinen osallistuminen hankeryhmän tapaamisiin myös hankkeen käynnistymisaiheessa, jolloin tietojenkartoitus- ja aineiston keräämisvaihe olivat vasta käynnistyneet, eivätkä ne olleet osa opinnäytetyön toimintaa. Prosessina hanketoiminta tuntui käynnistymisvaiheessa opinnäytetyön osalta osin jopa sekavalta koska roolini toimijana, opinnäytetyön rajausta sekä muoto olivat vielä hahmottumatta ja työn aikataulu suunnitteluvaiheessa. Ammatillisen kasvun ja tiedollisen ymmärryksen sekä hankkeen kehittämistyöhön orientoitumisen kannalta pitkä prosessi oli kuitenkin merkityksellinen ja palkitseva.

Luontevaksi osaksi laajaa prosessia linkittyi myös kahden rikosseuraamusosionomin opinnäytetyön opponointi. Työ toteutettiin samassa hankkeessa ja sen sisältönä oli keskustelutilaisuuksien ja tyypisten informaatiotilaisuuksien järjestäminen vankiloissa koskien valvottua koevapautta päihdehoidossa. Lisäksi työssä tehtiin suppea tutkimus vankien suhtautumisesta koevapauden suorittamiseen päihdehoidossa. Opponoinnin kytkeytyminen oman opinnäytetyön toteutusympäristöön mahdollisti aiheeseen orientoitumisen entistä paremmin. Opponoinnin yhteydessä toimin myös tarkkailijan ja palautteen-antajan roolissa info-tilaisuudessa Keravan vankilassa maaliskuussa 2015.

Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen käynnistymis- ja alkuvaiheessa lokakuusta 2014 toukokuuhun 2015 oma osallisuuteni rakentui mukana olosta, ideointivaiheesta, hankkeeseen kuuluvan opinnäytetyön opponenttina toimimisesta sekä työympäristöön, teemaan ja teoriaan perehtymisestä. Mahdollisuus ja aika perehtyä aiheeseen sekä tiedollisesti että hankkeen toiminnan osalta tuki toiminnan monitasaisuuden hahmottamista ja itse opinnäytetyön hitsautumista kiinni hanketoimintaan.

Opinnäytetyöprosessin loppuvaiheessa pitkäkö sitoutuminen ja orientaatiovaihe hankeryhmän toimijana näyttäytyivät siis monestakin syystä palkitsevina; prosessin monitasoisuus ja eri kehittämiseninterventtioiden kytkeytyminen työelämälähtöiseksi kehittämistoiminnaksi on opinnäytetyön keskeistä ydintä. Koevapauteen ja päihdehoitoon perehtyminen hankkeen kautta mahdollisti myös laajan teoriaymmärryksen erityisesti viranomaisyhteistyön merkityksestä koevapauksissa, ja se toimi pohjana opinnäytetyön toiminnalle; seminaarille, workshop-työskentelylle sekä kyselylomakkeelle.

Seminaarin järjestämisprosessi aloitettiin hankeryhmässä suunnittelukeskusteluilla toukokuun 2015 lopussa. Seminaarin toteuttaminen muotoutui tässä vaiheessa luontevasti opinnäytetyön keskeiseksi sisällöksi, ja tavoitteita määriteltiin sekä toiminnan järjestämisen käytännön tasolla että sisällöllisellä tasolla. Seminaarin kehys muotoutui nopeasti; osallistujiksi kutsuttaisiin eri viranomaistoimijoita Rikosseuraamuslaitokselta, kuntien ja kaupunkien päihde- ja sosiaalityöstä sekä kolmannen sektorin päihdetyön organisaatioista.

Keskeistä oli rakentaa seminaari monialaiseksi siten, että se toimisi foorumina yhteiseen kehittämistyöhön orientoitumiselle. Viranomaisyhteistyön kehittämistä ajatellen oli olennaista saada toimintaan mukaan kaikkien toimijoiden edustajia; vankeinhoidosta jolla on vastuu koevapausten suunnittelusta ja toimeenpanosta, kunnista jotka vastaavat julkisen sektorin päihdehoidon ja muiden palveluiden ohella koevapauden kustannuksista, sekä kolmannelta sektorilta joiden päihdepalvelut ja muut vankia tukevat järjestelmät ovat usein koevapausten toimintavelvollisuuksien keskiössä. Iso merkitys seminaarin järjestämisessä oli sen rooli Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen loppuseminaarina. Vaikuttamistoiminta, aiheen ympärillä toteutetun kehittämis- ja tutkimustoiminnan näkyväksi tekeminen sekä hankkeen tutkimustulosten esittely oli keskeistä. Projektien ja hankkeiden päätösseminaarit toimivat alustoina tiedon jakamiselle sekä tuottamiselle, ja päätösseminaarit kuuluvat olennaisesti hankkeiden elinkaareen.

Seminaari suunniteltiin rakennettavaksi asiantuntijapuheenvuoroista sekä workshop-työskentelystä. Workshop-työskentelystä koostettaisiin artikkeli tai muu kirjallinen tuotos, joka jaettaisiin informaatioksi ainakin Laurean ja A-klinikkasäätiön sisällä. Seminaarissa keskeiseksi nousi viranomaisyhteistyö sekä valvotun koevapauden merkitys kuntoutumista tukevana prosessina. Suunnittelutyössä nousi esiin tarve sekä vapaalle että johdetulle keskustelulle seminaarissa, jolloin osallistujien verkostoituminen ja yhteistyötahoihin tutustuminen olisi mahdollista. Olennaista opinnäytetyön osalta olivat kysymykset: Mitkä ovat eri toimijoiden roolit ja vastuut valvottuja koevapauksia suunniteltaessa ja toteutettaessa päihdehuollon ollessa toimintavelvoite? Minkälaisia hyviä käytäntöjä on olemassa ja miten viranomaisyhteistyötä tulisi kehittää?

Vuoden 2015 toukokuun lopun ja elokuun alun suunnittelun tuloksena seminaarin kohdentui keskustelujen ja hankesuunnitelman pohjalta hankkeen tutkimustulosten esittelyyn, valvottua koevapautta koskevien lakien näkökulman avaamiseen, yhteistyön hyviin käytäntöihin, kehittämishaasteisiin ja koevapauksien tulevaisuuden näkymiin. Kantavana ajatuksena oli, että seminaarin keinoin pyrittäisiin tarjoamaan puitteet eri toimijoiden verkostoitumiselle, näkökulmien muodostamiselle ja monialaiselle työskentelylle, jossa tarkasteltaisiin yhteistyökäytäntöjen ja -jatkumojen kehittämistä. Asiakkaan eli koevapauteen vapautuvan vangin kannalta olennaista on koevapauksien suunnitelmallisuus ja se, että vankilan ulkopuolella olevat toimijat ovat kiinteästi rakentamassa hoitojatkumoa; hoidon tuloksellisuus ja koevapauden onnistuminen edellyttää hallintorajat ylittävää yhteistyötä.

Seminaarin rungon ja sisällön perustan muodostamisen jälkeen hanketoiminta siirtyi tauolle kesä- ja heinäkuuksi. Hankkeen taas aktivoituessa seminaarijärjestelyt aloitettiin elokuussa 2015. Opinnäytetyön puitteissa vastuunani oli muun muassa kutsujen suunnittelu, ilmoittautumisen toteuttaminen, ilmoittautumisverkkosivun toteutus ja siihen liittyvä viestintä, kutsujen jako ja kutsuttavien tahojen kartoittaminen, seminaarin tarjoilujen hankinnasta vastaaminen sekä ohjelman suunnitteluun liittyvää tiedotusta ja viestintää. Tapaamiset hankeryhmän kesken olivat keskimäärin viikoittaisia.

Erillään seminaaritoiminnasta toteutin opinnäytetyön osana elo-lokakuussa 2015 myös laajan kartoituksen Suomen kuntien, kaupunkien ja kuntayhtymien päihdepalveluista. Informaatiota käytettiin hankkeen tutkimustoimiin. Kartoituksessa kävin läpi 138 suomalaista kuntaa, kaupunkia tai kunta- tai peruspalveluyhtymää. Kartoituksessa kerättiin informaatiota kyseisten kuntien päihdepalveluista. Pää tarkoituksena oli kerätä päihdetyöstä vastaavien työntekijöiden yhteystietoja hankkeessa toteutettavaa kuntakyselyä varten. Kartoituksen avulla kerättiin hieman alle 600 erimuotoista kunnallista päihdetyötä tekevän työntekijän yhteystiedot.

Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeessa tutkimusaineisto koostui teemahaastattelujen ja vankitietojärjestelmän lisäksi sähköisestä kuntakyselystä. Tarkoituksena oli tutkia kuntien päihdetyöntekijöiden näkemyksiä, kokemuksia ja arvioita yksiköiden valmiuksista koevapauksessa olevien asiakkaiden kanssa työskentelyyn. Kuntakysely lähetettiin kartoituksessa kerätyille hieman alle 600 päihdetyön toimijalle 9. lokakuuta 2015. Vastasin kyselyn lähettämisestä. Samat toimijat kutsuttiin aineistonkeruun päättyessä hankkeen loppuseminaariin. Vastuullani oli myös kutsujen lähettäminen. Kutsut lähetettiin kaikille kuntatoimijoille 27. lokakuuta.

Kuntatoimijoiden lisäksi hankeryhmässä kartoitettiin myös kolmannen sektorin organisaatioita, jotka toimivat valvotussa koevapauksessa olevien vankien parissa. Valituista organisaatioista kutsuttiin keskeisiä tahoja seminaariin, muun muassa Silta-Valmennus, Kalliolan Settlementti, Kris Etelä-Suomi ry ja Suojapirtti. Vastasin kutsujen lähettämisestä. Kutsut lähetettiin kolmannen sektorin toimijoille 11. marraskuuta. Rikosseuraamuslaitoksen eri toimijoille ja osastoille

kutsut lähetettiin Rikosseuraamuslaitoksen yhteyshenkilön toimesta organisaation oman, sisäisen intran kautta. Hankkeen toinen toteuttaja osapuoli, A-klinikkasäätiö kutsuttiin seminaariin niin ikään sisäisen viestinnän kautta. Rikosseuraamuslaitoksen, kuntien ja kolmannen sektorin ohella seminaariin kutsuttiin Laurea Tikkurilan rikosseuraamus- sekä sosiaalialan koulutusohjelman opetushenkilökunta ja opiskelijat. Myös Laurean sisäiset kutsut olivat vastuullani, ja ne lähetettiin 6. marraskuuta.

Loka-joulukuussa 2015 hankeryhmän sisällä ja hankeryhmästä ulkopuolisille tahoille toteutettiin seminaariin suunnittelutyöhön kytkeytyvää viestintää ja tiedotusta. Vastuu järjestelyistä jaettiin hankeryhmän kesken, ja omat tehtäväni toteutin hankeryhmän yhteisen suunnittelun mukaisesti. Marraskuun lopusta joulukuun ensimmäiselle viikolle työstiin seminaarin käytännön järjestelyjä; ohjelmaa ja aikataulua muutettiin vielä lähellä seminaaripäivää, ilmoittautumisia vastaanotettiin ja sähköpostitse tullessiin yhteydenottoihin vastattiin. Suuressa roolissa oli workshop-työskentelyn rakentaminen, johon tämän raportin seuraava luku keskittyy. Lisäksi toimin yhteyshenkilönä Laurean Amica ravintolaan seminaarin tarjoilujen osalta. Kahtena seminaaria edeltävänä päivänä ja seminaariaamuna toteutettiin viimehetken valmistelut; tilat, ohjeistukset ja kyltit, seminaarissa jaettava materiaali, Power Point-pohjat ja muut yksittäiset käytännön järjestelyt.

Valvottu koevapaus päihdehoidossa -seminaari järjestettiin Laurea Tikkurilassa isossa auditoriossa 2.12.2015 klo 9.15 - 15.30. Kokonaisosallistujamäärä seminaarissa oli 76 henkilöä. Osallistujat olivat koevapauksien ja päihdehoidon parissa työskenteleviä ammattilaisia Rikosseuraamuslaitoksen yksiköistä, kuntien tai kaupunkien sosiaali- ja terveydenhuollosta, kolmannen sektorin päihdepalveluista ja rikosseuraamusasiakkaiden etuja ajavista järjestöistä sekä seurakunnasta ja Laurea-ammattikorkeakoulusta. Enemmistö seminaarin osallistujista oli Rikosseuraamuslaitokselta.

Seminaaripäivä alkoi ilmoittautumisilla ja kahveilla. Vastasin ilmoittautumisten vastaanottamisesta sekä seminaarimateriaalina jaettavan ohjelman (liite 2) ja hankkeen tutkimustulosten tiivistelmän jakamisesta Laurean rikosseuraamusalan lehtorin kanssa. Ilmoittautumisten ja seminaarin alun aikana viimeistelimme myös iltapäivän workshop-työskentelyn ryhmäjaon todellisen osallistujamäärän mukaisesti. Alustavan ryhmäjaon olin suunnitellut jo aiemmin osallistujien ilmoittautumisten perusteella, mutta tiedettiin että osallistujamäärä ja ilmoittautumatta jättäneet osallistujat saattaisivat muuttaa ryhmäjakoa. Itse seminaari alkoi auditoriossa Kriminaalihuollon tukisäätiön toiminnanjohtaja Sanna Väyräsen tervetuliaissanoilla, jonka jälkeen hankkeen projektipäällikkö Teemu Rantanen esitteli hankkeen keskeiset tutkimustulokset. Tämän jälkeen Rikosseuraamuslaitoksen erityisasiantuntija Pia Andresson piti puheenvuoron valvotusta koevapaudesta lainsäädännön näkökulmasta.

Vielä ennen lounasta erityisasiantuntijan puheenvuoron jälkeen esittelin osallistujille iltapäivä ohjelman; ohjeistin loppuseminaarin aikataulun, lounastamiseen liittyvät käytännöt, workshop-työskentelyn kulun, ryhmäjaot sekä seminaarin päättävän yhteisen workshop-purun ja päätöspuheenvuoron. Ohjeistuksessa toin esiin roolini opiskelijana ja opinnäytetyön tekijänä, sekä pohjustin workshoppeista tehtävää koostetta opinnäytetyöni sisältönä. Lisäksi jo tässä vaiheessa informoin osallistujia palautelomakkeesta, joka pyydettäisiin myöhemmin täyttämään. Ohjeistuksen tukena käytin Power Point -esitystä jossa aikataulut, workshop-toiminnan järjestelyt sekä ryhmäjaot esiteltiin osallistujille.

Tunnin mittaisen lounastauon jälkeen seminaari jatkui auditoriossa ”Kokemuksia koevapaudesta”-osiolla. Osiota alusti Yrmy Ikonen A-klinikkasäätiöltä. Pääosassa olivat kaksi kokemusasiantuntijaa, jotka molemmat ovat suorittaneet valvotun koevapauden laitosmuotoisessa päihdekuntoutuksessa yhteisohoidossa. Toinen kokemusasiantuntija oli ollut hankeryhmässä mukana jo hankkeen käynnistymisestä asti nykyisten opintojensa puitteissa. Toinen mukana olevista kokemusasiantuntijoista oli saatu seminaariin puhumaan edellä mainitun tutun kokemusasiantuntijan henkilökohtaisten kontaktien kautta.

Osion aluksi kokemusasiantuntijat kertoivat omasta päihdehistoriastaan, vankilasta koevapauden siirtymisestä, kuntoutumisestaan ja arjestaan kuntoutumisen jälkeen. Esittelyn jälkeen yleisöstä esitettiin kysymyksiä ja käytiin keskustelua kokemusasiantuntijoiden kanssa. Osio oli erittäin onnistunut ja mielenkiintoinen, ja keskustelu olisi jatkunut osioon varattua tuntia pidempäänkin. Seminaariohjelman mukaisesti tämän jälkeen siirryttiin kahville Laurean 3. kerrokseen, jonka jälkeen aloitettiin workshop-työskentely. Workshop-toimintaa tarkastellaan erillisenä osiona seuraavassa luvussa.

7.2 Workshop-toiminta

Workshop-toiminnan tarkoituksena oli tukea valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen liittyvää vuoropuhelua sekä viranomaisyhteistyön kehittämistä. Työskentelyn tavoitteena oli mahdollistaa johdettu, monialainen keskustelu eri toimijoiden kesken. Koevapauden ja päihdehoidon yhdistämiseen, hyviin käytäntöihin, toiminnan kehittämiseen ja toimijoiden väliseen yhteistyöhön liittyen workshoppeissa pyrittiin rakentamaan keskustelua, joka tukisi yhteistyötä ja loisi pohjaa kehittämistavoitteiden määrittelylle. Edelleen tavoitteena oli mahdollistaa ympäristö, jossa koevapauden ja päihdehoidon yhdistämiseen liittyvät toimijat saisivat uusia näkökulmia eri toimijoiden roolista ja asiantuntemuksesta.

Workshop-toiminta voidaan nähdä osallistavana kehittämistoimintana. Kehittämisprosessille on eduksi se, että toimijat voivat osallistua kehittämistoimintaan henkilökohtaisten ajatusten, kokemusten tai näkemysten perusteella (Rantanen & Toikko 2009, 99). Tämä oli workshop-toi-

minnan ydinajatus; toimijoiden käytännön työstä kumpuavan asiantuntijuuden yhteinen jakaminen. Osallistavilta kehittämismenetelmiltä vaaditaan dialogisuutta jotta avoin ja tasavertainen osallistuminen on mahdollista. Osallistavien kehittämisvälineiden hyöty on myös erilaisten toimintaan liittyvien intressien avaaminen. Dialoginen toiminta toteutuu kuitenkin vain, jos toimintaan osallistuvat voivat aidosti esittää myös toisistaan poikkeavia ajatuksia ja näkemyksiä. (Rantanen & Toikko 2009, 99.)

Valvottu koevapaus päihdehoidossa -seminaarin iltapäivä rakentui workshop-työskentelyn pohjalta. Workshop-käsitettä käytetään yleisesti synonyymina organisoidulle työpaja-työskentelylle. Se on verrattavissa ryhmätyön, seminaarin ja keskusteluryhmän termeihin. (Workshop.) Seminaarin workshopit vastasivat hyvin ajatusta työpajatyöskentelystä. Toiminnan runkona oli, että etukäteen jaettuina ryhminä seminaarin osallistujat työskentelisivät vuorollaan kaikissa workshoppeissa keskustellen. Workshoppeja ohjaisivat ja muistiinpanoja kirjaisivat hankeryhmään kuuluvat puheenjohtajat.

Workshop-työskentelyn kokonaisuutta ryhdyttiin suunnittelemaan hankeryhmän kesken elokuussa 2015. Alustavan suunnittelun tuloksena workshoppeja oli neljä, ja niiden teemat olivat: ”Valvottu koevapaus päihdehoidossa: case-työskentely”, ”Hyvät käytännöt valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisestä”, ”Valvotut koevapaudet päihdehoidossa tulevaisuudessa” sekä ”Valvottuun koevapauteen liittyvän yhteistyön kehittäminen.”

Työnjako rakentui niin, että koordinoivastuu workshop-työskentelyn suunnittelusta ja toteutuksesta oli minulla. Lisäksi päätettiin, että workshop-työskentelyssä osallistujien tuottama sisältö koottaisiin yhteen verkkojulkaisuksi joka jaettaisiin esimerkiksi Laurean ja A-klinikkasäätiön internetsivuilla. Koosteen toteutus oli myös minun vastuullani. Workshop-työskentelyn rakenne vastasi tuttuja kokemuksia; toiminnassa olisi neljä ryhmää, jotka kiertäisivät kukin sovitussa järjestyksessä neljä workshopia. Workshopit kestäisivät 20 minuuttia. Toinen puheenjohtajista ohjaisi keskustelua teemaa tarkentavien kysymysten pohjalta, toinen huolehtisi ryhmien aikatauluttamisesta sekä muistiinpanoista. Työskentelyn päätteeksi suunnittelimme yhteisen purun, jossa jokaisesta workshopista avattaisiin kootusti keskeinen sisältö. Näin osallistujat saisivat kuulla kaikkien ryhmien keskustelujen keskeisen sisällön kaikista workshoppeista.

Workshopit päätettiin toteuttaa neljän puheenjohtajaparin voimin. Workshop 1. vastaisivat kokemusasiantuntija sekä A-klinikkasäätiön kuntouttavien palveluiden palvelupäällikkö Yrmy Ikonen. Workshop 2. toteuttaisivat minä ja A-klinikkasäätiön tukiasumisyksikön palveluesimies Minna Lindqvist, joka toimi myös opinnäytetyöni työelämän ohjaajana. Laurean yliopettaja Teemu Rantanen, joka toimi Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen projektipäällikkönä vastaisi 3. workshopista A-klinikkasäätiön kehittämistyön palvelupäällikkö Antti Weckrothin

kanssa, ja 4. workshop toteutuisi Laurean rikosseuraamusalan lehtorien Janika Lindströmin ja Eeva Järveläisen johtamana.

Workshopien prosessia pidettiin ajan tasalla tavanomaisesti viikoittaisissa hanketapaamisissa muun hanketoiminnan ohella. Hahmottelin workshop-teemojen sisälle tarkentavia kysymyksiä, joiden pohjalta jokaiseen workshopiin valittiin muutama, työskentelyn teemaa syventävä kysymys. Workshopien teemat ja niiden tavoitteet tarkentuivat yhteisessä keskustelussa: 1. workshopin tarkoituksena olisi nostaa esiin kehittämiskohteita sekä onnistumisia ja peilata niitä käytäntöön asiakaskokemuksen kautta. 2. workshopissa pyritäisiin jakamaan eri toimijoiden hyväksi kokemia käytäntöjä sekä pohtimaan monialaisesti millaisia käytäntöjä onnistuneeseen koevapauden ja päihdehoidon yhdistämiseen tulisi kehittää. 3. workshopissa päihdehoidossa suoritettavien koevapauksien tulevaisuuden näkymiä arvioitaisiin SWOT-analyysin (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) avulla eli kartoitettaisiin vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia. 4. workshopin tarkoituksena olisi pohtia mitkä tekijät ovat tärkeitä toimijoiden yhteistyössä onnistuneen koevapauden toteutumiseksi eri organisaatioiden näkökulmista, sekä mitä toimenpiteitä yhteistyöhön tarvitaan.

Marraskuun 11. 2015 kutsuin koolle hankeryhmässä sovitun tapaamisen jossa workshopien sisältöä, aikataulua ja puheenjohtajien tehtävää käytiin yhteisesti läpi sekä perehdyttiin työnjakoon. Mukana tapaamisessa olivat kaikki workshop-työskentelyn puheenjohtajat eli muutkin kuin hankeryhmän ydinjäsenet. Vastuu suunnittelutapaamisen sisällöstä kuului osana workshop-toimintaa vastuualueeseeni. Tapaamisessa perehdytin muut jäsenet workshop toiminnan sisältöön, teemoihin, aikatauluun sekä käytännön järjestelyihin.

Ensimmäisen workshopin keskeiseksi sisällöksi oli suunniteltu kokemusasiantuntija joka nykyisten päihdetyön opintojensa puitteissa toimi ajoittain opiskelijana mukana hankeryhmässä. Ajateltiin, että workshopissa ryhmä loisi kuvitteellisen koevapauden valmistelu- ja toimeenpanoprosessin, jota peilattaisiin hankeryhmässämme toimivan koevapaus-kokemuksen omaavan henkilön prosessiin. Yhteisen ideoinnin tuloksena rakennetta muutettiin; neljästä workshopista siirryttiin kolmeen, ja ensimmäinen workshop päätettiin toteuttaa seminaarissa erillisenä ”kokemuksia koevapaudesta” osiona. Tähän päädyttiin siksi, että suunnittelussa mukana olleen kokemusasiantuntijan ja muiden toimijoiden mielestä 20 minuuttia ei olisi riittävästi aikaa omakohtaisen kokemuksen avaamiseen ja se jälkeisen ryhmäkeskusteluun. Päätettiin, että kokemusasiantuntijalle joka toisi seminaariin myös koevapauden suorittaneen kontaktinsa, varattaisiin 60 minuuttia erillisenä yhteisenä osiona. Arvoimme kokemusasiantuntijuuden kiinnostavan seminaarin vieraita, keskustelua syntyvän paljon sekä yhteisen ja aikataulullisesti väljemmän tilanteen olevan sisältörikas ja mielekäs.

Workshop-työskentelyn aikataulua sekä runkoa muutettaessa myös seminaarin päättävä purkuhetki täytyi toteuttaa alkuperäistä suunnitelmaa lyhempana sen mahdollistamiseksi aikatauluun. Aiemman suunnittelun tuloksena minun oli tarkoitus workshopien päätyttyä kahvitauon aikana koota puheenjohtajien muistiinpanoista kokonainen Power Point-esitys, jossa esiteltäisiin jokaisen workshopin kooste ryhmien tuottamasta sisällöstä. Tätä ei kuitenkaan seminaariohjelman muutosten johdosta ollut aikataulullisesti mahdollista toteuttaa. Päätimme toteuttaa purun siten, että workshopien puheenjohtajat esittelisivät yksittäin omat workshopinsa. Työskentelystä laadittavat muistiinpanot olivat kuitenkin edelleen keskeisessä asemassa, sillä niiden pohjalta työstäisin verkkomateriaalina jaettava koosteen workshoppeissa tuotetusta sisällöstä.

Muut järjestelyt liittyivät pitkälti seminaarin ja workshop-työskentelyn käytännön järjestelyihin, jotka toteutettiin seminaariviikolla ja -aamuna. Näitä toimintoja olivat esimerkiksi seminaarin osallistujille esitettävän workshop-ohjeistuksen valmistelu ja Power Point-esityksen koostaminen, alustavan ryhmäjaon muodostaminen ilmoittautumisten perusteella, ilmoittautumislislojen kokoaminen, workshop-työskentelyyn varattujen tilojen tarkastaminen, työskentelyyn tarvittavien kysymys-diaesitysten (Power Point) tekeminen ja muiden workshopien ohjaajien tiedottaminen käytännöistä, tarvittavien opasteiden teko sekä muut käytännön yksittäiset toimet. Kuvaavaa oli niin sanotusti ”lankojen käsissä pitäminen;” lukuisat yleiset järjestelyt tuli huomioida sujuvan seminaarityöskentelyn onnistumiseksi.

Seminaaripäivänä vastuullani ollut osallistujien ohjeistaminen iltapäivän ohjelmasta sujui hyvin. Osallistujat perehdytettiin loppuseminaarin kulkuun ”kokemuksia koevapaudesta”-osion sekä workshopien teemojen ja sisällön, aikataulutuksen, lounastamisen, ryhmäjakojen sekä workshop-työskentelyn aloituksen osalta. 3.kerroksessa pidettävän kahvitauon aikana varmistettiin vielä workshop-tilojen tietokoneiden toimivuus ja heijastettiin kysymykset näkyville valmiiksi. Workshop-ohjaajien kesken käytiin läpi, mihin tilaan kukin ohjaa ryhmänsä. Työskentelyn aloitus uhkasi viivästyä, sillä kahvituksessa kului ennakoitua enemmän aikaa. Workshop-toiminta saatiin kuitenkin aloitettua, kun osallistujia pyydettiin siirtymään luokkiin tarjottavien kanssa.

Yhteensä kolmeen workshop-ryhmään oli jaettu 60 henkilöä. Ryhmien koko kuitenkin vaihteli hieman; mahdollisesti osa seminaarivieraista oli poistunut lounaan aikana. Workshop-ryhmissä oli kussakin vaihdellen 10-20 henkilöä. Ennalta tehtyyn ryhmäjakoon (60 henkilöä) perustuen suurin osa, 42 % workshop-työskentelyyn osallistuneista oli Rikosseuraamuslaitokselta. Kolmanneksi sektorilta osallistujia oli workshoppeissa 25 %, kuntien työntekijöitä 17 % ja Laureasta 15 %. Muiden kuin itse ohjaamani workshopin, jota ohjasin A-klinikkasäätiön Minna Lindqvistin kanssa, sujumisesta näkökulmaa avasi jälkikäteen keskustelu puheenjohtajien kesken sekä muistiinpanojen tutkiminen. Oman ohjaamisen takia en päässyt seuraamaan muiden workshopien keskustelua, mikä olisi tietysti ollut antoisaa ja mielenkiintoista. Työjako 1. workshopissa

toteutettiin niin, että minä ohjasin keskustelua ja Lindqvist kirjasi muistiinpanoja sekä aika-
taulutti ryhmät.

Workshop 1. tuotettiin rakentavaa ja asiantuntevaa sisältöä kaikkien kolmen ryhmän toimesta. Keskustelua vaikutti syntyvän enemmän siitä, minkälaisia hyviä käytäntöjä olisi tarpeen kehittää, kuin siitä minkälaisia hyviä käytäntöjä on olemassa. Hyvät ja toimivat käytännöt koevapaussissa olivatkin lähtökohtaisesti yksittäisiä esimerkkejä, jotka liittyivät esimerkiksi yksilöllisten aikataulujen sopimiseen koevapauslaiselle, tukipartioiden käytäntöihin tai verkostotyön tiiviyyteen. Eniten koettiin tarvittavan käytäntöjä yhdenmukaistamisen pohjaksi, resursointiin sekä yksilöllisten koevapauksien luomisiin erimuotoisista päihdehoidoista. Ensimmäisen ryhmän aikana huomattiin, että esille heijastetut kysymykset olivat epähuomiossa 3. workshopin kysymykset. Tämä kuitenkin saatiin korjattua esitykseen heti, eikä se vaikuttanut vapaaluontoiseen keskusteluun merkittävästi.

Työskentelyn aikana aikataulutus huomattiin tiukaksi. Workshopien kestot pyrittiin kuitenkin pitämään 20 minuutin mittaisina, vaikkakin se mahdollisesti osin heikensi keskustelun syventymistä. Workshop-työskentelyn päätyttyä siirryimme takaisin auditorioon, jossa workshopit purettiin yhteisesti. Purku-puheenvuorot olivat tiiviitä ja ytimekkäitä. Oman workshopini esittelin työparin tekemiin muistiinpanoihin tukeutuen yleisellä tasolla sekä kuvasin konkreettisia keskustelussa esiin nostettuja esimerkkejä valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen hyvistä käytännöistä. Samalla pyysin osallistujia, joista osa oli workshopien jälkeen jälleen poistunut, täyttämään samanaikaisesti jaetun palautelomakkeen ja avasin lomakkeen tarkoitusta. 2. ja 3. workshopien purun jälkeen Laurean lehtori Janika Lindström piti päätöspuheenvuoron, johon seminaari päättyi. Oli positiivista, että ylivoimainen enemmistö paikalla olleista täytti ja jätti palautelomakkeen poistuessaan.

Workshop-työskentelystä koostettiin yhteenveto, johon pyrittiin tiivistämään kolmen workshopin kaikkien ryhmien käymien keskustelujen keskeiset sisällöt. Yhteensä materiaalina koosteen taustalla oli siis yhdeksän noin 20 minuutin mittaista ryhmäkeskustelua. Koosteen tarkoituksena oli olla informatiivinen ja tiivis katsaus työskentelyn sisällöstä. Kooste pyrittiin rakentamaan tekstimuotoiseksi yleiseksi raportiksi tai artikkeliksi workshoppeissa käydystä keskustelusta niin, että se olisi selkeä ja informatiivinen. Muistiinpanoista koostuvan aineiston yksityiskohtaisuudesta oli keskusteltu etukäteen, jotta niistä saisi mahdollisimman paljon hyödyllistä informaatiota. Koosteen toteutuksen haasteeksi osoittautuikin ”toisen käden tiedon” tulkinta: keskustelutilanteen aikana kirjatut muistiinpanot jättivät tarkastelijalle tulkinnanvaraa. Riskinä oli, että jonkin kirjatun lauseen sisältö ei muistiinpanoista välittynyt samana, kuin mitä osallistuja oli tarkoittanut, tai että keskustelun sisältö yksinkertaistuisi epätarkoituksenmukaisella tavalla tiiviisti jäsenettäessä. Samoin riskinä oli, että keskusteluissa näkyvämmiin esiin nousseisiin painotuksiin tai jännitteisiin ei näkyisi muistiinpanoissa.

Workshopeja ei nauhoitettu tai litteroitu, kuten esimerkiksi teemahaastatteluissa usein tehdään. Nauhoittaminen mahdollistaa aineiston käsittelyn sen autenttisuudessa. Lisäksi teemahaastatteluihin verrannollisen ”haastattelijan”, eli workshop-työskentelyn kohdalla puheenjohtajan roolissa olisi ollut mahdollisuus ohjata keskustelua jokaisessa workshopissa. Nyt se ei toiminnan rakenteesta johtuen ollut mahdollista. Koosteen toteuttamista tuki suuresti keskustelut workshopien sisällöstä muiden workshop-toimijoiden kanssa. Tämä tuki yksityiskoh-
tien tarkastamista sekä osallistujien käymän keskustelun kokonaisuuden hahmottamista. Olen-
naista oli miettiä, mikä keskusteluissa painottui ja mikä oli erityisen tärkeää.

Koosteen ensimmäinen vaihe oli muistiinpanojen tarkastelu, jäsentely ja kokoaminen helposti hallittaviksi tekstitiedostoiksi. Analyysin osalta koosteen rungon teemoittelu oli ennalta valmis; jokaisen workshopin sisältö oli kirjattu erilleen, ja kooste rakennettiin kuvailemalla worksho-
peja yksittäin. Toisaalta taas jokaisessa workshopissa työskenteli kolme ryhmää. Erillisten ryh-
mien keskusteluja purettiin auki kokonaisuutena niin, että ne sekoitettiin ja teemoiteltiin uu-
destaan keskustelun sisältöjen ja teemojen samankaltaisuuden mukaisesti. Teemoittelussa ra-
kennettiin kokonaisuuksia niin, että eri ryhmien esille nostamia samoja teemoja yhdisteltiin ja
tarkasteltiin niitä kokonaisuutena.

Kooste suunniteltiin melko tiiviiksi, ja siitä rakentui neljäsiivuinen raporttimuotoinen koko-
naisuus, johon workshopien purkamisen lisäksi sisältyi tiivis toimintaympäristön esittely,
workshop-toiminnan prosessinkuvaus sekä kokoava loppukappale. Keskustelussa esiin nostet-
tuja esimerkkejä karsittiin tekstistä hieman jotta se pysyisi mielekkäänä lukea, mutta pyrittiin
kuitenkin siihen että myös workshop-toiminnan ulkopuolinen lukija saisi realistisen käsityksen
toiminnan sisällöstä. Koosteen tarkoituksena oli dokumentoida seminaarissa tuotettua tietoa ja
toimia informaationa sekä näkökulmien esille nostajana seminaariin osallistuneille. Hankkeen
projektipäällikön sekä Laurean lehtori Janika Lindströmin kommentoinnin ja kehitysehdotusten
jälkeen koosteen kieliasua paranneltiin, jonka jälkeen se lähetettiin sähköpostitse kaikille se-
minariin osallistuneille toimijoille 18.12.2015. Samalla osallistujat saivat seminaarin asiantun-
tijoiden puheenvuorojen materiaalit Power Point-esityksinä.

Workshop-toiminnassa tuotettu sisältö oli mielenkiintoista ja moniulotteista. Se teki osaltaan
näkyväksi valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen parissa toimivien ammattilais-
ten ajatuksia koevapauksien ja päihdehoidon kehittämistentarpeista ja sen keskeisistä elemen-
teistä. Jotta toiminnan sisältö olisi nähtävissä myös tässä opinnäytetyöraportissa, on kooste
kuvattu alla sen valmiissa muodossa, mutta ilman johdanto- tai päätöso-siota. Kappaleet etene-
vät workshopien numerojärjestyksessä.

Ensimmäisen workshopin teemana oli valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen hyvät käytännöt. Ryhmissä käsiteltiin mitä hyviä käytäntöjä on olemassa, sekä millaisia hyviä käytäntöjä olisi tarpeen kehittää. Toimivana koettiin muun muassa koevapauksien toteutuminen yksilöllisesti; suunnitelmat laaditaan yksilöllisesti ja aikatauluja muokataan joustavasti koevapauden aikaisen laitostuotoisen päihdekuntoutuksen lähtökohdat huomioon ottaen. Asteittain toteutuvaa vapautumista sekä tuen intensiteetin vaihtelemista vapautuvan tarpeen mukaan pidettiin tärkeinä asioina. Näistä esimerkkeinä mainittiin laitoksen ulkopuolinen sijoitus ennen koevapautta sekä tuettuun asumiseen siirtyminen koevapauden aikaisen päihdehoitolaitosjakson jälkeen. Valvotun koevapauden jälkeisen kuntoutuksen mahdollisuutta ja koevapauden jälkeistä muunlaista monipuolista vapautumistilanteen järjestelyä pidettiin myös tärkeinä asioina.

Suunnitelmallisuuden merkitystä korostettiin koevapauden kaikissa vaiheissa. Tätä tavoitetta tukevana elementtinä koettiin erilaisten valvottujen koevapauksien aikaisten päihdekuntoutuksien viikko-ohjelmat. Päihdekuntoutuksien lisäksi hyvinä suunnitelmallisuutta tukevinakin mainittiin vertaistukiryhmien sekä järjestöjen tarjoamien toimintojen sisällyttäminen ohjelmaan. Yleisesti todettiin, että vuodesta 2006 asti käytössä ollut valvottu koevapaus järjestelmänä kehittyi ja muuttaa muotoaan vähitellen. Erityisesti toimijoiden välisen tiedottamisen koettiin kehittyneen toimivammaksi. Myös monien toimijoiden työmuotoja mainittiin toimivina käytänteinä, kuten Siltavalmennus, Vahvasti tukien -hanke, A-kilta sekä KRIS, josta viimeksi mainittu sai erityisesti myönteistä palautetta siksi, että heidän työskentely vankien kanssa alkoi jo vankeuden aikana.

Workshopissa pohdittiin, minkälaisia hyviä käytäntöjä valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämiseen tulisi kehittää. Keskeiseksi teemaksi nousi valtakunnallisten käytäntöjen yhtenäistäminen ja kehittäminen. Vankila- ja aluekohtaisia eroja tulisi kaventaa, ja valmisteluvaiheen yhteistyötä päihdepalvelujen kanssa kehittää. Verkostojen välisen tiedottamisen lisäämistä sekä toimivien käytäntöjen juurtumista kuntiin pidettiin tärkeänä. Vankilahenkilökunnan palveluohjauksellisen otteen vahvistamista korostettiin.

Kehittämiskohteeksi tunnistettiin asiakaslähtöisyyden käytänteet. Koevapauksien yksilöllistä räätälöintiä pidettiin ensisijaisen tärkeänä muun muassa vaikeammin päihdeongelmaisten ja heikommin motivoituneiden vankien koevapauksien mahdollistamisen, sekä intensiivisten avomuotoisten päihdehoitojen hyödyntämisen osalta. Tietous valvotusta koevapaudesta sekä sen aikaisista kuntoutus mahdollisuuksista ja -vaihtoehdoista tulisi taata tasa-arvoisesti kaikille vangeille. Koevapauksien nähdään myös mahdollistavan päihdekuntoutuksen vaikeammin päihdeongelmaisille ja heikommin motivoituneille vangeille, koska kuntoutus sisältyi osaksi rangaistusta. Kehittämishaasteena nähtiin erilaisten valvotun koevapauden jälkeisten kuntoutusjatkumoiden turvaaminen.

Toisessa workshopissa jäsennettiin valvotun koevapauden aikaista päihdekuntoutusta tulevaisuudessa SWOT-analyysin perusteella. SWOT-analyysissä näkökulmina olivat valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet sekä uhat. Vahvuutena koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisessä nähtiin sen tarjoama tiiviimpi tuki. Koevapaus toimii tehokkaana rangaistusajan toteutuksena, se tukee asteittaista vapautumista, mahdollistaa päihteettömän verkoston luomisen sekä elämäntaitojen oppimisen. Esiin nostettiin vahvuutena koevapauden ajankohta ja rooli ”pysähtymisen paikkana”. Lisäksi koevapauden vahvuutena nähtiin sen tarjoama mahdollisuus tavoittaa asiakkaita, joita ei välttämättä muuten tavoitettaisi, ja nähtiin sen olevan myös turvallinen kohta epäonnistumiselle.

Heikkouksina mainittiin, että rangaistuksen ja kuntoutuksen yhteensovittamiseen liittyy vielä haasteita, koska valvottu koevapaus on järjestelmänä melko uusi ja kuntoutuksen sisällyttäminen siihen edellyttää joustamista erilaissa valvotun koevapauden reunaehdoissa. Myös rangaistusaikasuunnittelu-työssä on vielä kehitettävää, samoin asenteissa sekä turvallisuuden ja kuntoutuksen yhteistyössä. Päihdehoitoa ei välttämättä pystytä yhdistämään muihin rangaistusajan suunnitelmaan kirjattuihin tavoitteisiin. Heikkoutena nähtiin myös riski koevapauden ja päihdehoidon epäonnistumiseen, mikäli vangit eivät ole riittävän motivoituneita päihteettömyyteen.

Valvotun koevapauden tarjoamia mahdollisuuksia nähtiin useita. Koevapaus tarjoaa hyväläatuista ja pitkäkestoista päihdekuntoutusta vankilan ulkopuolella, ja koevapauksien kaltaisten avoseuraamuksien käyttö luo mahdollisuuksia tukea rikoksetonta ja päihteetöntä elämäntapaa monin eri tavoin. Workshopin keskusteluissa todettiin, että koevapauksiin liittyvää verkostotyötä sekä kokemusasiantuntijoiden kanssa tehtävää yhteistyötä voisi lisätä. Mahdollisuuksina tunnistettiin lisäksi päihdehoidon yhteistyö valvontaan ja päihdekontrolliin liittyen, sekä luotamuksen luominen asiakkaan ja työntekijän välillä.

Tulevaisuuden uhat koevapauden ja päihdehoidon suhteen liittyivät pitkälti talouteen. Uhkina mainittiin taloudellisten sekä henkilöstöresurssien vähentäminen, sopeutukset sekä päihdekuntoutusjaksojen lyhentäminen. Sote-uudistuksen tuomat mahdolliset uhat huomioitiin. Lisäksi uhkana pidettiin sitä, että vangin oma epäonnistumisen pelko tai epäilyt omista mahdollisuuksista pärjätä koevapaudessa estävät koevapauden mahdollisuuden kartoittamisen ja suunnittelun. Uhkana mainittiin myös valvotun koevapauden päihteettömyyden reunaehto. Se voi olla ristiriidassa päihdehoidossa määrättävien ja käytettävien sallittujen lääkkeiden kanssa, jotka eivät sovi koevapauden päihteettömyyden reunaehtoihin.

3. Workshopissa arvioitiin, mitkä tekijät ovat tärkeitä koevapauteen liittyvässä yhteistyössä sekä mitä onnistunut yhteistyö edellyttää. Tärkeinä asioina pidettiin toimijoiden keskinäistä

tiivistä ja avointa vuorovaikutusta. Yhteistyön perustana pidettiin yhteistä luottamusta toimijoiden ammattitaitoon, halua tiiviiseen suunnitelma- ja verkostotyöhön sekä erityyppisten toimijoiden mukaan ottamista asiakkaan tukiverkostoon. Onnistuneen yhteistyön edellytyksinä korostettiin tiedon jakamisen ja viestinnän tärkeyttä valvotun koevapauden asiakkaan suostumuksella. Tiedonkulun tulisi olla tehokasta heti prosessin alusta asti, jotta toimijat olisivat tietoisia toistensa rooleista sekä vastuista. Yhteistyön toimivuus edellyttää eri toimijoiden näkemysten arvostamista.

Toimivassa yhteistyössä arvostetaan asiakkaan yksilöllisyyttä ja subjektijuutta sekä otetaan huomioon lainsäädännölliset velvoitteet. Todettiin, että asiakkaan tulisi olla aina toiminnan keskiössä, ja hänen tarpeensa sekä kykynsä tulee huomioida. Perhenäkökulmaa korostettiin valvotun koevapauden verkostoyhteistyössä. Suunnitteluvaiheessa perheen tulee olla tietoinen koevapauden sisällöstä ja valvottua koevapautta suorittavan velvoitteista. Perheen mahdollisuuksia tukea koevapaudessa olevaa olisi mahdollista kartoittaa koevapauden suunnitteluvaiheessa nykyistä enemmän. Yhteistyön tulisi tähdätä tarkkaan suunnitelmallisuuteen ja koevapauden reunaehtojen määrittelyyn heti alkuvaiheessa. Myös terveydenhuollon asiantuntemusta tulisi hyödyntää valvotun koevapauden suunnitteluvaiheessa sekä hoitojatkumoiden rakentamisessa koevapauden päättymisen jälkeen.

Toimivan yhteistyön kehittämiseen tarvitaan lisää resursseja ja moniammatillista verkostoyhteistyötä. Vankiloiden lähityöhön tarvitaan palveluohjaukseen liittyvää lisäkoulutusta sekä vankilahenkilökunnan työnkuvan muutoksen huomiointia täydennyskoulutuksen suunnittelussa. Yhteishenkilöiden tärkeyttä eri toimipaikoissa korostettiin, jotta nivelvaiheet toteutuisivat keskeytyksettä. Verkostoyhteistyössä tarpeellisenä pidettiin tavoitteiden yhteistä läpikäymistä sekä kuntoutujan tarpeisiin nähden sopivan tiheästi toteutettavia yksilötapaamisia. Dokumentoinnin tärkeyttä ja tiedonvaihdon merkitystä korostettiin suunnitelmallisen työn ja päätöksenteon tukena. Myös tiedonkulkua koevapauden mahdollisuudesta ja sen reunaehdoista asiakkaalle korostettiin.

Ryhmissä keskusteltiin sekä valtakunnallisten että vankilakohtaisten käytäntöjen tärkeydestä ja päällekkäisyydestä. Yleisesti yhteistyö täytyy aloittaa ajoissa verkostopalaverien asianosaisten kesken, ja yhteistyön kannalta on hyvä tuntea toiset toimijat sekä toimijoiden organisaatioiden toimintakulttuurit. Hyvinä käytänteinä mainittiin vierailut erilaisia palveluita tuottavissa yksiköissä sekä videoneuvottelujen hyödyntäminen eri toimijoiden välisessä yhteydenpidossa. Yleisesti koevapauden prosessin katsottiin tarvitsevan toimivien rakenteiden luomista, tiedotusta, käytäntöjen jakamista ja näkyväksi tekemistä, ymmärryksen luomista ja viranomaisvelvoitteisen vastuun korostamista. Käytänteiden nähtiin kokonaisuudessaan tarvitsevan yhtenäistämistä eri alueiden välillä. Seminaariyhteistyön mahdollisuuksia tässä pidettiin tärkeänä.

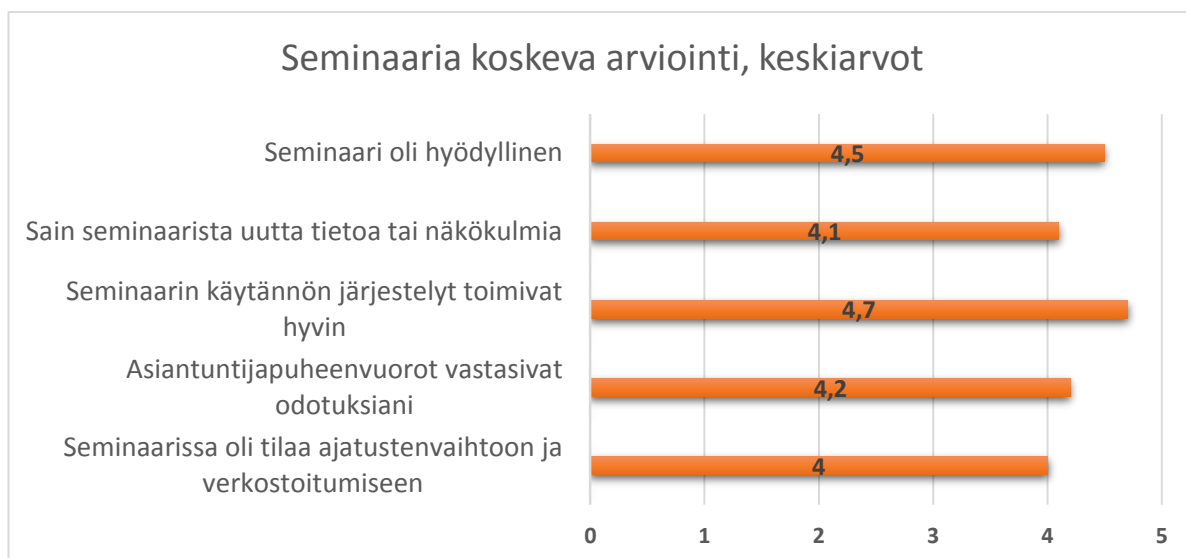
7.3 Kyselylomakkeen analysointi ja johtopäätökset

Seminaaripalautteena ja kartoituksena toimineeseen kyselyyn vastaaminen oli vapaaehtoista. Lomake jaettiin tulosteena kaikille seminaarin lopussa läsnä olleille henkilöille, ja heille pohjustettiin kyselylomakkeen tarkoitus. Lomakkeen kerrottiin olevan osa opinnäytetyötä ja sitä käytettävän työn arvioinnissa tiedon itsensä keräämisen lisäksi. Täyttämisen jälkeen osallistujat palauttivat lomakkeen nimettömänä palautuslaatikkoon seminaarista poistuessaan.

Tässä luvussa kuvataan lomakkeen analysointi jonka jälkeen tarkastellaan siitä syntyneitä johtopäätöksiä. Johtopäätösten osalta keskitytään kuvaamaan vastaajien näkemyksiä valvotun koevapauden ja päihdehoidon osalta oman työn ja organisaation näkökulmasta. Johtopäätöksissä tarkastellaan lisäksi vastaajien kokemuksia oman yksikön valmiudesta vastata päihdehoidossa olevien koevapauslaisten tarpeisiin sekä siitä miten toimintaa tulisi kehittää. Seminaari- ja workshop-toimintaa koskevat johtopäätökset kuvataan luvussa 8.2 toiminnan arvioinnin osana. Lomakkeen ja johtopäätösten luotettavuutta arvioidaan niin ikään luvussa 8.2.

Kyselylomakkeen täytti 35 vastaajaa (N=35). Vastaajista 46 % oli Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstöä, 14 % kunnan työntekijöitä, 29 % kolmannen sektorin toimijoita ja 17 % organisaatiokseen ”muu” ilmoittaneita. ”Muista” 4 henkilöä oli Laurean opiskelijoita, 1 seurakunnasta ja 1 henkilö ilmoitti tahokseen ”yksityinen yhdistys”.

Ensimmäisessä patteristossa kysyttiin vastaajien arvioita seminaarin järjestelyjen onnistumisesta sekä seminaarin aamupäivän puheenvuoroista. Vastaajien kaikkien väittämien yhteenlaskettu keskiarvo koskien seminaarin yleistä hyödyllisyyttä ja toteutumista asteikolla 1-5 oli 4,3. Patteristoon kuului viisi väittämää. Seminaari koettiin siis varsin positiivisesti. Mainittavaa oli, että Rikosseuraamuslaitoksen edustajien keskiarvo seminaarille yleisesti oli heikoin (4,0) ja organisaatiokseen ”muu” ilmoittaneiden keskiarvo oli suurin (4,6). Parhaan arvion sai väittämä ”Seminaarin käytännön järjestelyt toimivat hyvin” (4,7). Heikoimman arvion sai kohta ”seminaarissa oli tilaa eri toimialojen työntekijöiden väliseen ajatustenvaihtoon ja verkostoitumiseen” (4.) Erot olivat siis melko pieniä (katso kuvio 5).

Kuvio 5: Keskiarvot seminaariin osallistuneiden arvioista seminaarin aamupäivästä (N=35)

Vapaata palautetta seminaarin järjestelyistä ja ohjelmasta antoi 13 vastaajaa. Palaute oli pääosin hyvin positiivista. Seminaarin rakennetta, järjestelyjä ja aikataulutusta pidettiin selkeinä ja toimivina. Kokemusasiantuntijat mainittiin antoisana sisältönä joka olisi voinut olla vahvemmin mukana, ja seminaarin koettiin antaneen uusia näkökulmia. Aiheen monipuolinen käsittely sekä tutkimuksellisesta että käytännön näkökulmasta sai kiitosta. Puheenvuorot mainittiin antoisina ja osallistujien monialaisuus mielekkäänä. Palautteessa toivottiin enemmän käytännön tietoa koevapauden suorittamisesta päihdekuntoutuksessa sekä eri osapuolten kokemuksia prosessista. Seminaarin aikataulun mainittiin olleen liian tiukka sekä osin epätasapainoinen. Ehdotettiin, että yhden luennon olisi voinut käyttää verkostoitumiseen. Puheenvuoroja päihdekuntoutuksen ja vankilan toimesta sekä yleistä keskustelua toivottiin.

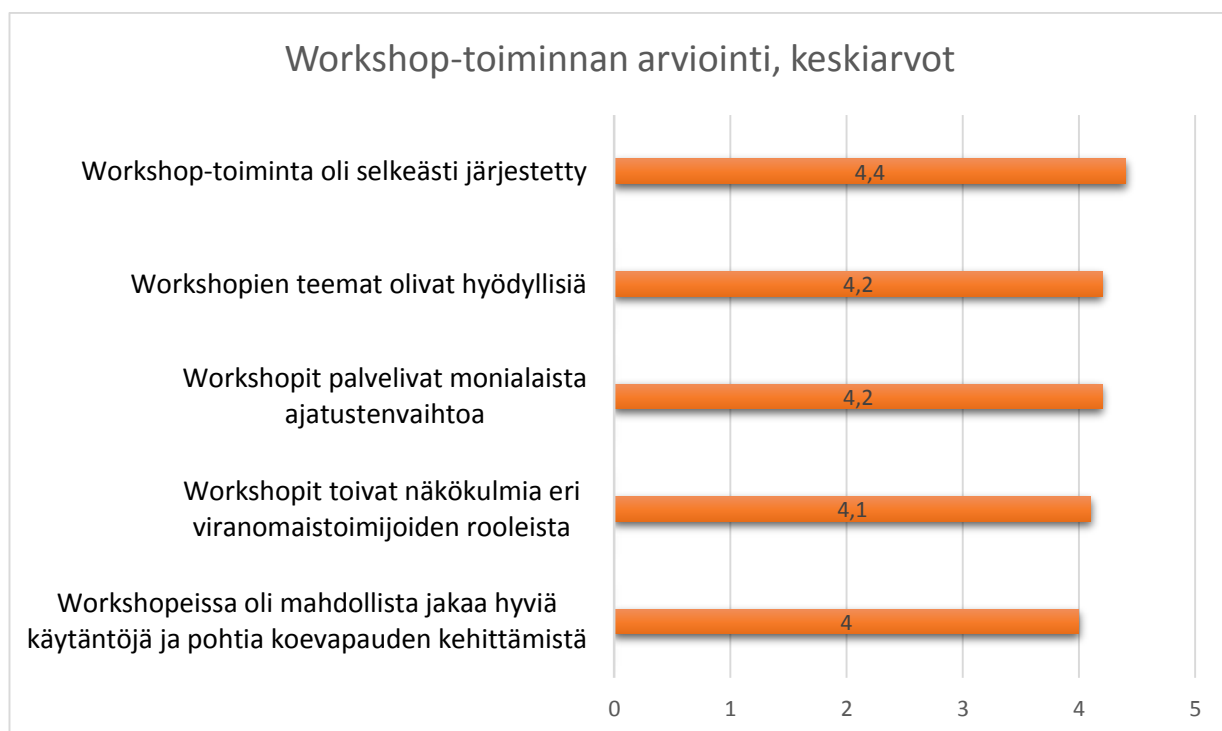
”Seminaarin aiheessa pysyttiin hyvin ja sitä käsiteltiin monipuolisesti sekä tutkimuksellisesta että käytännön näkökulmasta”

Muuta vapaata palautetta koko seminaarista yleisesti antoi 10 henkilöä. Palaute seminaarista sisälsi pitkälti vastaajien omia huomioita valvotusta koevapaudesta. Näissä oli kommentteja koskien muun muassa valvonnan ja kuntoutuksen toisistaan erottamista, jonka vastaaja nosti esiin negatiivisena seikkana, sekä vankilahenkilökunnan puuttumista tutkimusaineistosta, joka olisi syventänyt seminaarissa esiteltyä tutkimusta. Lain näkökulmaa toivottiin korvattavaksi käytännönläheisemmällä esityksellä sekä pohdittiin perhenäkökulman pienuutta ja työntekijän roolin suuruutta valvotussa koevapaudessa. Lisäksi palautteessa kiitettiin seminaaria moniammatillisuudesta, hyödyllisyydestä sekä kokemusasiantuntijoista. Kehittämistyön jatkumista toivottiin ja seminaarin puheenvuoroja sekä hankeraporttia pyydettiin löydettäväksi verkosta. Seminaarin teemaa pidettiin tärkeänä.

”Tärkeä aihe, toivottavasti kehittäminen jatkuu! Työntekijä roolin suuri merkitys tuli pienenä yllätyksenä, ja toi itelle paineita☺”

Toisen patteriston väittämät koskivat workshop-työskentelyn toteutusta ja sisältöä. Tyytyväisiä workshop-työskentelyyn olivat kunnan työntekijät, koko workshop-patteriston keskiarvolla 4,4. Vähiten tyytyväisiä olivat Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstö, koko patterin keskiarvolla 4. Yksi Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstöön kuuluva vastaaja ei vastannut workshop-patteriston väittämiin. Eniten tyytyväisiä (eniten samaa mieltä) vastaajat olivat väittämän ”workshop-työskentely oli selkeästi ohjeistettu ja järjestetty” kanssa (4,4). Vähiten tyytyväisiä (eniten eri mieltä) oltiin kohdassa ”workshopeissa oli mahdollista jakaa hyviä käytäntöjä ja pohtia koevapauden kehittämistä” (4). Eroavaisuudet eri väittämien välillä olivat siis hyvin pieniä (katso kuvio 6), ja heikoimmankin keskiarvon (4) voidaan katsoa olevan erittäin myönteinen arvio asteikolla 1-5.

Koko workshop-työskentelyn keskiarvo (kaikki workshopia koskevat kysymykset, kaikki vastaajat) oli 4,2. Workshop-toiminnan voidaan siis katsoa onnistuneen hyvin. Mainittavaa on, ettei työskentelyssä ja aineistossa esiin noussut kiireinen työskentelytempo juurikaan vaikuttanut myönteisiin kokemuksiin workshopeista.

Kuvio 6: Keskiarvot seminaariin osallistuneiden arvioista workshop-toiminnasta (N=35)

Vapaata palautetta workshop-työskentelystä antoi 19 vastaajaa. Niistä 13 mainittiin aikataulu, jota pidettiin liian tiukkana tai lyhyenä. Työskentelyyn olisi siis mahdollisesti haluttu panostaa

enemmän. Aikataulullisten palautteiden ohella workshopien teemat koettiin toisiaan täydentävinä ja mielekkäinä. Rytmitystä pidettiin toimivana. Workshopien koettiin tuoneen erilaisia näkökulmia ja lisätietoa eri toimijoiden työnkuvasta ja roolista koevapauksissa. Yksi henkilö mainitsi workshop-keskustelun vankeinhoitokeskeisyyden. Yksi vastaaja ei kokenut etukäteistä ryhmäjakoa hyvänä. Yksi vastaaja koki 1. ja 3. workshopien olleen toistoa. Kaksi vastaajaa ei pitänyt workshop-työmuotoa hyvänä yleisellä tasolla. Yksi vastaaja toivoi kokemusasiantuntijoiden näkyvän workshoppeissa ja toi esiin ristiriidan asiakkaan subjektiivisuuden korostamisesta keskustelun ollessa on hyvin asiantuntijalähtöistä.

”Hyvää keskustelua. Paljon erilaisia näkökulmia ja ajatuksia, tuli lisätietoa eri toimijoiden kannalta/työn kuvasta”

Kolmas väittämät patteristo koski vastaajien näkemyksiä valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen kehittämisestä sekä siitä, millaiset valmiudet koetaan omassa yksikössä olevan päihdehoidossa oleviin koevapauslasiin liittyen (katso kuvio 7).

Kuvio 7: Keskiarvot seminaariin osallistuneiden arvioista koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisestä oman työn näkökulmasta (N=30)*

*Viisi henkilöä jätti vastaamatta väittämään 1., neljä henkilöä jätti vastaamatta väittämään 2., kolme henkilöä jätti vastaamatta väittämään 3., neljä henkilöä jätti vastaamatta väittämään 4., ja neljä henkilöä jätti vastaamatta väittämään 5.

Eniten asiakkaiden tarpeet huomioiduksi kokivat kolmannen sektorin toimijat (3,6). Vähiten asiakkaiden tarpeet huomioiduksi kokivat kunnan työntekijät (2,8). Kolmannen sektorin toimijat kokivat myös omaavansa eniten kokemusta ja käytäntöjä päihdehoidossa oleviin koevapauslasiin liittyen (3,6). Vähiten kokemusta ja käytäntöjä kokivat omaavansa kunnan työntekijät (2,6). Rikosseuraamuslaitoksen sekä kolmannen sektorin toimijat olivat eniten sitä mieltä, että valvottuja koevapauksia päihdehoidossa pitäisi lisätä (4,8). Hieman vähemmän, vähiten tätä mieltä olivat kunnan työntekijät (4,4). Kaikista väittämistä tärkeimpänä pidettiin valvotun koevapauden ja päihdehoidon toimijoiden välisen yhteistyön kehittämistä (4,9).

26 henkilöä vastasi avoimeen kysymykseen siitä, minkä he näkevät valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen suurimpina kehittämisentarpeita. 12 vastauksessa nähtiin yhteistyö ja sen elementit suurimpana kehittämisen tarpeena. Erityisesti nähtiin tarvittavan yhteistyön kehittämistä tiiviimmäksi kaikkien toimijoiden välillä sekä yhteistyötoiminnan aloittamista ajoissa heti koevapauden valmistelun käynnistyessä. Vastauksissa kuudessa nähtiin tärkeimmäksi käytäntöjen ja linjauksien yhdenmukaistaminen ja selkeyttäminen. Kehittämistavoitteeksi kuvattiin ”valtakunnallinen perusmalli, jota sovelletaan”. Yhdenvertaisuuden ohella painotettiin yksilön tarpeiden huomioimista.

”Yhteistyön aloittamista riittävän ajoissa, lyhytaikaisvankien mahdollisuutta koevapauteen, samoin asunnottomien →kuntoutusjakso antaa pelivaraa myös asunnonhakuun”

Yhdeksän vastaajaa näki suurimpana kehittämistarpeena tiedotuksen ja informaation jakamisen toimijoiden kesken. Toimijoiden välistä tiedottamista koettiin tarvittavan lisää, samoin kuin yleisesti informaation lisäämistä ja näkyväksi tekemistä. Lisäksi tärkeimmiksi kehittämisen tarpeiksi mainittiin asunnottomien ja lyhytaikaisvankien koevapauteen pääsemismahdollisuuksien parantaminen ja kuntoutumisen kunnioittaminen. Esille nostettiin vankeinhoidon vastuu koevapauksien valmistelun aloittamisessa ja toimijoiden välisessä vuoropuhelussa sekä kehittämistyö kuntien rahoituksen, Rikosseuraamuslaitoksen linjausten sekä esimiesasemassa olevien työntekijöiden näkemysten osalta. Yksi vastaajista näki tärkeimpänä valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen käyttöönoton lisäämisen.

19 vastaajaa vastasi avoimeen kysymykseen ratkaisevassa asemassa olevista tekijöistä onnistuneen koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen mahdollistamiseksi omassa organisaatiossa. 11 vastaajaa koki yhteistyön tärkeimpänä tekijänä siihen, että valvotut koevapaudet päihdehoidossa toteutuvat onnistuneesti omassa työssä. Toimijoiden välisessä yhteistyössä korostettiin avoimuutta, keskustelua, toimijoiden välistä tuntemista sekä saumattomuutta. Toimiakseen yhteistyön nähtiin pitävän sisällään luottamusta toisten asiantuntijuuteen. Viisi vastaajaa näki tärkeimpänä tekijänä tiedonkulun toimivuuden. Koevapausprosessin onnistumiseksi koettiin tarvittavan riittävästi laadukasta informaatiota sekä henkilökunnalle että asiakkaalle. Li-

säksi koevapauden onnistumista tukevin tekijöinä mainittiin välittävä kohtaaminen, yksilöllisten tarpeiden huomiointi ja tulevaisuususkon luominen asiakkaalle, motivointi koevapauteen sekä koevapauden toimiva valvonta.

”Ulkopuolisen laitoksen rooli on päihdetyö, mutta ennen kaikkea motivointi, hyvä yhteistyö ”imaisee” kuntouttavaan mukaan. Saa vertaisryhmää-kavereita-turvallisia ystäviä.”

Kuusi vastaajaa näki omassa työssään tärkeimpänä valvotun koevapauden ja päihdehoidon toteutumisen turvaamiseksi koevapauden valmistelun teemat. Onnistuakseen koevapauden suorittaminen päihdehoidossa vaatii riittävän varhaisessa vaiheessa aloitettua suunnittelua sekä selkeää toimintasuunnitelmaa. Tärkeänä nähtiin suunnittelun keskittäminen myös koevapauden päättymisvaiheeseen jolloin hoitojatkumoiden luominen on tärkeää. Onnistuneen valmistelun edellytyksinä mainittiin työntekijöiden resurssit ja aika valmistelutyöhön. Lisäksi työhön omassa organisaatiossa tarvittiin kokemusta ja resursseja. Onnistuneen toteutuksen tueksi nostettiin esiin koevapauden ehtojen ja määräysten yhteensovittaminen päihdekuntoutusyksiköiden kuntoutusohjelmien kanssa sekä avohoidon ja ”välimuotoisten” päihdehoitojen kehittämisen koevapauslaisille.

Viimeiseksi kysyttiin avoimena kysymyksenä minkälaista koulutusta tai verkostoyhteistyötä vastaajat toivoisivat valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämiseen liittyen. Kysymykseen vastasi 14 vastaajaa. Vastaukset korostivat yleisesti koulutus- ja kehittämistoiminnan järjestämisestä kaikkien toimijoiden yhteistyönä. Esimerkkeinä mainittiin johdetut innovointipäivät, seminaaritoiminta ja yhteiskoulutukset. Koulutusaiheena mainittiin rangaistusajan suunnitelmista vastaavien esimiesten koulutus. Verkostotyöhön ja koulutukseen korostettiin tarvittavan kaikki toimijat jotka ovat tekemisissä valvottujen koevapauksien kanssa kattavien verkostojen kehittämiseksi. Verkostomuodoista esiin nostettiin YRE eli Yhteistyössä rikoksettomaan elämään -toiminta, jonka kaltaista toimintaa toivottiin kehitettävän vahvemmin koko Suomessa.

Vastauksissa korostui kunnan toimijoiden mukaan saamisen tärkeys sekä tiedotus maksusitoumuskäytännöistä, vankilan arviointiprosessista ja kuntien hoitoonohjausprosessista. Ehdotettiin, että kuntakohtaisesti päihdehoidon toimijat joilla on ostosopimus kunnan kanssa, tiedotettaisiin vuosittain koevapauksien valmistelun helpottamiseksi. Lisäksi toivottiin koulutusta, jossa valvotussa koevapaudessa olevien tai olleiden kokemusasiantuntijuutta hyödynnettäisiin. Tarpeena oli, että valvotun koevapauden osalta saataisiin käyttöön laitoskohtaiset käytännöt, jotka kuitenkin olisivat yhdenvertaiset koko maassa. Toimijoiden välisiä vierailuja eri yksiköissä koettiin tarvittavan jotta organisaatioiden välinen luottamus ja yhteistyö parantuisivat. Tärkeänä nähtiin vankilan toimijoiden vierailut päihdehoitolaitoksissa sekä informaation tuottaminen eri päihdehoitoyksiköistä ja räätälöidyistä palveluista.

Johtopäätöksinä voidaan todeta, että aineistossa on nähtävissä vastaajien melko yhtenäisiä näkemyksiä valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisestä sekä siitä, millaiset valmiudet koetaan olevan omassa työssä päihdehoidossa oleviin koevapauslainsäätelyihin liittyen. Valvottuun koevapauteen ja päihdehoitoon liittyvän viranomaisyhteistyön kehittäminen nähtiin ehdottoman tärkeäksi, ja koevapauksien suorittamisen lisäämistä päihdehoidossa kannatettiin hyvin vahvasti. ”Asiakkaan tarpeet tulevat huomioituksi koevapauden valmisteluvaiheessa”-väittämä oli keskiarvoltaan 3,2. Vastaajat eivät siis olleet eri eivätkä samaa mieltä väittämän kanssa. Myös väittämässä ”Yksikössäni on kokemusta ja vakiintuneet käytännöt päihdehoidossa olevien asiakkaiden suhteen” oltiin ”ei eri eikä samaa mieltä”-tasolla. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että yhteistyöverkostoja ja käytäntöjä muiden toimijoiden kanssa nähtiin olevan enemmän, kuin oman yksikön kokemusta ja toimintamalleja.

Tärkeimpien kehittämistarpeiden ja onnistumista tukevien tekijöiden osalta nousi esiin neljä keskeistä teemaa. Suurin merkitys koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen onnistumisessa nähtiin olevan toimijoiden hyvällä yhteistyöllä, huolellisella ja ajoissa aloitetulla valmistelulla, yhtenevillä käytännöillä sekä riittävällä informaatiolla. Yhteistyöhön osalta tärkeimpänä näyttäytyi halu ja mahdollisuus tiiviiseen verkostotyöhön joka kattaa kaikki tarvittavat toimijat, avoimuus, luottamus, kunnioitus eri toimijoiden ammattitaitoa kohtaan sekä liikkuvuus muun muassa yksiköiden välisten vierailujen osalta.

Koevapauksien suunnittelussa keskeisenä nähtiin riittävät resurssit ja aika varhaiseen monialaiseen valmisteluun. Suunnitteluprosessin ylettäminen myös koevapauden päättymiseen ja hoitojatkumoiden rakentamiseen vapautuessa korostui aineistossa. Informaation osalta koettiin, että tiedonjakamisen tulee olla tiivistä ja avointa, eri tahojen tulee olla riittävän tietoisia koevapauden ja päihdehoidon sisällöstä, tiedottamista tulisi parantaa ja yleisesti vahvistaa valvotun koevapauden asemaa eri sektoreilla. Yhtenäisiä käytäntöjä kaivattiin yksiselitteisesti helpottamaan koevapaustyötä. Selkeitä käytäntöjä kaivattiin niin laitospohjaisesti kuin koko maan tasolla.

8 Toiminnan arviointi ja eettisyys

8.1 Toiminnan eettisyys

Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeella oli tarvittavat tutkimusluvut hankkeessa kerättävään aineistoon Rikosseuraamuslaitokselta, A-klinikkasäätiöltä, Setlementtiliitolta sekä Suoja-Pirtti Ry:ltä. Tietosuojavaltuutetulle tehtiin ilmoitus asiakasrekisterin käytöstä tutkimustarkoituksiin. Opinnäytetyössä ei näin ollen tarvittu erillisiä tutkimuslupia työn ollessa hankkeen sisäistä kehittämistoimintaa. Kyselylomakkeen ja workshop-koosteen osalta toimitettiin eettisesti kunnioittaen seminaarin osallistujien ja kyselyyn vastanneiden anonymiteettia. Molemmat aineistot analysoitiin ja tieto koottiin niin, ettei osallistujia voitu tunnistaa aineistosta.

Toiminnot eivät vaatineet henkilötietojen kertomista. Analysoinnin, sisällön jakamisen sekä tulosten raportoinnin jälkeen aineistot hävitettiin.

Workshop-työskentelyn dokumentoinnista kerrottiin osallistujille ennen työskentelyn aloittamista. Lomakkeeseen vastaaminen oli vapaaehtoista. Lisäksi molempien osalta osallistujille kerrottiin, että kyseessä oleva toiminta liittyy opinnäytetyöhön ja materiaali on sekä osa opinnäytetyön toimintaa että sen arvioinnin väline. Osallistujille tehtiin näin selväksi miksi aineistoa kerätään, miten sitä hyödynnetään ja miten se julkistetaan.

Myös seminaarissa puhuneiden kokemusasiantuntijoiden anonymiteettiä kunnioitettiin; kummankaan henkilön sukunimeä ei julkistettu, vaan heille annettiin vapaus esitellä itsensä valitsemallaan tavalla. ”Kokemuksia koevapaudesta” -osio suunniteltiin niin, että kokemusasiantuntijat saavat valita miten ja minkä verran kertovat tarinastaan. Tilaisuuden aikana osallistujien esittämiin kysymyksiin kokemusasiantuntijoita kannustettiin vastaamaan oman mukavuusalueen puitteissa haluamallaan tavalla.

8.2 Toiminnallisen toteutuksen arviointi

Lomakeaineiston pohjalta arvioidaan, että osallistujat pitivät seminaaria hyödyllisenä ja käytännön toteutukseltaan hyvin onnistuneena. Myös arviot puheenvuorojen sisällöstä, seminaarin tuomista uusista näkökulmista osallistujien omaan työhön sekä seminaarin tavoitteesta tukea verkostoitumista ja yhteistyön kehittämistä olivat positiivisia. Vapaan palautteen moninaisuus toi esille osallistujien kiinnostuksen aihetta kohtaan; seminaarin aikainen yhteinen keskustelu jatkui kyselylomakkeen vastauksissa. Vaikuttaa että seminaarilta olisi toivottu vielä vahvempaa vuorovaikutuksellisuutta sekä aikaa verkostoitumiseen.

Workshop-toiminta nähtiin positiivisena ja mielekkäänä. Haittana nousi esiin workshopien aikataululliset puutteet; aikataulu oli tiukka ja se häiritsi toteutusta. Toimintaan olisi mahdollisesti haluttu paneutua enemmän. Muutoin workshopit koettiin mielekkäänä; toiminta nähtiin toimivasti järjestetyksi ja mielenkiintoiseksi. Toiminta tuki uusien näkökulmien jakamista valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen kehittämistarpeista, tulevaisuuden näkymistä sekä yhteistyön merkityksestä. Huomattavissa oli että workshopien 1. ja 3. teemat kytkeytyivät toisiinsa: hyviä käytäntöjä (workshop 1.) nähtiin pitkälti tarvittavan juuri viranomaisyhteistyön (workshop 3.) kehittämiseen.

Opinnäytetyön toiminnan voidaan arvioida tukeneen viranomaisyhteistyön kehittämistä. Seminaari ja workshop-toiminta nähtiin mielekkäinä ja erityisen positiivisen arvion sai toiminnan käytännön järjestelyt sekä hyödyllisyys. Seminaari ja workshopit vastasivat tavoitettaan; niiden nähtiin toimineen foorumina ja ympäristönä, joka tuki valvottuun koevapauteen ja päihdehoitoon liittyvien toimijoiden verkostoitumista ja vuoropuhelua, sekä esitelleen tutkimustulokset.

Toiminnan nähtiin tarjonneen mahdollisuus kehittämisen tarpeiden, hyvien käytäntöjen sekä viranomaisyhteistyön kehittämisen ja toimivan yhteistyön edellytysten tarkasteluun.

Asteikolla 1 - 5 kaikkien seminaari- ja workshop-toimintaa koskevien väittämien keskiarvot olivat 4 - 4,7. Havaittiin, että Rikosseuraamuslaitoksen toimijat olivat hieman vähemmän tyytyväisiä toimintaan kuin muut toimijat. Toisaalta otanta oli suppea ja osallistujamäärät eri sektoreilta epätasaiset. Siksi vertailuun voi suhtautua vain suuntaa antavana. Kokonaisuutena voidaan arvioida, että opinnäytetyön toiminnallinen toteutus mahdollisti yhteistä keskustelua, tuki yhteistyön kehittämistä, sekä toi näkyväksi tärkeän aiheen rikosseuraamusasiakkaiden päihdekuntoutuksen kehittämisessä.

Vaikka kyselylomakkeen aineisto erityisesti koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen ja yksikkökohtaisten valmiuksien osalta oli suppeahko, ovat siitä tehdyt johtopäätökset yhteneväisiä muun muassa Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen tutkimuksen sekä Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus -tutkimuksen kanssa. Ne vastaavat myös Rikosseuraamuslaitoksen Päihdetyön linjauksia erityisesti yhteistyön riittämättömyydestä ja päihdehoitolaitosjaksojen kustannushaasteista. Vaikka lomake oli läpileikkaus vain seminaariin osallistuneiden mielipiteistä, antaa se suuntaa käytännön toimijoiden kokemuksista.

Arvioita seminaarista ja workshop-toiminnasta voidaan pitää luotettavina. Niitä tarkasteltiin usean eri kysymysasettelun avulla kattavasti. Sekä seminaaria että workshop-toimintaa arvioitiin omilla kysymyspattereillaan, ja arvio rakentui sekä suljetuille että avoimille kysymyksille. Lomaketta itsessään oli arvioitu useamman hankeryhmän jäsenen kanssa ennen sen käyttöönottoa, joten sen rakenteen voidaan todeta olevan tarkoitustaan palveleva ja kysymyssidällöltään kattava. Hanketoimijoiden ohjaus tuki sitä, että lomakkeella oli edellytykset kerätä aineistoa juuri siitä ja juuri siten miten sen oli tarkoitus.

On kuitenkin huomioitava, että seminaarin kokonaisosallistujamäärästä eli 76 henkilöstä 35 henkilöä (46 %) palautti lomakkeen. Se ei määrällisesti edusta seminaarivieraiden enemmistöä, vaikkakin vastaa lähes puolta osallistujista. Lisäksi voidaan pohtia, koostuiko seminaarin osallistujaryhmä yleisesti ottaen valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämiseen positiivisemmin suhtautuvimmista tai aktiivisemmista toimijoista. On mahdollista, että usean sadan kutsuttujen joukosta seminaariin osallistuneiden joukko voi nähdä valvotun koevapauden suorittamisen päihdehoidossa tärkeämpänä aiheena kuin ne, jotka eivät osallistuneet seminaariin. Myös palautelomakkeen saattoivat täyttää osallistujista ne toimijat, jotka aktiivisesti pyrkivät myös omassa työssään järjestelmän kehittämiseen. Lisäksi on huomioitava, että lähes puolet (46 %) lomakkeeseen vastanneista oli Rikosseuraamuslaitoksen henkilökuntaa. Voidaan olettaa

että lomake voisi kerätä erilaista tietoa riippuen siitä, mikä toimijaryhmä on vastaajien enemmistö.

8.3 Projektitutkijan arvioiva haastattelu

Osana opinnäytetyöprosessin ja tavoitteiden arviointia haastattelin Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen projektitutkija Minna Lindqvistiä. Puhelinhaastattelu toteutettiin 19.1.2016. Lindqvist arvioi tavoitteen valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämiseen liittyvän yhteistyön tukemisesta toteutuneen. Hän kuvaa seminaarin olleen hyvä foorumi, jossa toimijoiden välistä yhteistyötä pystyttiin rakentamaan. Erityisesti kokemusasiantuntijapuheen-
vuorot herättivät aitoa vuoropuhelua. Konseptina seminaari ja workshopit toimivat yhteistyön rakentamiseen tähtäävänä foorumina onnistuneesti ja palvelivat tarkoitustaan.

Haastattelussa arvioitiin myös toimintaani ja rooliani hankeryhmässä. Sain hyvää palautetta aktiivisesta ja vastuullisesta osallistumisesta. Lindqvist arvioi, että onnistuin prosessissa toimimaan tasapainoisesti eteenpäin vievänä sekä osana tiimiä. Huolena oli ollut, jättääkö toiminta riittävästi tilaa omalle vastuunotolleni, mutta huoli oli aiheeton. Hyvää palautetta sain myös tiimityötaidoista ja aktiivisesta käytännön toimijuudesta, johon liittyi prosessin eteenpäin viemistä sekä omaa ja jaettua vastuuta. Lindqvist näki roolini keskeisenä siinä, että seminaari toteutui tarkoituksenmukaisesti.

Lisäksi haastattelussa keskusteltiin opinnäytetyön kytkeytymisestä Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen toimintaan. Lindqvist näki opinnäytetyön edistäneen hanketoimintaa monilla tasoilla. Tärkeää hanketoiminnalle olivat käytännön järjestelyjen toteutus, seminaarin sisällön dokumentointi, palautteen keruu sekä jakaminen eri tahoille. Opinnäytetyö oli tässä keskeistä. Lindqvist toteaa laajempienkin kehittämistavoitteiden lähtevän käytännön toiminnasta; aineiston keruusta, yhteisten foorumien luomisesta ja näiden dokumentoinnista. Ruohonjuuritason vaikuttamistyöllä on merkitystä isompaan kehittämistavoitteeseen pyrittäessä.

Pyysin myös heikkouksien ja kehittämistarpeiden kuvausta opinnäytetyöprosessista ja toiminnastani. Lindqvist näki seminaaritoiminnan heikkoutena kyselyaineistossakin esiin nousseen workshop-toiminnan keston. Toimintaan olisi voitu panostaa enemmän. Lisäksi pohdittiin, voisiko seminaari- tai muu yhteistoiminta olla jatkossa vahvemmin aluetasoisista. Lindqvist näkee, että alueellisella tasolla voitaisiin päästä entistä syvemmälle valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämiseen liittyvään kehittämistyöhön. Lisäksi esiin nousi palautelomakkeisiin liitetyn riski riittävän aineistoa saamisesta. Jälkikäteen tarkasteluna Lindqvist näki, että sähköpostitse jaettava kysely olisi ollut yksi mahdollinen arvioinnin toteutustapa.

8.4 Ammatillinen kasvu

Ammatillisen kasvun tavoitteita arvioitiin osin projektitutkijan haastattelussa koskien toimijuuttani ja osallisuuttani hankeryhmässä. Lisäksi ammatillisen oppimisen tavoitteita voitiin reflektoida pitkin opinnäytetyöprosessia. Tiedollisen ymmärryksen osalta koen ammatillisten kasvun tavoitteiden toteutuneen. Teoriaan perehtyminen laajan tausta-aineiston kautta, hankeryhmän toimijoiden kanssa tehtävä yhteistyö, sekä osin myös workshop-aineiston kokoaminen tukivat asiantuntijuuden kasvua. Lisäksi ne tukivat ymmärrystä rikosseuraamusasiakkaiden päihde- ja muusta kuntoutuksesta, palvelujärjestelmän kyvystä vastata erityistarpeisiin, viranomaisyhteistyöstä sekä valvotun koevapauden ulottuvuuksista.

Opinnäytetyön prosessin ulottuvuudet ja konteksti osoittautuivat teemaksi, joka vaati paljon työstämistä ja hahmottamista. Vaikka yhteys Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeeseen, opinnäytetyön tavoitteet sekä sisältö ja niiden funktio sulautuivat kiinteästi yhteen, oli kehittämisprosessin laajempi ymmärrys mielenkiintoista ja haasteellista. Tämä liittyy olennaisesti myös dokumentoinnin ja raportoinnin oppimisen tavoitteisiin. Selvää oli, ettei opinnäytetyöraportin kirjoittaminen merkitse vain kronologista, pilkottua kuvausta siitä, mitä on tehty ja miksi. Vielä toiminnallisen osuuden loputtua raporttia rakennettaessa palattiin useasti taaksepäin. Kokonaisuuksien kuvaaminen tekstin muodossa haastoi opinnäytetyön ulottuvuuksien punaisen langan mukana kuljettamiseen koko kirjoitusprosessin ajan. Lisäksi raportin rakentamisen tekniikka kehittyi; rakenteellisen ratkaisujen, havainnollistavien kuvioiden sekä jatkumoiden hiominen oli haastavaa mutta palkitsevaa.

Ammatillisen kasvun osalta pyrin myös kasvattamaan luottamusta omaan toimijuuteen sekä itsenäiseen työskentelyyn. Hankeryhmän yhteisestä työskentelystä huolimatta opinnäytetyö on oma henkilökohtainen toteutukseni, ja prosessin aikana luottamus omaan osaamiseen kasvoi. Erityisesti seminaari- ja workshop-toiminnan suunnittelun aikana huomasin, että omaa paikkaa ryhmän jäsenenä oli mietittävä ja oma rooli oli selkeytettävä itselle. Suunnitteluvaiheessa haasteeksi muodostui oman toiminnan suhde yhteiseen suunnitteluun sekä niiden välinen vuorovaikutus. Workshopien suunnittelu oli sekä itsenäistä että yhteisesti toteutettua, ja seminaarisuunnittelu oli yhteistä, mutta siihen sisältyi yksilökohtaisia osa-alueita ja vastuita. Arvioin oman toimijuuteni ja yhteistyötaitojeni kasvaneen prosessin alusta loppuun. Myös projektitutkija Lindqvistiltä sain palautetta toiminnalle hyödyllisistä tiimityötaidoistani.

Toisaalta itsenäinen toimijuus toteutui vain yhteisen työskentelyn rinnalla. Seminaari- ja workshop-toiminnan onnistuneeseen ja sisällöllisesti mielekkääseen toteutukseen pyrkineessä hanketoiminnassa roolini oli kuitenkin opiskelijan, jonka toimintaa ohjattiin, arvioitiin ja kontrolloitiin. Sain ja tarvitsin paljon apua. Se tuki ammatillisessa kasvussa, luottamuksessa ja tuki oman toiminnan kehittymistä koko prosessin ajan.

9 Yhteenveto ja pohdinta

Opinnäytetyö koostui Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeeseen kiinnittyvästä kehittämistoiminnasta, jonka tavoitteena oli tukea valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämiseen liittyvien toimijoiden yhteistyötä. Tavoitteeseen pyrittiin järjestämällä kehittämiseen ja vaikuttamiseen tähtäävä seminaari ja workshop-toimintaa. Opinnäytetyön prosessiin liittyi useita ulottuvuuksia; orientoituminen ja osallistuminen hanketoimintaan, toiminnan suunnittelu, organisointi ja toteutus, tuotetun sisällön käsittely ja jakaminen sekä kokonaisuuden hahmottaminen hanketta palvelevien toimintojen osana.

Toteutetun seminaari- ja workshop-toiminnan voidaan arvioida vastanneen tarkoitustaan yhteistyön kehittämisen tukemisesta ja hanketoiminnan edistämisestä. Kerätty palaute osoitti, että seminaaripäivä koettiin hyödyllisenä. Seminaarin mahdollisia aikaa saamia hyötyvaikutuksia jatkoon osalta ei voi eikä olisi mielekästäkään arvioida. Seminaari toimi yhtenä tapahtumana pidemmässä muutostyössä, mutta sen sisältö ja workshop-toiminta on osaltaan hyödyttänyt valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen kehittämistyötä.

Sekä workshopien keskusteluista saatu aineisto että kyselylomakkeella kerätty informaatio muikailevat valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisestä saatua tutkimustietoa. Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeessa esiin noussut tieto, aiemmat tutkimukset ja käytännön toimijoiden esiin tuomat näkemykset ja kokemukset tukevat kokonaislaatuista käsitystä aiheen kehittämisentarpeista. Opinnäytetyön toiminta tuki tutkimustyön johtopäätöksiä siitä, millä tavoin valvotun koevapauden suorittaminen päihdehoidossa tukee vangin kuntoutumista ja yhteiskuntaan sijoittautumista. Se tukee myös havaintoja siitä mitä erityisesti tulisi kehittää tuleksikkaan kuntoutumisen ja tuetun vapautumisprosessin mahdollistamiseksi.

Toimivan koevapaustyön ja koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen turvaamiseksi käytäntöjä ja toimintatapoja tulisi yhtenäistää. Yhdenvertaiset toimintamallit eri alueilla ja yksiköissä tukisivat tarkoituksenmukaista ja laadullisesti yhtenäistä työtä. Standardoitujen toimintamallien sisällä yksilöllisten koevapauksien luominen tapauskohtaisesti vangin tarpeita vastaavaksi on silti ensiarvoisen tärkeää. Tämä edellyttää resursseja, aikaa ja yhtenäistä näkemystä koevapaustyöhön sekä yhteistä ymmärrystä sille, että koevapaus kuntoutuksellisella sisällöllä tukee myös päihdeongelmaisia ja muita erityistä tukea tarvitsevia vankeja. Yhteistyön kehittäminen vankiloiden, kuntien ja kolmannen sektorin välillä on erityinen kehittämisen tarve koevapauksien ja päihdekuntoutuksellisen sisällön osalta. Toimijoiden yhteistyö vaatii tahtoa, resursseja, luottamusta ja kunnioitusta muiden toimijoiden asiantuntijuutta kohtaan. Yhteistyö on aloitettava varhaisessa vaiheessa koevapauden suunnittelun alkaessa. Verkostotyön tulisi olla tiivistä ja tiedonkulun avointa. Yhteistyö edellyttää organisaatioiden välistä tuntemista ja vuorovaikutusta.

Valvotun koevapauden suunnittelutyö tulisi viedä vankilan muurin yli ja ottaa toimintaan mukaan tarvittavat toimijat. Päihdekuntoutuksen ollessa toimintavelvollisuus hyvä yhteistyö päihdehoidon ja vankilan välillä tukee keskeisesti asiakkaan kuntoutumista ja rikollisuudesta irrottautumisen prosessia. Kuntatoimijoiden sitouttaminen mukaan valvotun koevapauden järjestelmään on tärkeää. Kustannushaasteet eivät saisi vaikeuttaa päihdehoitoa tarvitsevien vankien koevapauteen pääsyä; laki edellyttää palvelujen järjestämisen vallitsevan tarpeen mukaan. Tiedottamista sekä hyvien käytäntöjen jakamista valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisestä tarvitaan niin alueellisella kuin kansallisella tasolla. Vahvat ja toimintaan sitoutuneet toimijaverkostot ovat keskeisiä rikosseuraamusasiakkaiden päihdehoidon turvaamiseksi.

9.1 Opinnäytetyö tutkimuksellisenä kehittämistoimintana

Opinnäytetyö muodostui osaksi toimintaympäristöään, Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hanketta. Prosessia voidaan tarkastella tutkimuksellisenä kehittämistoimintana. Kehittämistoiminta on ennen kaikkea sosiaalinen prosessi, joka rakentuu aktiivisesta osallistumisesta ja vuorovaikutuksesta. Osallisuus nähdään keskeisenä tämän päivän kehittämistoiminnassa. (Rantanen & Toikko 2009, 89.) Opinnäytetyön kehittämistoiminta koostui seminaarin, workshop-toiminnan ja kyselylomakkeen kokonaisuudesta. Toiminnan tavoitteena oli tukea valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämiseen liittyvää yhteistyötä, ja se kytkeytyi hankkeen tavoitteeseen kehittää rikosseuraamusasiakkaiden päihdekuntoutusta.

Kehittämisprosessi syntyy useista ulottuvuuksista ja eri tehtäväkokonaisuuksista: näitä ovat kehittämistoiminnan perustelu, organisointi, toteutus, levittäminen ja arviointi (Rantanen & Toikko 2009, 64). Nämä elementit olivat kiinteästi läsnä myös opinnäytetyön prosessissa. Vaikka opinnäytetyö oli itsessään kokonaisuus, ei sitä voi erottaa hankkeesta vaan hahmottaa juuri käytännön toimintaympäristönsä kautta; tutkimuksellisenä kehittämistoimintana. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta näyttäytyy prosessina, jossa tietoa tuotetaan käytännön toiminnassa, ja tutkimukselliset asetelmat ovat apuna tässä (Rantanen & Toikko 2009, 22). Tämä oli keskeistä opinnäytetyön sisällössä.

Toiminta koostui yhtälailla osallistumisesta kehittämistoimintaan että kehittämistoiminnan järjestämisestä. Myös tämä on tutkimuksellisen kehittämistoiminnan olennainen elementti; osallistuminen toimii kahteen suuntaan. Kehittäjät osallistuvat käytännön toimintaan, mutta myös toimijat osallistuvat kehittämiseen - työntekijöiden ja sidosryhmien osallistumisesta on monenlaista hyötyä kehittämistoiminnassa. (Rantanen & Toikko 2009, 90-91.) Luonteeltaan koen opinnäytetyön olleen merkityksellinen; se ei ollut irrallinen, opiskelijälähtöinen oma toimintakokonaisuus vaan työelämän kehittämis- ja tutkimustyöhön osallistuva prosessi. Juuri viitekehikSENSÄ takia opinnäytetyö tuntui sekä mielekkäältä että haastavalta. Toiminta oli riippuvaista toisista toimijoista, se oli osa isompaa kokonaisuutta, ja itse toteutus sisälsi monenlaista yhteistyötä sekä vaati kykyä hahmottaa prosessin ulottuvuudet ja sidoksisuus ympäristöönsä.

9.2 Päihdehoidon saatavuuden yhdenvertaisuus

Kuntakartoitus eli usean sadan kunnan päihdehuollon yksiköiden läpi soittelu oli opinnäytetyön sisältönä irrallinen kokonaisuus. Se nostatti pohdintaa ja kysymyksiä pintapuolisesta katsauksesta kuvastuneesta palveluiden tasa-arvoisesta saatavuudesta. Aihe on oma sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaan asemaa ja oikeuksia koskeva kysymyksensä. Se kuitenkin nousi esiin myös tässä opinnäytetyössä. Erot kuntien päihdepalveluiden määrässä olivat suuria; isoimmissa kaupungeissa päihdepalveluja oli runsaasti kaupungin omasta toimesta eri muodoissa. Palveluita oli eritelty alkoholin ja huumeiden käyttäjille, ja kolmas sektori oli myös iso osa palvelutarjontaa.

Pienissä kunnissa päihdepalveluita oli luonnollisesti vähemmän, esimerkiksi katkaisuhuoltoja terveysaseman vuodeosastolla sekä avohoitoa tarjoava klinikka. Osassa keskikokoisissa ja melko pienissä kunnissa kaikki palvelut hankittiin ostopalveluina yrityksiltä. Päihdehoitoyksiköiden yhteystietoja oli osin hankala löytää internetistä. Osassa kunnissa esimiesten yhteystiedot olivat esillä yksikkökohtaisesti, kun taas osassa yhteystietoja ei ollut lainkaan tai vain sosiaali- ja terveystieteiden johtajan yhteystiedot olivat yleisesti ilmoitettu. Päihdepalveluiden organisointi kunnissa vaihteli; välillä päihdepalvelut löytyivät sosiaalipalveluista, välillä terveystieteiden palveluista tai jopa muualta. Pienimmissä kunnissa päihdepalveluja ei oltu erotettu aikuissosiaalityöstä lainkaan, ja päihdetyön yhteystietoina olivat aikuissosiaalityöntekijän asiakasohjaajat. Puhelimessa ei aina osattu vastata, kuka päihdepalveluista vastaa.

Erityisen hankalaa yhteystietojen keruu oli peruspalvelukuntayhtymistä ja muista kuntaliitoksista. Tiedot olivat usein vaikeasti löydettävissä internetsivuilta. Päihde- ja mielenterveyspalveluiden lähin johto vaikutti karkaavan melko ylös organisaatioissa. Myös päihdehoidon keskittäminen laajoissa kuntayhtymissä vain yhteen kuntaan nousi esiin. Yleisesti kartoitus nostatti mieleen kysymyksen eroista asiakkaan kokemuksista päihdehoidosta silloin, kun hän on ison, keskikokoisen tai pienen kunnan tai kuntayhtymän hoidon piirissä. Myös Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hanketoiminnassa sivuttiin päihdehoitoa tarvitsevan koevapauslaisen asemaa pääkaupunkiseudulla ja sen ulkopuolella. Yleisesti suurien kaupunkien palvelut ja resurssit vastaavat koevapauslaisten tarpeita, mutta pienemmissä kunnissa tilanne vaikuttaa toiselta.

Erillisenä jatkotutkimuksena voisi olla aiheellista selvittää koevapausvankien yhdenvertaisuutta alueen tai kunnan päihdepalvelujen näkökulmasta. Mielenkiintoista ja tärkeää olisi saada kokonaiskuva kuntasektorin resurssien vaikutuksesta kuntoutustarjontaan koevapaudessa. Päihdehoitolaitosjaksojen on todettu lyhentyneen, ja avohoidollisiin palveluihin on panostettu. Miten tämä palvelee rikosseuraamusasiakkaita? Laitoskuntoutuksen tai intensiteetiltään eri vahvuisten avohoidon palvelujen toteutuminen osana valvottua koevapautta riippuu varmasti useista eri tekijöistä. Päihdeongelman vaikeus, muun tuen ja avun tarve, vangin motivaatio ja vankilan sekä muiden toimijoiden väliset yhteistyösuhteet voivat vaikuttaa koevapauksien yksilöllisiin

toteutuksiin. Kuitenkin myös vangin kotikunnan palvelurakenteella sekä erityisesti resursseilla voi olla huomioitava merkitys, eikä tätä merkitystä tulisi sivuuttaa.

9.3 Viranomaisyhteistyö, rikosseuraamusasiakkaat ja kehittäminen

Opinnäytetyön tietoperusta nostaa esiin viranomaistoimijoiden yhteistyön ja sen riittävän resursoinnin merkityksen rikosseuraamusasiakkaan kuntoutuspolussa. Keskeistä oli tarkastella erityisesti rikosseuraamusasiakkaiden valvotun koevapauden aikaiseen päihdekuntoutukseen liittyvää viranomaisyhteistyötä. Olennaista on nähdä päihdehoitojatkumoiden merkitys vapautumisvaiheessa sekä eri sektorien toimijoiden merkitys niiden toteutumisessa. Vankilan ulkopuoliseen laitokseen sijoittaminen, päihdehoitolaitosjaksot valvotussa koevapaudessa sekä muun muassa päihhteettömyyttä tukevat asumispalvelut vapauduttaessa ovat tärkeitä tuloksekkaan kuntoutumisen mahdollistamiseksi. Eri sektoreilla toimivien tahojen yhteistyö sekä siltojen rakentaminen toimialueelta toiselle on ratkaisevaa hoito- ja vapautumispolun toteuttamisessa.

Rikosseuraamuslaitoksen toimijoilla, kuntien sosiaali- ja terveyspalvelujen viranomaisilla sekä kolmannen sektorin organisaatioiden edustajilla voidaan nähdä olevan valta-asema. He toimivat ikään kuin portinvartijoina vangin ja hänen tarvitsemiensa palvelujen välissä. Vapautumisvaiheessa päihdehoidolliset palvelut ovat usein toimialojen välisen yhteistyön synnyttämiä; hoitokontakti tulisi rakentaa yksilöllisten tarpeiden mukaisesti vankilan, vangin, kotikunnan ja mahdollisten muiden palveluntarjoajien sekä läheisten yhteistyössä. Verkostotyö kysyy toimijoilta paljon; tarvitaan avointa tiedonkulkua, aika- ja henkilöresursseja sekä aitoa dialogisuutta. Toimijoiden on sitouduttava yhteistyöhön. Muuten riskinä voi olla, että yhteisestä asiakkaasta tulee ei kenenkään asiakas.

Valvottu koevapaus on itsessään eri sektorien toimijoiden yhteistyön tulos; vanki, jonka valvonasta ja rangaistuksen toimeenpanosta vankila edelleen vastaa, sijoitetaan ”siviiliin”, jossa hän saa vankilan ulkopuolisilta yksiköiltä palveluja ja osallisuutta; mukana ovat kuntoutusyksiköt, työpaikat, oppilaitokset. Tämä ei toteudu ilman yhteistyötä vangin kotikunnan kanssa - esimerkiksi koevapauden aikaisen päihdehoidon kustannusvastuu on kunnalla. Lisäksi jo koevapauden edellytykset veloittavat vangin läheisten huomioimista kirjallisen suostumuksen muodossa. Tärkeää olisi hahmottaa verkostotyö yhtenä oman asiantuntijuuden osa-alueena, toimintana, jota pitäisi pystyä kehittämään ja jonka toimivuutta tulisi arvioida muun työskentelyn arvioinnin tavoin. Yhteistyö eri toimijoiden välillä on rikosseuraamusasiakkaiden kohdalla usein ratkaisevaa palvelujen saamiseksi, ja vankilassaoloaikana vangin mahdollisuudet omien asioidensa hoitoon eivät aina ole samanlaiset kuin vankilan ulkopuolella olevilla.

Rikosseuraamusasiakkaiden päihdehoidossa olisikin aihetta sektorien välisen yhteistyön erityistarkasteluun. Valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen osalta seminaaritoimijat korostivat yhteistyön muotoina yksiköiden välisiä vierailuja puolin ja toisin, sekä koevapauden

suunnitteluvaiheessa riittäviä verkostopalavereja tarvittavien toimijoiden kesken. Korostaminen viestitti, ettei yksiköiden yhteistyö ole riittävällä tasolla. Voidaan pohtia, millaisten elementtien seurausta vajavainen yhteistyö on; riittämättömien henkilö- ja työaikaressurssien, suurten välimatkojen, käytäntöjen ja toimintatapojen epäselvyyden, motivaation puutteiden, intressi- ja näkemyserojen vai suurempien organisaatiolinjausten? Lisäksi voidaan huomioida toimijoiden intressien ristiriidat. Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteena on lisätä huomattavasti koevapautteen vapautettavien määrää (Mäkipää 2010, 194). Toisaalta kuntasektorin viesti on ollut tarve yhteistyön laadullisesta parantamisesta (Seppänen ym. 2014), ja molempien sektorien vähentyneet resurssit ja kiristyneet säästöpainheet tuskin tekevät tavoitteiden saavuttamisesta ainakaan helpompaa.

Rikostaustaisten henkilöiden kuntoutus on yhteiskunnallisesti merkittävää ja hyödyllistä. Rikosseuraamusasiakkaiden kuntoutuksesta on kerätty tutkimustietoa, mutta esimerkiksi kehittämiss Hankkeet eivät kuitenkaan helposti juurru kuntien palvelujärjestelmään tai vankeinhoitoon. Kaiken kaikkiaan erityisesti rikostaustaisten kuntoutuksen haasteisiin peilaten on heidän kuntoutuksensa jäänyt marginaaliseksi. (Kaukonen 2012.) Tulevaisuudessa erityisesti koevapauden ja päihdekuntoutuksen yhdistämisen kehittämiseen vaikuttaa vahvasti liittyvän yhteistyön ja toimintamallien kehittäminen yhtenäisemmiksi. Kehittämistoimintaa voitaisiin järjestää esimerkiksi seminaari- ja yhteiskoulutustoiminnan muodossa. Opinnäytetyöprosessin aikaisissa keskusteluissa nousi esiin alueellisen kehittämisen teema. Alueason toiminta eri sektorien toimijoiden ja organisaatioiden johtoportaiden välillä voisi edesauttaa kestävien linjausten, ratkaisujen ja yhteisten näkemysten syntyä. Alueellinen vaikuttamistyö olisi myös keskeistä aiheen näkyvyyden ja kehittämistarpeiden paikantamisen mahdollistamiseksi.

Rikosseuraamusasiakkaiden päihdekuntoutuksen kehittäminen ja kuntoutusmahdollisuuksien tarjoaminen on keskeistä vankien yhteiskuntaan integroitumisen, uusintarikollisuuden vähentämisen sekä yksilön elämänlaadun parantamisen toteutumiseksi. Valvotun koevapauden on todettu olevan asiakkaan kuntoutumista onnistuneesti tukeva järjestelmä (Mäkipää 2010; Rantanen ym. 2016), vaikka esille onkin nostettu kehittämisentarpeita erityisesti yhdenmukaisten käytäntöjen, viranomaisyhteistyön sekä vankien yhdenvertaisuuden osalta.

9.4 Valvonnan ja tavoitteenasettelun merkitys kuntoutumiselle valvotussa koevapaudessa

Valvotun koevapauden todetaan tukevan kuntoutumista muun muassa intensiteetiltään riittävän päihdehoidon ja siihen liittyvän kontrollin ja valvonnan avulla (Rantanen ym. 2016). Kuntoutumista voi lähestyä jo ympäristön näkökulmasta; kuinka suuri vaikutus hoidollisella ympäristöllä on kuntoutumiseen, kun se tapahtuu vankilan ulkopuolella? Valvottu koevapaus päihdehoidossa -seminaarissa osallistuja korosti, että valvontaa ja kuntoutusta ei ole perusteltua erottaa toisistaan vaan valvonta ja kontrolli kuuluvat hoitoon. Huomion arvoista on, että val-

vonnan intensiteetissä havaittiin merkittäviä eroja Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen tutkimuksessa. Valvonnasta oli hoitoa tukevia kokemuksia, mutta osin valvonta oli rajoittanut päihdekuntoutustoimintaan, kuten vertaisryhmiin osallistumista. Hankkeen seminaarissa puhunut kokemusasiantuntija vastasi valvonnan vaikutusta koskevaan kysymykseen toteamalla, ettei se merkittävästi vaikuttanut kuntoutuksen käytännön sujumiseen, mutta toisaalta toi tunteen siitä, että oma asema oli erilainen kuin muilla yhteisöhoitoon jäsenillä.

Valvotun koevapauden aikaiseen kuntoutukseen voidaan nähdä kytkeytyvän rangaistuksen ja kuntoutumisen dilemma. Valvottu koevapaus on osa vankeusrangaistusta, vankeuden loppupuolelle sijoittuva järjestelmä. Koevapauden asema osana vankeutta voi olla itsesään selvää, mutta koevapauden aikaiseen kuntoutumiseen liittyen eri näkökulmilla voi olla merkitystä. Rikosseuraamuslaitos ei ole kuntoutusorganisaatio, vaan sen ensisijainen tavoite on rangaistusten täytäntöönpano (Päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016). Rikosseuraamuslaitokselle olennaista on pyrkimys uusintarikollisuuden vähentämiseen, kun taas päihdehoidollisessa toiminnassa koevapauden aikana korostuu kuntoutus ensisijaisena tavoitteena. Valvotun koevapauden aikainen päihdekuntoutus toimiikin erityislaatuksena kontekstina: sen toteuttamisessa muodostuu tilanne, jossa yhteistyössä toimivien toimijoiden perustehtävät, työskentelytavoitteet ja toimintakulttuurit ovat toisistaan selvästi erilaisia (Rantanen ym. 2016, 12, 19).

Kuntoutuminen ja uusintarikollisuuden vähentämisen tavoitteet kytkeytyvät tiiviisti toisiinsa; päihdehoito, työhön kuntoutuminen ja esimerkiksi toimeentulon ja asumisen järjestyminen ovat keskeistä uusintarikollisuuden vähentymisessä. Toisaalta koevapauden aikaiseen kuntoutukseen voi liittyä syvempiä tavoitteenasetteluun tai priorisointiin liittyviä elementtejä, joiden tarkastelu voi olla hyödyllistä. Sosiaalialalle ja sitä myöten päihdekuntoutukselle ominaisina arvoina ja tavoitteina voidaan nähdä ihmisarvon, itsemääräämisoikeuden ja yksilöllisyyden kunnioittaminen, asiakkaan elämänlaadun- ja hallinnan parantaminen sekä asiakkaan oikeuksien ja tarpeiden puolustaminen. Tämä ei välttämättä täysin ongelmattomasti kohtaa vankeinhoidollisten prioriteettien kanssa.

On selvää, että rikosseuraamustyössä suhtaudutaan kuntoutukseen tavoiteltavana, vankia hyödyttävänä asiana. Rikosseuraamustyön ja sosiaalialan näkökulmat poikkeavat kuitenkin osin toisistaan, sekä tavoitteiden että toiminnan osalta. Voidaan miettiä, vaikuttavatko organisaatioiden lähtökohdat ammatilliseen asemoitumiseen suhteessa vankiin tai valvotun koevapauden tavoitteisiin. Ammattisidonnaista näkökulmaa voi kuvata se, että Rantasen ym. (2016, 70-71) tutkimuksessa kuntien päihdepalveluissa valvotun koevapauden aikainen päihdehoito nähtiin hyvänä järjestelmänä. 84 % tutkimukseen osallistuneista päihdetyöntekijöistä olivat osittain tai täysin samaa mieltä siitä, että koevapauden aikainen päihdekuntoutus vähentää päihteiden ongelmakäyttöä, ja 91 % näki sen asiakkaan hyvinvointia lisäävänä. Positiiviseen näkökulmaan ei

vaikuttanut liiemmin se huomio, että pienempi osa (57 %) uskoi koevapauden aikaisen päihdehoidon uusintarikollisuutta vähentävään vaikutukseen.

Lisäksi tutkimukseen haastatellut kolmannen sektorin päihdehoidon toimijat näkivät, että keskeytynytkin kuntoutus voi olla onnistunutta, sillä se tarjoaa asiakkaalle kokemusta elämästä ilman päihteitä. Keskeytyneen hoidon nähtiin voivan tuottaa hyviä hoitokokemuksia sekä mataltaa kynnystä kuntoutukseen hakeutumiselle myöhemmin. (Rantanen ym. 2016, 55.) Tavoitteet ja koevapauksien pyrkimykset voidaan hahmottaa itsestään selvyysinä, mutta toisaalta jo toimijoiden olemassaolon lähtökohdat voivat vaikuttaa käytännön työhön ja siihen, miten koevapautta suunnitellaan ja mitä siihen liittyvässä päihdekuntoutuksessa korostetaan tai halutaan ensisijaisesti saavuttaa.

Kuntoutumisen toteutumiseen liittyen opinnäytetyössä käsiteltiin yhdenvertaisuuden näkökulmaa; valvotun koevapauden edellytyksenä on ehdoton päihteettömyys sekä todennäköisyys siitä, että koevapauden ehtoja noudatetaan. Ristiriita nousee esiin niiden vankien kohdalla, joiden elämänhallinnassa ja päihteettömyydessä on eniten haasteita. Koevapauden vaatimukset ovat perusteluja, mutta ne vaikuttavat ongelmallisesti siihen, miten kuntoutusmahdollisuudet kohtaavat moniongelmaiset vangit. (Mäkipää 2010, 210-213.) Valvotussa koevapaudessa toteutuvan kuntoutuksen asemaa voidaankin tarkastella muusta kuntoutuksesta eroavana. Yleisesti päihdehoidon saamista tai saamatta jättämistä ei voida oikeuttaa sillä, ettei hoitoon sitoutumista pidetä todennäköisenä. Päihdeongelmien luonteeseen on nähty kuuluvan yrittäminen ja epäonnistuminen; kuntoutuminen nähdään prosessina jossa liikutaan sekä eteen- että taaksepäin. Tämä voi olla ristiriidassa valvotun koevapauden aikaisen päihdekuntoutuksen reunaehtojen kanssa, joiden olemassaolon tiedostaminen on merkityksellistä.

Tulevaisuudessa voitaisiinkin tutkia erityisesti sitä, missä määrin koevapauksia mahdollistetaan moniongelmaisille, vaikeasti päihdeongelmaisille tai huonokuntoisille vangeille, sekä minkälaisin räätälöidyin kuntoutuspalveluin heidän koevapautensa toteutuvat. Päihdeongelmien on todettu rikosseuraamusasiakkaiden osalta viime vuosina lisääntyneen (Joukamaa ym. 2010), joten kuntoutustoimintaan panostaminen ja sen kytkeminen tiiviisti vankien vapautumisvaiheeseen vaikuttaa pysyvän tulevaisuudessa keskeisenä, ellei muuttuvan vielä keskeisemmäksi.

Lähteet

- Andrews, D.A., Bonta, J., & Wormith, J.S. 2011. The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model. Does Adding the Good Lives Model Contribute to Effective Crime Prevention? Criminal Justice and Behavior. Sage Publications. Viitattu 8.3.2016.
https://www.researchgate.net/profile/J_Wormith/publication/254082762_The_Risk-Need-Responsivity_RNR_ModelDoes_Adding_the_Good_Lives_Model_Contribute_to_Effective_Crime_Prevention/links/0c96052d5a9953fc37000000.pdf
- Arnkil, T. E., & Seikkula, J. 2014. "Nehän kuunteli meitä!" Dialogeja monissa suhteissa. Tampere: Juvenes Print - Suomen yliopistopaino.
- Bergman, E. 2011. Vapautumisen suunnittelu ja valmistelu. Portti Vapauteen. Tietopankki. Viitattu 15.10.2015.
http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2483/vapautumisen_suunnittelu_ja_valmistelu
- Coghan, D., & Brannick, T. 2010. Doing Action Research in Youth Organization. London: Sage Publications.
- Granfelt, R. 2003. Vankilasta kotiin vai kadulle: vangit kertovat asunnottomuudesta. Ympäristöministeriön julkaisu 613. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Granfelt, R. 2007. "Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa." Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksista Vanajan vankilassa. Rikosseuraamusviraston julkaisu 2/2007. Vammala: Vammalan kirjapaino.
- Hallittu vapauttaminen. 2012. 1 Rikosseuraamuslaitoksen käsikirjoja/2012. Viitattu 26.9.2015.
http://www.socca.fi/files/2777/RISE_Hallittu_vapauttaminen_-kasikirja.pdf
- HE 140/2012 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle valvottua koevapautta koskevaksi lainsäädännöksi. Viitattu 9.1.2016.
https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_140+2012.pdf
- How and why people stop offending: Discovering desistance. 2012. IRIS - The Institute for Research and Innovation in Social Services. IRIS Insights, no.15.
- Ihalainen, J. 2011. Yksilö ja integraatio. Teoksessa Lavikkala, R. & Linderbog, H. (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Tampereen Yliopistopaino, 229 - 233.
- Joukamaa, M. & työryhmä. 2010. Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustuloraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 1/2010. Vammalan kirjapaino.
- Järvelä, S. 2011. Yhteisö ja integraatio. Teoksessa Lavikkala, R & Linderbog, H. (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Tampereen Yliopistopaino, 234 - 242.
- Kananen, J. 2014. Toimintatutkimus kehittämistutkimuksen muotona. Miten kirjoitan toimintatutkimuksen opinnäytetyönä? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisu -sarja. Suomen Yliopistopaino.
- Karjalainen J., & Viljanen, O. 2009. Arki kuntoon - lainrikkojien tuentarve. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Avauksia. 14/2009. Helsinki: Valopaino. Viitattu 15.10.2015.
<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/79864/f184822f-8e87-42d5-97af-537af161af63.pdf?sequence=1>

Karsikas, V. 2014. Polku vapauteen - psykososiaalisen työn kehittyminen ja rooli vankeinhoiton yhteiskunnallisessa tehtävässä. Teoksessa Linderborg, H., Suonio, M. & Lassila, T. (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014. Suomen Yliopistopaino - Juvenes Print, 91 - 112.

Karsikas, V. 2005. Selvinpään olosta tulee hyvä fiilis. Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2005. Vammala: Vammalan Kirjapaino.

Kaukonen, O. 2012. Rikosseuraamukset ja päihdekuntoutus. Rikosseuraamusalan neuvottelukunta ja A-klinikkasäätiö. Viitattu 12.2.2016.
<http://docplayer.fi/7377953-Rikosseuraamukset-ja-paihdekuntoutus-rikosseuraamusalan-neuvottelukunta-18-10-2012-olavi-kaukonen-a-klinikkasaaio.html>

Kaukonen, O. 2013. Yhdyskuntaseuraamuksia suorittavien psykososiaalisen kuntoutuksen järjestäminen. Viitattu 10.2.2016.
<http://docplayer.fi/8957718-Yhdyskuntaseuraamuksia-suorittavien-psykososiaalisen-kuntoutuksen-jarjestaminen.html>

Kaurala, M., & Kylämarnttila, V. 2010. Rangaistuksesta vapautuvan kuntoutuksen asema. Kriminaalihuollon tukisäätiö. Raportteja 2/2010. Helsinki.

Kemppainen, M. 2014. Psykososiaalinen sosiaalityö ja desistanssin tukeminen ehdollisen vankeuden valvonnassa. Teoksessa Linderborg, H., Suonio, M. & Lassila, T. (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014. Suomen Yliopistopaino - Juvenes Print, 159 - 176.

Koევapauden toimintavelvoite. Portti Vapauteen. Viitattu 27.9.2015.
http://www.porttivapauteen.fi/ammattilaiset/palvelutarjotin/palvelutarjotin_helsinki/koevapauden_toimintavelvoite

Laine, M. 2011. Rankaisu ja kuntoutus. Teoksessa Lavikkala, R., & Linderborg, H. (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Tampereen Yliopistopaino, 13 - 41.

Laki valvotusta koევapaudesta. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2013/20130629>).

Lavikkala, R. 2011. Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa Lavikkala, R. & Linderborg, H. (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Tampereen Yliopistopaino, 93 - 141.

Lehti, M. & Sirén, R. 2007. Väkivaltarikokset ja alkoholi. Teoksessa Rikollisuustilanne 2007. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 238, 295 - 305.

Linderborg, H., Suonio, M. & Lassila, T. 2014. Johdanto. Teoksessa Linderborg, H., Suonio, M. & Lassila, T. (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014. Suomen Yliopistopaino - Juvenes Print, 9 - 16.

Mohell, U. 2014. Valvottu koევapaus. Portti vapauteen. Viitattu 1.10.2015.
http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/3040/valvottu_koevapaus

Mäkipää, L. 2010. Valvotun koევapauden toimeenpano ja sovellettavuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 249. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Päihdehuoltolaki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860041>

Päihdetyön linjaukset vuosille 2012 - 2016. 2012. Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 26.1.2016.
http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/6Cr2xRZTS/Paihdelinjaukset_2012-2016_RINKIIN.pdf

Rantanen, T. 2009. Kuntoutus, vaikuttavuus ja ”sosiaalinen”. Teoksessa Rantanen, T. (toim.) Kuntoutus, vaikuttavuus ja kehittäminen. Näkökulmia rikosseuraamusalan työn kehittämiseen. Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja A.66. Vantaa: Edita Prima, 107 - 123.

Rantanen, T., & Lindqvist, M. 2015. Päihdekuntoutusta valvotussa koevapaudessa: asiakkaiden ja työntekijöiden kokemuksia. Tiimi. Päihdetyön erikoislehti. 3/2015. A-klinikkasäätiö. Esa Print, 12-15.

Rantanen, T., & Toikko, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampereen yliopistopaino - Juvenes Print.

Rantanen, T., Lindqvist, M., Lindström, J., Vuorinen, P., & Weckroth, A. 2016. Yhteistyötä, valvontaa ja kokonaisvaltaista kuntoutusta - tutkimus valvotun koevapauden ja päihdekuntoutuksen yhdistämisestä. Julkaisematon versio. Viitattu 10.3.2016.

Rantanen, T., & Weckroth, A. 2015. Johdanto. Teoksessa Rantanen, T., & Weckroth, A. (toim.) Hyvinvointi, teknologia ja yhdessä oppiminen. Päihdehoidon oppimis- ja kehittämis-keskus (POKE) kehittämisverkostona. Helsinki: Grano, 6 - 7.

Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja. 2012. Rikosseuraamuslaitos. Helsinki. Viitattu 5.9.2015. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-tilastollinen_vuosikirja/6lCcDsBTr/Rikosseuraamuslaitoksen_tilastollinen_vuosikirja_2012.pdf

Saunamäki, A. 2015. Kurinpidosta päihdekuntoutukseen. Teoksessa Lindström, J., & Kumlander, K. (toim.) Kokemuksen politiikkaa. Ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden puheenvuoroja toipumisesta sekä päihdetyöstä. Laurea Julkaisut. Helsinki: Grano, 9 - 14.

Seikkula, J., & Arnkil, T. E. 2009. Dialoginen verkostotyö. Esa Print.

Seppänen, L. & työryhmä. 2014. Palveluverkostojen muuttuvat toimintakonseptit. Asiakasymmärrys, välineet ja työhyvinvointi verkostoyhteistyössä. Työterveyslaitos. Sosiaalinen pääoma, terveys ja työhyvinvointi -teema. Tampere: Juvenes Print. Viitattu 25.1.2016. <http://www.ttl.fi/fi/verkkokirjat/Documents/Palveluverkostojen%20muuttuvat%20toimintakonseptit.pdf>

Seppänen, L., & Uusitalo, H. 2013. Verkostotyö valvotussa koevapaudessa - toiminnan katkokset ja sujuvuudet johtamisen ja kehittämisen apuna. Työterveyslaitos. Työelämän tutkimuspäivät 7.-8.11.2013. Ohjelma. Viitattu 27.1.2016. http://www15.uta.fi/tyoelamantutkimuspaivat/arkisto/WRD2013/pdf/2013/Ohjelmat%20ja%20esitelmaehdotukset%202013/Vastuullinen%20johtaminen_Ohjelma%20ja%20Esiitelmaehdotukset%202013.pdf

Suomela, M. 2011. Vankilasta vapautuvien jälkihuolto. Portti vapauteen. Tietopankki. Viitattu 13.10.2015. http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2513/vankilasta_vapautuvien_jalkihuolto

Timonen, H. 2009. Omin sanoin. Elämän ja muutoksen tarinat vankilasta vapauteen. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja n:o 133. Joensuun yliopistopaino.

Tourunen, J., & Kaskela, T. 2015. ”Elämä kondikseen”. Mitä vangit ajattelevat päihdekuntoutuksesta? Tiimi 3/2015. A-klinikkasäätiö, 6 - 9.

Tuomi, T., & Sarajärvi, S. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi.

Tyni, S. 2015. Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteluja? Akaateeminen väitöskirja. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2015. Suomen Yliopistopaino - Juvenes Print. Viitattu 11.2.2016.

http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisu-sarja/l1CTvAnMd/RISE_1_2015_Vankeinhoidon_vaikuttavuus_-_Onko_kuntoutukselle_tilastollisia_perusteita_Sasu_Tyni_vaitoskirja_net.pdf

Valvottu koevapaus. 2013. Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 26.9.2015.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteetjauutiset/2013/12/lakivalvotustakoevapaudesta6292013astuuvoimaan1.1.2014..html>

Valvottu koevapaus päihdehoidossa -tutkimussuunnitelma. 2014. Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hanke 2014.

Valvotun koevapauden toimeenpano (6/011/2008). 2009. Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 29.9.2015.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/saannokset/maarayksetjaohjeet/valvotunkoevapaudentoimeenpano60112008.html>

Valvotun koevapauden täytäntöönpano (1/004/2014). 2014. Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 27.9.2015.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/valvotunkoevapaudentoimeenpano60112008.html>

Varismäki, V., & Hänninen, S. 2015. Päihdekuntoutuksen salakareista. Teoksessa Lindström, J., & Kumlander, K. (toim.) Kokemuksen politiikkaa. Ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden puheenvuoroja toipumisesta sekä päihdetyöstä. Laurea Julkaisut. Helsinki: Grano, 14 - 26.

Viikki-Ripatti, S. 2011. Rikollisuudesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena. Teoksessa Lavikkala, R & Linderbog, H. (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Tampereen Yliopistopaino, 197 - 226.

Workshop. Dictionary.com Unabridged. Random House, Inc. Viitattu 18.11.2015.

<http://dictionary.reference.com/browse/workshop>

Kuviot

Kuvio 1: Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet	41
Kuvio 2: Tavoitteet ja niiden arviointi	42
Kuvio 3: Projektitutkijan arvioivan haastattelun teemat.....	43
Kuvio 4: Kyselylomakkeen tutkimuskysymykset ja niihin liittyvät väittämät	45
Kuvio 5: Keskiarvot seminaariin osallistuneiden arvioista seminaarin aamupäivästä (N=35)60	
Kuvio 6: Keskiarvot seminaariin osallistuneiden arvioista workshop-toiminnasta (N=35)...	61
Kuvio 7: Keskiarvot seminaariin osallistuneiden arvioista koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisestä oman työn näkökulmasta (N=30)*	62

Liite 1: Kyselylomake

Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen loppuseminaarin palautelomake

Ole hyvä ja vastaa alla oleviin Valvottu koevapaus päihdehoidossa –hankkeen loppuseminaaria koskeviin kysymyksiin. Vastauksesi käsitellään luottamuksellisesti. Kyselyn tuloksia hyödynnetään hankkeen kehittämistoiminnassa sekä hankeryhmän sosionomiopiskelijan opinnäytetyössä.

Taustatiedot

1. Organisaatio

☐ Rikosseuraamuslaitos☐ Kunta☐ 3-sektori☐ Muu, mikä? _____**Arvioi seuraavia seminaarin järjestelyihin ja puheenvuoroihin liittyviä väittämiä asteikolla 1-**

5. Ympyröi sopivin vaihtoehto. (1 = täysin eri mieltä, 2 = jokseenkin eri mieltä, 3 = ei eri eikä samaa mieltä, 4 = jokseenkin samaa mieltä, 5 = täysin samaa mieltä.)

2. Seminaari oli hyödyllinen	1	2	3	4	5
3. Sain seminaarista uutta tietoa tai uusia näkökulmia työhöni	1	2	3	4	5
4. Seminaarin käytännön järjestelyt toimivat hyvin	1	2	3	4	5
5. Asiantuntijapuheenvuorot vastasivat odotuksiani	1	2	3	4	5
6. Seminaarissa oli tilaa eri toimialojen työntekijöiden väliseen ajatusten vaihtoon ja verkostoitumiseen	1	2	3	4	5

7. Vapaata palautetta seminaarin järjestelystä ja ohjelmasta:

Arvioi seuraavia seminaarin workshop-työskentelyyn liittyviä väittämiä asteikolla 1 – 5. Ym-

pyröi sopivin vaihtoehto. (1 = täysin eri mieltä, 2 = jokseenkin eri mieltä, 3 = ei eri eikä samaa mieltä, 4 = jokseenkin samaa mieltä, 5 = täysin samaa mieltä.)

8. Workshop-työskentely oli selkeästi ohjeistettu ja järjestetty	1	2	3	4	5
9. Workshopien teemat olivat hyödyllisiä	1	2	3	4	5
10. Workshopit palvelivat monialaista ajatusten vaihtoa ja verkostoitumista	1	2	3	4	5
11. Workshopit toivat näkökulmia eri viranomaistoimijoiden asemasta liittyen valvottuun koevapauteen	1	2	3	4	5
12. Workshoppeissa oli mahdollista jakaa hyviä käytäntöjä ja pohtia koevapauden kehittämistä	1	2	3	4	5

13. Vapaata palautetta seminaarin workshop-työskentelystä:

Käännä

14. Muuta palautetta Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen loppuseminaarista:

Päihdehoidon ja valvotun koevapauden yhdistämisen kehittäminen:

Arvioi seuraavia väittämiä asteikolla 1-5. Ympyröi sopivin vaihtoehto. (1 = täysin eri mieltä, 2 = jokseenkin eri mieltä, 3 = ei eri eikä samaa mieltä, 4 = jokseenkin samaa mieltä, 5 = täysin samaa mieltä.)

15. Asiakkaan tarpeet tulevat huomioiduiksi koevapauden valmisteluvaiheessa toimijoiden välisessä yhteistyössä	1	2	3	4	5
16. Yksikössäni on kokemusta ja vakiintuneet käytännöt päihdehoidossa oleviin koevapauslaisiin liittyen	1	2	3	4	5
17. Koevapauksien suorittamista päihdekuntoutuksessa pitäisi lisätä	1	2	3	4	5
18. Viranomaisyhteistyön kehittäminen valvotun koevapauden ja päihdehoidon osalta eri toimijoiden välillä on tärkeää	1	2	3	4	5
19. Yksikölläni on yhteistyökäytäntöjä ja verkostoja muiden koevapauksiin liittyvien toimijoiden kanssa	1	2	3	4	5

20. Mitkä ovat mielestäsi suurimmat kehittämisentarpeet koskien valvotun koevapauden suorittamista päihdehoidossa?

---

21. Mitkä tekijät ovat ratkaisevassa asemassa onnistuneen koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisen mahdollistamiseksi omassa organisaatiossasi?

---

22. Minkälaista koulutusta tai verkostoyhteistyötä toivoisit valvotun koevapauden aikaiseen päihdekuntoutukseen liittyen?

Kiitos vastauksistasi!

Liite 2: Valvottu koevapaus päihdehoidossa -seminaariohjelma

VALVOTTU KOEVAPAUUS PÄIHDEHOIDOSSA- SEMINAARIOHJELMA 2.12.2015, Tikkurila

9.15 - 10.00	Ilmoittautuminen ja kahvit
10.00 - 10.15	Tervetuliaissanat, toiminnanjohtaja Sanna Väyrynen, Kriminaalihuollon tukisäätiö
10.15 - 11.00	Valvottu koevapaus päihdehoidossa -hankkeen tutkimustulokset, yliopettaja Teemu Rantanen, Laurea-ammattikorkeakoulu; projektitutkija Minna Lindqvist, A-klinikkasäätiö
11.00 - 11.30	Valvottu koevapaus lainsäädännön näkökulmasta, erityisasiantuntija Pia Andersson, Rikosseuraamuslaitos
11.30 - 11.45	Workshop työskentelyn ohjeistus ja ryhmäjako
11.45 - 12.45	Lounas (omakustanne)
12.45 - 13.45	”Kokemuksia koevapaudesta”
13.45 - 14.00	Kahvit (3. kerroksen oleskelutila)
14.00 - 15.00	Workshop 1: Hyvät käytännöt valvotun koevapauden ja päihdehoidon yhdistämisestä (tila 302) Workshop 2: Valvotut koevapaudet päihdehoidossa tulevaisuudessa (SWOT) (tila 306) Workshop 3: Valvottuun koevapauteen liittyvän yhteistyön kehittäminen (tila 307)
15.00 - 15.30	Workshop-työskentelyn yhteenveto ja seminaarin päätöspuheenvuoro, lehtori Janika Lindström, Laurea-ammattikorkeakoulu